

T A R T A L O M

▶ 3	TÓZSÉR ÁRPÁD	
	Szilveszter, A Jó és az Igaz, Tao	(versek)
▶ 5	GÉCZI JÁNOS	
	Újra és újra, Azt is	(versek)
▶ 7	KALÁSZ MÁRTON	
	Alkalmak, elégiák 2, (A Nelly Sacus-ház)	(versek)
▶ 9	GITTAI ISTVÁN	
	Otthonidill, Sanzon, Üveg cipőre, Kosárral hozza a táncot	(versek)
▶ 11	MURÁNYI ZITA	
	Nagyapu	(elbeszélés)
▶ 15	ACSAI ROLAND	
	Zsófi beszélgetése a számi gyerekkel, Mind a hét, Altató	(versek)
▶ 17	MAGYARI BARNA	
	Balázsvárás	(vers)
▶ 18	KISS JUDIT ÁGNES	
	Búcsúlevél-rap, Teret, Sláger	(versek)
▶ 20	FÜRJES GABRIELLA	
	Évszakok., Nem kér teát., Egyik nő. Másik férfi.	(versek)
▶ 22	CSEH KATALIN	
	Anyanyelv, Képzettársítások	(versek)
▶ 24	HECKLER HÉLA	
	Költözés, Át, Renoválás	(versek)
▶ 26	HORVÁTH SÁNDOR FARKAS	
	Az eltávozás	(elbeszélés)
▶ 31	HARTAY CSABA	
	Tömény naplemente, Fénymásolt napok, Adalékok, Száraz nyom	(versek)
▶ 34	NAGY MIHÁLY TIBOR	
	Az ég peremén, Csorbul az él, A délután, Sötét dobozban, ...	(versek)
▶ 36	MOGYORÓSI LÁSZLÓ	
	Toulouse-Lautrec válaszevelei Yvette Gilbertnek, Az 54-es kabin...	(versek)
▶ 38	BORSODI L. LÁSZLÓ	
	A régi kert, Kié a kert?, Madaraim, Végleteidtől az idő...	(versek)
▶ 40	EGRESSY ZOLTÁN	
	Ez a ruha nem tetszik	(elbeszélés)

SZÍNHÁZ

▶ 47	ELEK TIBOR	
	Jubiláló Portugál, virágzó Sóska – <i>Beszélgetés Egressy Zoltánnal</i>	
▶ 55	BOD PÉTER	
	Életképek az Isten háta mögött – Portugál	
	<i>Az Újvidéki Színház vendégjátéka Békéscsabán</i>	(kritika)
▶ 58	HOVÁNYI MÁRTON	
	A mondhatatlant félve mondani	
	<i>Euripidész Oresztészének új fordításáról és előadásáról</i>	(kritika)
▶ 62	DARVASI FERENC	
	Korlenyomatok – Bereményi Géza: <i>Az arany ára</i>	(kritika)

MŰHELY

▶ 64	SZÖLLŐSI MÁTYÁS	
	A megváltás felé – Krasznahorkai László: <i>Sátántangó</i>	(tanulmány)
▶ 73	SZEPESI DÓRA	
	Minden iszonyatos állagmegőrzés – <i>Beszélgetés Krasznahorkai Lászlóval</i>	
▶ 79	KOLOZSI ORSOLYA	
	A megfoghatatlan szépség – Krasznahorkai László: <i>Seiobo járt odalent</i>	(kritika)
▶ 83	SZILÁGYI ANDRÁS	
	Civilizált és barbár játékosság – <i>holó Hóbel László festészetéről</i>	(tanulmány)

FIGYELŐ

▶ 88	BEDECS LÁSZLÓ	
	Napló: most – Tózsér Árpád: <i>Szent Antal disznaja</i>	(kritika)
▶ 91	GERGELY ÁGNES	
	A tapintható transzcendens – Acsai Roland: <i>Két ég satujában</i>	(kritika)
▶ 93	CHOVÁN ISTVÁN	
	Mítoszok között – Hász Róbert: <i>Sok vizeknek zúgása</i>	(kritika)
▶ 96	DÁVID PÉTER	
	Ismerősöm, Eötvös József – Devescovi Balázs: <i>Eötvös József</i>	(kritika)
▶ 100	MUZZAY ANDRÁS	
	Két író, három önéletrajzi-szociográfikus műve	
	<i>Dudás Sándor és Kőszegi Barta Kálmán kötetéről</i>	(kritika)
▶ 102	SZABÓ TIBOR	
	Ezotéria, nép és líra az alföldi tájban	
	<i>Békés megyei alkotók kötetei 2008-ban</i>	(kritika)

E számunkat holó Hóbel László műveivel illusztráltuk.

A fotókat a művész készítette és bocsátotta rendelkezésünkre.

A borító 1. oldalán holó Hóbel László: *Elszállt prehisztoria* (2008; vegyes technika és anyagok; 130x160 cm),

a borító 2. oldalán: *Őskaján* (2008; tempera, karton; 112x78 cm),

a borító 4. oldalán: *Hárpia* (2007; tempera, lakk, fa; 72x80 cm) című műve látható.

Lapunk a következő internetcímen érhető el: www.barkaonline.hu

Szilveszter

1.

Ketten... Még az éj szívében,
átömlőben más kint, testbe:
megköt, szétritkult, újraköt nem,
rákérgező, mi esztig sebezte.

2.

A telefonban, mintha titkáról,
jön a hang: Boldog új szilvesztér!
Falahonnan valaki átszól,
& beiktatódnak: a sorunk eldőlt.

3.

Boldogok leszünk, menthetetlen,
ebben az éven is mindörökre,
összekötve orosz rulettben,
csattan az új év órára töltve.

Tózsér Árpád

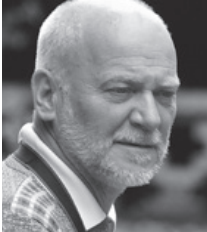
A Jó és az Igaz

Lebeg két arc valami űrben,
a Jó és az Igaz, vajh melyik kié?
Térítők közé konyhakés csap,
s amelyik felsóhajt, az a Diké.

Az egyik arcon a tulajdonjog,
a másikon út, ősi rejtelmekkel.
A soha szeretve hitelével
a férj lenyugszik, a feleség felkel.

Tao

Hosszú utamon feladatom
egy volt (magam szabtam):
a verset, a remény e talányos
talpszögét besuszterolni
a szorongás klumpájába.
Most elképzelem utamat
nálam nélkül. Hogyan lesz,
mikor már önmagam
utókoraként sem létezem,
az utánam jövők pedig,
„értéktelen literátusként”,
a lexikonok harmadkorába
utalnak, s akár a moszatok
a fekete kambriumban,
lesüllyedek a nemlét
legalsóbb rétegeibe.
Az út üres, de működését
abba sohasem hagyja,
s nem mindegy: velem
vagy nálam nélkül üres.
A kereszteződésekben
menekülő gyermekkor,
felnőtt mimikri,
fogyasztó káosz,
egy kamion éppen eltűnik
a sarokház mögött, s hirtelen
minden: volt-nincs,
eltakarja a magasság sarka.
Leborotválnak a földről,
mint szórt az Isten képéről,
bozontot a terek öléről,
s marad utánam a
nálam nélkül üres út,
a szabadság kietlen,
zörgő hüvelye.

Újra és újra

És újra-újra újraírom a verset, mint aki szüntelen
visszajár élni, holott kizárólag lebontott otthon, felperzselt mező
elsüllyedt idő, mint aki hiszi, ott feledtem és
rátalálok a dolog másik (harmadik) oldalára
arra, hogy a másik (több) látás segít. De miben?
A versírásban, a vers csinálta én töprengésében avagy a
fejét kezére hajtó olvasónak, aki érzi, ott *A rózsakorona a szívoldalon*.

Csupán a vers jár-e vissza, *Csöppnyi, apró leveles fájdalom*
koszorúvá fonva, a tetthelyre, ahol magára hagyta a szerzőt (engem)
hajdan, a fájdalomával, s mint nőnek az *illata a nyugati szélbe*
olvad, színe a kárminhoz és káprázathoz illik
alakja az antik, tág szemű istenekhez? Mintha nem teljesedne be?
Ha nincs büntetés, bűn sincs. Mind ártatlan marad, aki szereplő
hiába járkál, bokrok között szél, a nő (egyik főhőse
a szerelemnek), gyarapodnak a vékony ösvény szárán a lábnyomok
(egyet jobbra, egyet balra) mint levelek, s a másik szereplő
(a szerző kedvesebb hőse) ugyancsak hasztalan járja az erdőt
nem talál gombát a tölgyek alján, metafora nem nő a versben
nem írja: *Dús élet: a lélek méltó helyről száll el, fel*
magasba, oda, hol összeköthető egyetlen, a szó burkába
zárt történettel, amely volt egykor a miénk. Mi (ki) mondható még el?

Ártatlan marad az, ki háttérben alak csupán, lenge figurája
az évszaknak, adja a gyújtóst a lánghoz, mely tűzvészt lobbant
avagy szavakat hord egybe a vershez? *Mi mondható róla?* Hogy
maradtam magamra, miként kép (szó), mely hasonlattalan? Kérdőjel
mely elé se mondat nem kerül? Így kiderül, én fő- és mellék-
a szerző, aki bőszen beszél? Aki üvölt és mutatja mély sebé
hogy hívja vissza így, ki elhagyta őt. *Talán, hogy mint méh billenő*
szárnyán a fény, ragyog benne riadt és falánk tűz
akár a párduc szemében a nyers erő, ahogyan lépben a méz
mely nem tudja milyen, a színtét?

Illatként a dolgok elillantak, s nem őrzi húsukat a szavak csigaháza.

*Talán, hogy szerettelek, s ezt tudtam adni neked? Talán,
hogy kívántam, tó tükrét a fűz, halj és haljak bele?
Beszéljenek rólunk úgy, mint ha történészek: a história (mese, bonyodalom)
amely, édesem, belőlünk megmarad, fonnyadt
ráncos aszalvány, nyárból visszamaradt száraz virágmúmia.
Szünettelen nyíló rólad mi még elmondható?
Heversz a szívemen, koszorúm. Bársonyon, mert hiába múlt el
a szerelem hatalma nagy. Összezúználak, de nincs napja egy se
az ítéletnek: úgy ragyogsz, mint szenvedésben a reménytelenség
déli álomban a rózsatövek fölött döngicsélő rózsabogár
nyom, rigóé, szarvasé, hangyáé, amely a bővizű forráshoz (eredethez) vezet.*

Azt is

(második befejezés)

Az éjszaka
veretlenül érkezik, folttalan a bőre
csillaga egy sincs, amely átlukasztaná. A föld
sem nyílik meg, nincs rajta oly súly
mit meg nem bírhat. A pohár vízben, mintha
hajnal, felvirrad a korty és a szomjúság.
Elhagytam formámat, s visszatértem egyetlenegy szó formájában
mely kelmék és kincsek közül kiválogatott gyöngyként
ott ül a nyelveden. Vedd rólam le bűnömet.
A vétek terhét szedd le e világról, s a túlvilágról
bocsáss meg és add azt is nekem.

Alkalmak, elégiák, 2

(Kései vonat)

In memoriam Peter Huchel

Én, majd követő. Cél szeszély –
ritkán szállna le? Éjféltájt a perem fényéből lelépve.
Vártam volna be mégis ma árnyéktokat.
Csakhogy megtréfál – kezdtük ott, mit válaszolj.
Ama „egyfelé tartunk, már megkérdeszem” –
szálló-ideg, vonzalma tél, kegyünk zord: szokna meg.
Annak a lápos vidéknek más is igénye –
nézzem láthajlatán? Nálunk, fejtik, irdatlanabb; ki edzhetett
körben, mondjuk, bármilyen fronton – fönt nyirkos mazuria.
Kérnek tüzet, majd képre új, amúgy hát ismerem.
Persze csak célszerűen: száraz ábrándjain –
lassulj a fenyves ösvenyén a rozzant, háttér kertajtó elé.
Ne a töprengőn töprengj, árnyékán, épp mása sincs, miért.
Holt éltű *bonmók* tanyája, vakkantás, köd. „Semmi settenkedés, bent mi.”
Fojtónk, toldónk léttételen. Ha én –

(Wilhelmshorst)

(A Nelly Sachs-ház)

*s lestem Európa kis csalogányát,
mely hontalanságunk ellen énekelt,
mintha sose is lett volna 20. század.*

Edward Hirsch

Düsseldorfban a Nelly Sachs-ház
idős zsidó emberek otthona; urnák évre – míg ott
tudtuk, így: létre „árnyukban”. Bent halt meg, ott lakott
Rose Ausländer. Urnánk: századunk – állhatatod,
költőink. Európa visszfénye lettél inkább csak, Czernowitz,
régén operád volt. Bármilyen hévvel szólva, gettód is gazdagabb –
(Celan *fekete tej* oxümoronját Rose Ausländer verssora
örökíthette) *forget*: mindkettő. Ausländer *félelmük derűje lelkiület*.
Rose ablaka, nem tudom, itt akár Rajnákra is nézhetett.
Van fönti folyónév – bárhol honvágy szegzi nyelvre érvnek a vizeket.
Verseink *derűjét*, amikkel megrendít, s akik megrendítenek.
Celan folyója melyik Rajnánál lett volna értőn érthetlenebb –
éjféli hídja álságos? Rose asztalán napra vers – hírként, virág.
„Jégrózsa tegnap a gettó ablakában, mára elég a tövise.” Címzett Antschel lehetett.

holó Hóbel László:
Organikus szekvenciák
(2006; tempera, farostlemez; 60x80 cm)

Otthonidill

Arkangyali, ahogyan
jársz-kelsz a lakásban,
sertepertélsz körülem,
ahogy csörren a tányér,
odakoppan a villa,
ahogy csendül a pohár,
s csábít bíbor nedűje.

Ünnepi aurát kelt,
ékít a mozdulatod.

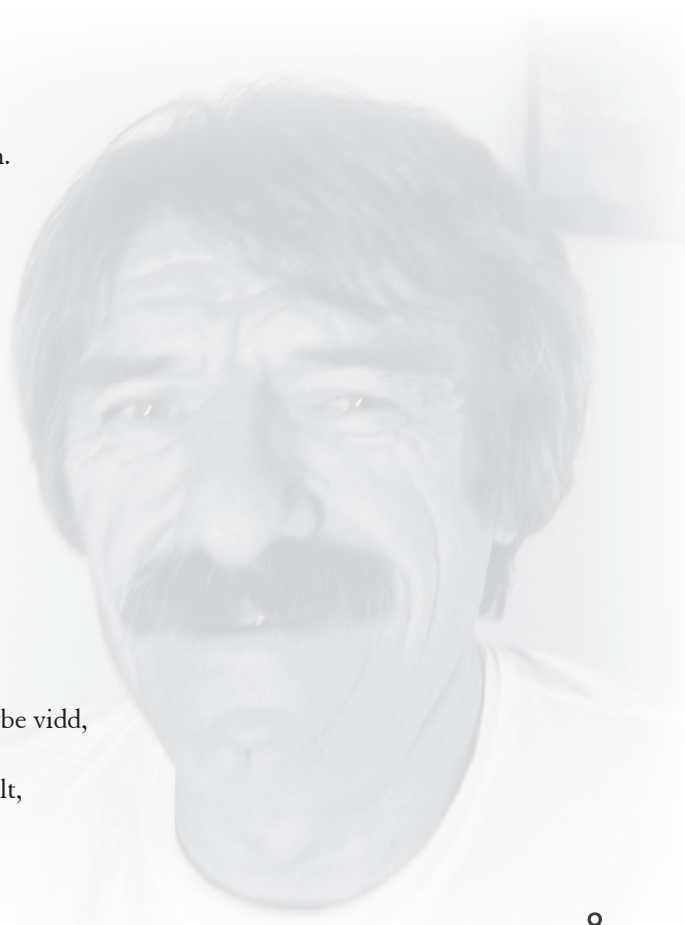
Márványba vésni való
szemed fényesedése,
az, ahogyan tenyered
bóklász' mellkasomon.
Mindennek teteje,
amint arcoddal is
odasimulsz, odaféskelsz,
s pihensz a szívdobogásban.

Sanzon

Ha én a kettes villamos,
Te pedig a szivárvány,
akkor ki az a harmadik,
kit letepert a járvány?

Aggódom érte, úgy bizony,
villamos létemre is,
rászorul, óvd, ha teheted,
hét íven színlelve is.

Pátyold, babusgasd, mennybe vidd,
hisz feladni hajlamos;
csont-bőr, rozoga s lestrapált,
mint a kettes villamos.

Üvegcipőre

Galyai Ágnesnek szeretettel

Díva aurája köröz
a démoni deszka fölött.
Thalia-templomot épít
boltíves, tágas hajóval,
csillagig érő toronnyal.

Ez igen, ez már valami!
Bólogat Isten, Valaki.
E hölgy játék-delejében
megfürdeni jó. Ami jó,
sose bűn, sohase véték.

Kosárral hozza a táncot

Mintha csak salátát, retket,
petrezselyem-zöldet, tulipánt
szedne dudorászva a kertben.

Mintha csak harmatos fűben
hajnalba' szaladna mezítláb,
s nektárt szórna az akácra.

Mintha csak szellőt keresne
vállig érő szőke hajába,
érintést szoknyája alá.

Nagyapu

Nagyapu nem gyűlölte nagyanyut soha. Maximum ideig-óráig haragudtak egymásra, persze nagyapu ebben is jobb volt, kitartóbban tudott haragudni. Ha olyan kedvében volt, dühöngött ő a galambokkal is, fent a padláson tartotta kedves madarait. A legszívesebben mégis tulajdon anyjával zsörtölődött, megtehetette, dédanyu egész közel, a kertes ház melléképületében lakott. Mosolygós, segítőkész asszonyt tiszteltek benne, akik szerették. Ha kapott valamit – a nyugdíjasok szövetkezete nagy ritkán ingyen kávéval, nápolyival kedveskedett neki –, szétszította azok közt, akiknek az jobban hiányzott. Ha nagyapuéknál vendégeskedtem, kockacukorért, egy-egy szem negróért ugrottunk be hozzá délelőttönként. Mindig mosolyogva fogadott. Csak megpuszítani ne kellett volna! Szegénynek szájára folytak öblös ráncai, és mintha öregségére bajusza serkent volna, szúrtak is a csókjai.

„Ágnes” – kelt védelmemre nagyapu – „Mért nem hagyja azt a gyereket békiben?”

Rendszerint így kezdődött kettejük közt a cívódás.

„Ami jár, az jár” – felelte Ágnes, széttárt karokkal várva, hogy nyakába ugorjak végre.

Teljesítettem óhaját, nem kívántam megsérteni.

„Eressze már el!” – mordult nagyapu dédanyura, nem szívlelte, ha sokáig ölelkezünk.

Szűrös tekintete ilyenkor még szűrösabb lett, homlokán kidagadtak egyébként is vastag erei. Sokára értettem csak meg, mit szenvedett ettől az öleléstől. Hogy mért nem tudott szépen nézni az Ágnes anyura. Ha helyében kell legyek, lehet, nekem se ment volna.

Nagyapu tízéves kora körül csalódott benne. Dédanyunak akkor kezdett udvarolni a László.

„Még ha csak udvarolt volna!”, „Ammeg, férjes asszony létire! Hogy nem szégyelli magát?” – hep-ciáskodott nagyanyu, mint aki nagyapu minden keserűségét saját bőrén tapasztalta.

Valahányszor összefutottak a kertben, fájdalomát igyekezte mindig éreztetni az öreglánnyal. Na, bele nem rúgott, annyi jóérzés szunnyadt benne, de még így is épp eleget járt feleslegesen azon az esze, miként tudna kibabrálni szerencsétlennel. Előfordult, hogy a kerti öntözőcsapot felejtette nyitva, és a feltörő vízszugár épp az Ágnes házfalát spriccelte össze, újra kellett meszeltesse a kulipintyót. Nagyanyura ez okból, időnként rájött a vezeklés, ilyenkor kizárólag dédanyu kedvéért készített almás lepényt. Ágnes a nagy házba azért véletlen sem tehetette be a lábát! Ha a süteményes tálcát jött visszaadni, illett a verandán várakoznia. Ott sem tűrték szívesen sokáig. Hogy kádban fürödjön, luxusnak számított volna. A kisházba annak idején nem vezették be a vizet, így hát lavórban mosdott.

Nagyapu még csak lavórban sem mosdott. Ha rájött a tisztálkodás, nevesincs patakokban, melyeknek sodrását is idegennek találta, áztatta lábát. Fiatalon kényszerült a csavargásra. Sehogy se tetszett neki az új, a Laci apu. Mi tagadás, Laci apunak se tetszett a dacos kiskamasz, jobb híján nagyapu csámborgott el otthonról. Naphosszat járta az ismerős vidéket, estéit a közeli erdőben töltötte. Mérföldekkel a lábában, odvas fáknak vetve hátát, nem az álmodást kívánta, csak a megnyugvást. Alig tízéves fejjel döbbsen rá, azt Isten senkinek sem adja ingyen. Nap, nap után, kinek-kinek, külön is meg kell dolgoznia érte. Nagyapu azt se tudta, miként kezdjen hozzá. Ha elábrándozott, se kívánt hazatérni. Pedig, ha jobban utánagondol...

Talán eszébe jut a fiatal Ágnes anyu, minden anyuk legszebbike, akit „kezitcsokolom, Ágnes”-sel illett köszöntenie. Aki kakaskukorékolástól pirkadatig a konyhában sertepertélt, megállás nélkül sütte fiacskájának az illatosnál is illatosabb, foszlósbelűnél és foszlósbelűbb fánkot. Egyikét a másik után.

A közepébe egy pötty sárgabaracklekvárt cseppentett, amivel aztán alaposan össze lehetett kenni a tányért. Ő, Ági anyu legnagyobb bosszúságára, maszatos praclijával narancssárga helikoptert, repülőt rajzolt a porcelánra, rájuk néznie is kellemes volt. Hát még mikor műve végeztével ujjacskái végéről leszopogatta az ízt! Külön jólesett.

Nagyapu szopogatott is, élvezettel szopogatott, egészen addig, amíg fejük fölött a felhő borította, hófehér égen cirkálni nem kezdtek az igazi, bádogból, vasból tákolt harci bombázók. Akkor aztán már nem volt mit nyalogatnia. Maximum az üres tányért. Ági anyu hiába állt a tűzhely mögé, se liszte nem volt, se olaja. Az csak békeidőben sercenhetett újra a teflonban, akkor kóstoltam meg én is a „dédimama csemegéjét”, párját ritkította valóban. Amíg háború dúlt, örült szegény, ha pár órás sorban állás után, a kiosztott jegyekre kenyeret kapott. Nagyapu csak ezekre a száraz veknikre emlékezhetett, azért sem fülött a foga a hazamenetelhez. No meg János apura, a szigorú parasztemberre, aki előszeretettel náspángolta nyírfavesszővel, ha rossz fát tett a tűzre. Nagyapu százszor inkább kívánta az ütleget, mint az új apukát. Laci bát hozzá se lehetett mérni az öregéhez. Nagyapu túlságosan kicsinek találta mindenféle összehasonlításhoz. Husáng se illett a kezébe, nemhogy somfabot. Kicsinek, kicsi volt tényleg, ráadásul vékonydongájú is lehetett. Cingárságáról különös szóbeszéd járta a faluban.

Egyszer – beszéltek – még a templomkert lécgerendái közt is keresztülfurakodott. Pedig szorosan egymásba kapaszkodtak azok a gerendák, oly passzentosan simult léc a léchez, nemhogy embernek, macskának is becsületére vált volna átpréselnie magát közöttük.

„Valami turpisság lesz a dologban” – ahogy nagyapu tudomására jutott a mendemonda, gyerekfejjel rögtön gyanút fogott.

Szaladt is a templomkertbe mindjárt, ellenőrizni a történeteket. Ahogy a léceket tapogatta, guggoltában egész elfeledkezett magáról. Talán dudorászott is közben, hogy „A csitári...” – dalolhatta önkéntelen, a szomorú nóta minden sora fülébe mászott, lefekvés előtt és munka közben annyit duruzsolta Ági anyu. Még a léptekre sem neszelt fel. Csak mikor idegen kéz szorítását érezte vállán, eszmélt rá, valaki jó ideje tartózkodhat a háta mögött, és már hosszú ideje figyelheti. Akkor sem ijedt meg.

„Kiszfiú...” – selypegte a sekrestyés – „Mit csinálsz, kiszfiú?”

Erre már nagyapunak is inába szállt a bátorsága, szaladni kezdett. Bár nem látta a sekrestyés zsákját – különben emlékezne rá –, sejtette, hogy van neki.

„Abba gyűjti a rossz gyerekeket, és aztán, ha esténként kiszfiús kedve szottyán...” – nem volt hajlandó végiggondolni, mit tesz velük.

Nagyapu a zsákkal együtt hagyta a rejtélyt is, „vesszen, aminek...” – határozhatta el magát, többet nem próbálkozott Laci apu lejárásával.

Ki tudja, meddig gubbaszt ott az erdőben, ha dédanyu végül érte nem küld? Két hét után csak elszégyellte magát az asszony, egy senkiháziért, hagyja a tulajdon fiát elkószálni. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy menetközben kiábrándult László úrból is. Nagyapu nélkül a mézesmadzagot se találta elég édesnek, hiába huzigálták az orra előtt. Meg aztán csodáknak csodája, megkerült a János is, „az igazi apu” – örvendezhetett nagyapu. Ágnes anyu, hiába remélte, elveszett. Mióta világra születtek, szeretett külön utakon járni az öreg, de hogy ilyen hosszú időre maradjon távol, hónapokig színét sem látták, korábban nem volt precedens.

„Csinom Palkó, csinom Pál” – cifrázta János úr minden kommentár nélkül – ha a babájától jött, mindig hallatlan jókedve kerekedett. „Ahány ház, annyi boldogság” – állította, s ahogy vitte, úgy hozta is azt a boldogságot háztól házig, mikor milyen hangulata volt neki.

Másik híres mondását kocsmaszerte idézték: „Az emberfia, bíz az, unalmában rosszkodhatik csak”.

Saját elméssége járt túl az eszén. Az a fránya unalom el-elkapta Ági anyut is, ha hőn szeretett ura túl sokáig tartózkodott idegenben. Nem is lehetett hibáztatni érte. János úr nem is tette, ezt a békát lenyelte feleségének. Csak a pap vette szájára őket, „ej, miféle házasság az, ahol mindkettőnek szabad mindent”. Egyébként is szokása volt botorságokat prédikálni. A hét főbűnt kevesebbre tartván a kí-

váncsiságnál, mindjárt ki is törölte volna a Bibliából. Egyikük sem vette észre: ugyanarról beszélnek. Hogy kíváncsiság és unalom édestestvérek. Világszemléletükről árulkodott csupán, miként nevezték. János bátya hajthatatlan pesszimista hírében állott, szemben a pappal, akit meg optimistának titulált egész Felvidék.

„Mert mi okból paráználkodnánk, ha nem pusztán érdeklődésből? – vetette fel számtalanszor, templomon kívül, szószéktől távol. „Istenuccse, engem mán csak izgat, mitül több a szomszéd Mancija, mint az én Klárim!” – különösebben bizonygatnia sem kellett, pórias deklamációját rendszerint jó akó borral jutalmazta fellelkesült nyája.

Vizet azt nem sokat kóstolt életében.

Na, azt apu se! Anyu meg! Neki valahogy az a „hej, de boldog, hej, de napfényes” balatoni nyár is kimaradt az életéből. Egész biztosan nem volt a karmájában. De még, ha benne volt is, nagyanyu gondoskodott róla, hogy másképp alakuljon sorsa, szerette összekuszálni a szálakat.

„Édes szívem, mit keresnél te ott? Kőkemény prostitúció, semmi más, a’ folyik ottan!”

Anyut az a bizonyos, a pap által is sokat emlegetett, természetes kíváncsiság mozgatta volna, hajtotta is, igaz, csak a vasútállomásig. Szökési kísérlete kudarcha fűlt.

„A MÁV igazgatósága is ellenem esküdött fel. Valószínűleg a mozdonyvezető se kívánta, hogy a balatoni KISZ táborban töltssem az azévi vakációt” – anyu utólag könnyen jópofáskodott, a történeteket követően egyhamar nem állhatott rá a szája. „Különben miért indította volna tíz perccel korábban gőzösét?”.

Szerintem anyu órája késett szokás szerint, azért találta úgy, kapkodni ráér, bő tíz perce van még az indulásig. Máskülönben aligha szalad be a trafikoshoz, hagyja az útra szánt csokis nápolyit, a kátrányízű bambival egyetemben.

„Most már mindegy, hová, menni kell” – határozta el magát, hátizsákjába gyömöszölve a finomságokat.

Élt-halt a csokiért. Az uzsonnára kapott tízforintosokat is mindig édességre költötte, már a napközben gyakran lelte szükségét a táblás boldogságinjekciónak. Mohó azért nem volt, tartalékolta az élvezeteket. Arra mindig gondot fordított, hogy egy-egy olvadt kocka jusson másnap reggelire is. Azokat aztán szépen, akkurátusan visszacsomagolta a sztaniolba, nagyanyu hiába is szentségtelt: „az a vacak máz, mindent összefog”.

Anyura, ha a máz nem is, a szokás élethosszig ráragadt. Az elemiben csokis volt az ábécéskönyve, csokisak a füzetek. Kisanyut erről lehetett felismerni. Ha a házi feladatot külalakra osztályozták, Ütő tanár úr pillantást sem vetett munkájára, automatikusan vezette az elégtelent maszatos ellenőrzőjébe. Ha tudja, mi mindenről marad le! Egyedül az Ütő hányavetiségén múltott, hogy sosem került a fiktívnyagaput illető bizalmas információk birtokába.

„Házi feladat. Elbeszélő jellemzés egy családapáról” – már a címe is felcsigázott. „Egy negyven év körüli, jóvágású ember szállott fel a zsufolt buszra, ki hónaponként jár haza a családjához” – hát még a folytatás, igaz, nehezen boldogultam kisanyu ákombákomával. „Egy fiatal embert lökött meg és az így szólt: – Nézzen a lába alá, és ne lögdöse a másikat. A negyven év körüli ember udvariasan bocsánatot kért. És azt mondta csendesen és udvariasan: – Elnézését kérem de én nemszeretek vitatkozni nem a típusu ember vagyok, én magától udvariasan bocsánatot kértem, nem úgy, mint például sok ember tené az én helyembe. Hangos vitába kezdene. Én nagyon sietek haza a családomhoz és véletlenül meglöktem Önt, ki nem löki meg egymást nem akarattal ebben a zsufolt kocsi-ban. A fiatalember erre elszégyelte magát és nem tudott szólni. A veszekedő vitatkozó természetű emberből most egyszerre csendes, halkatak ember vált. A buszrobogása mellett a negyvenéves ember családapa nyu nyugodtan ülve folytatta útját hazafelé.”

Őszintén szólva meglepett, hogy kisanyu, nagyapunak mindjárt négy legérzékenyebb pontjára tapintott írásával, úgy is, mint: 1. negyven körüli, 2. nyugodt, 3. udvarias. Legközelebb, azt hiszem,

mégis a negyedikkel súrolta a nagyapu-jelenséget: nagyanyuval a legritkább esetben mondták rá: ember. Helyette ildomosabb volt, mintha a kettő eleve kizárná egymást, a családfelelősség kifejezését használniuk. Azt viszont meg HISZEM, hogy nagyapuuval együtt, azt az ellenőrzőkönyvet is szívesebben látta volna havonként csak egyszer. Akadt abban szomorkodnivaló bőven. Szomorkodott is miatta kisanyu, ejdenagyonszomorkodott, csak hát hiába szomorkodott, lustasága mindig is előbbre való volt a tanulásnál. Sok időt nem vesztegetett rá. Így szerezte az elégtelenek másik csoportját, amiért nagyapu indokkal haragudott.

„Mi lesz belőled, kicsi lányom, mi lesz?” – esett anyunak nemegyszer vacsora közben is.

Anyunak halvány fogalma sem volt arról, mi lesz belőle, arról annál inkább, mi nem lesz. Például negyven körüli nagyapu. De ha jobban utánagondolt, nyugodt, udvarias nagyanyu se szeretett volna lenni. Momentán egyetlen gondolat foglalkoztatta, már akkor, gyerekfejjel, a szökés terve vonta el, kötötte le minden figyelmét. Szíve szerint dédanyuhoz menekül, ha Ágnes nem a szájukban lakik. Kezdetektől fogva harmonikusabb viszony volt nagymama és unokája, mint anya és lánya között. Hogy évek múltán, végre valóban alkalma adódott eliszkolni, önmagának is szokatlan módon, nehezen szánta rá magát az indulásra. Már vagy egy órát téblábolt az állomáson, mire, ha sokára is, nekivágott az ismeretlennek. Azt azért megnéztem volna magamnak, ahogy közepesanyu felfedezte a belvárost!

holó Hóbel László:

Róma (2006; tempera, karton; 70x96 cm)

Zsófi beszélgetése a számi gyerekekkel

Zsófi és én a számi gyerekekkel
Messzi tóparton találkoztunk egyszer.
Amikor belenézett a víztükörbe,
A számi megjelent mögötte.

Én is ott voltam, de engem
A kis lapp észre sem vett valahogy.
Csak figyeltem azt az apró alakot.

– Megtanítsalak halászni? –
Kezdte a gyerek, a számi.
Hullámverés volt hangja,
Majd hirtelen így folytatta:
– Olyan ismerős vagy,
Hogy honnan, nem is tudom.
Talán utaztunk együtt
Az ivaloi buszon,
Vagy – most már emlékszem, igen –
Halat ettél egy padon
Mellettem Helsinkiben...
A rovaniemi öreghíd
Nyikorgása téged említ,
Folyója partján látott –
Locsogta, miként a hullámok.

– Furcsa, hogy milyen
Sokat tudsz rólam!
Ezeket a helyeket
Tényleg jártam,
De magzatkoromban
– felelt Zsófi lágyan,
Majd eszébe jutott valami:
– Amikor megszülettem,
Mint egy számi gyerek,
Olyan voltam.
Igaz, apu?

Bólintottam.

– Talán te: én vagyok!
De ezt döntsék el a nagyok –
A számi gyerek
Felnevetett,
És mindkettőnket otthagyt.

Mind a hét

Téli szálláshely,
Nyári szálláshely
Között születél.

Rénszarvasbőrrel bélelt
Bölcsődben
Nem ért a hideg szél.

Vezetett bennünket
Csillagok járása,
Hegyek közül kihívott
Tenger hulláma.

S most jössz velünk,
Világok között járva,
Merre ágazik a világfa ága.

Mennyi ág van és mennyi ég!

Csillagtejje vár mind a hét.

Altató

Odakint most sötét lesz,
Minden csillag fölébred.
A napot az égről,
Koronája ért föl,
Ellopta egy szarvas.
Messzire viszi agancsában
– fészek, melyben aranytojás van –,
Hogy nyugodtan alhass,
Nyugodtan alhass.

Balázsvárás

végigcsorog bennem a lét
ereimben habzik a vágy
mondd szívünk ring vagy csak az éj
méhedben lüktet kis Balázs

ha messze vagy nehéz a tél
felsrófolja lelkem a láz
éntűznél a baj elalél
méhedben lüktet kis Balázs

morcosságod is aluszik
kedves szót görget most a száj
hiányom görbül egy picit
méhedben lüktet kis Balázs

nincs szünet nincs filmszakadás
benned folyton megy az adás
folytatásos pocakvarázs
méhedben lüktet kis Balázs

minden ábránd s az összes hit
sejtek közti kirándulás
ezt a mozgást csodák lesik
méhedben lüktet kis Balázs

mert ő éled minden lehet
csöppségünk máris óriás
ha mozdul a jövő remeg
méhedben lüktet kis Balázs

mintha a sors villany volna
az apaság árama ráz
pulzusom tőle szapora
méhedben lüktet kis Balázs

Búcsúlevél-rap

hogy utoljára írok, azt ne csodáld, szívem,
én nem leszek soha az a másik nő,
az a férjtolvaj, az az aparabló,
a titokba kúrt fiatal szerető,

akit az elhagyott feleségek átkoznak este, mikor
magányosan fürdetik a gyerekeket,
aki bebújik a hitvesi ágy vánkosai közé,
és miatta tegnap, ma és holnap se lehet...

inkább kamion leszek, aki elüti az időt,
ami nélküled vánszorog az úton át,
és meg sem állok, csak fizetem a vámot,
ha jön a határ, és hajtok tovább.

biztonságban elviszem a rakományomat,
és titokban olvasom a leveleket,
hogy hiányozni fogsz, azt nem tagadom le szívem,
de van, amit az ember már mégsem tehet.

és most legyek akár áldott, akár megátkozott,
az ímélcímem mától megváltozott.

Teret!

Még
Ringat
Minket is
Az ég fölött
Aranyló tenger
Nem háborítja fel
Semmi az ég alatról
Moccanatlan fényes tükör
Moccanatlan fényes tükör
Semmi az ég alatról
Nem háborítja fel
Aranyló tenger
Az ég fölött
Minket is
Ringat
Még

Sláger

Mi egyszer elmúlt, visszatér-e még?
Kenyérből, borból lesz-e majd elég?
Hús árnyék lesz-e a tűző napon?
Mebánni mindent lesz-e alkalom?

Mi most betöltött, megmarad-e még?
Az állócsillag őrzi-e helyét?
Hol szól a dal, mi megtanulható?
Üres tér lesz-e, visszhangot adó?

És vajon lesz-e, egyszer lesz-e még
Vers, mi a végére sem esik szét?
Kóbor kutyának szélvédett vacok,
S lesz-e bocsánat, hogy még itt vagyok?

évszakok.

bokáig süppedtek a sárga levelekkel foltozott
nyíratlan fűben. a puha szőnyeg alatt a télvégi
nedvesség könnyen megmunkálhatóvá tette
a földet. indulás előtt gyorsan kiásott egy gödröt,
beleállított egy kőrist, ő pedig betemette. vajon
fontosabb-e az, ami megtörténik, mint ami nem.
indulatosan hányt a olvadt földet, mégis lassan,
ne készüljenek el hamar, hadd melegítse még kezét
az ásó fanyele. nézték az ágakon lecsurgó sárga
mézet, a kőrist, évek múltán megszakadt
vonzalmuk furcsa emlékművét.

* * *

sokáig válogatott a zöldebbnél zöldebb
almák között. húsukba képzelte a barnacsillagú
szegeket, betűstigmáit egy érett gyümölcsnek,
miközben orrában érezte a hosszú nap illatát,
és azon töprengett, miért is akar most birsalmakompótot
berakni. ideküldte ehhez a terebélyes, bordópulcsis
asszonyhoz – az is lehet, hogy egyidősek –, válassza ki
a legszebbeket. csavaros tetejű üvegeket is guberált,
és estére minden együtt volt a befőzéshez. miután
elkészült, szárazra törölte az asztalt a cukros létől,
s az ágyneműtartóba dugta az üvegeket. hetek
múltak el, mire eszébe jutott megnézni elhatározásuk
édes befőttjeit. és újabb egy hét, amikor felbontották
az utolsó üveget. nyelvükön azóta is érzik szétomló
ízét a napsütötte ősznek, s nem kérdik, vajon
fontosabb-e az, ami megtörténik, mint ami nem.

nem kér teát.

legalább hat méter hosszú út, amin jár.
lerövidíti lépteit, megnyújtja mozdulatai
ritmusát. így kitart a várakozás. a keskeny
ösvény a kerten át. a ház ajtajához vezet.
mellette kőedényben forrásvíz a kéznek
s hogy a száját kiöblítse. az alacsony ajtón
keresztül, mielőtt a tiszta szobába lép.
megáll. benn kóstolgatják a gőzölgő teát.
de ő úgy érzi, nem szomjas. bőrén a kert
bódító illata. lábában a hosszú út ritmusa.
ajka száraz. mégsem lép tovább, húzza-
halasztja a visszaszámlálást.

egyik nő. másik férfi.

valami hiányzik. régóta tudom. a reggeli az asztalon.
illata. a kávénak, amikor jön haza. a folyosón a kulcs
hangja. döngő léptei a kövön. ha belép s megbotlik
a küszöbön. aztán egyre gyakrabban az ajtóban.
szótlatlanul. mindig indulóban. kerülgetve testem.
íztelen-szagtalan. régen terített asztalunk.
elárvult darabjait.

* * *

semmi nem maradhat titokban. hát melléd fekszem
és behunyom a szemem. elalszom, előbb, mint te.
felébreszthetetlen. álomban találkozunk. de vigyázz,
elmegyek melletted. vágyaim megtalálod a tieid között,
a kövek alatt a kertben. de ne szólj. őrizd te is. párnádon
minden este mély gödörbe sűgd. titkodat. senki más. csak te.
meg én tudjam.

Anyanyelv

Anyanyelvem magyar
de itt csak románul beszélhetek
azt mondta Viorica néni
mert itt mindenki román
a szünet az pauza és én
a pauzákat szeretem a legjobban
és akkor is románul beszélgetek
Terikével pedig ő is magyar
este amikor lefekszem és Pinki
valamit kérdez tőlem és magyarul
válaszok akkor nem ordít rám mint
a nevelőnénik ha véletlenül azt mondom
hogy igen és nem da pedig Pinki is román
de őt kedvelem mert ő is kedvel engem
húz hozzám ahogy anyukám mondaná
éjjel csak magyarul álmodom
és álmomban a pauza is szünet
a caiet meg fűzet a Dumnezeu Isten
képzeld magyarul szól hozzám
s nem vagyok vak kislány

Képzettársítások

Vonat kattogás sínek mozdony pályaudvar
pályaudvari bolond holdudvar holdudvarlás
napágy napágytál napágytálalás
csillagfény csillagfényképész
családi csillagfénykép kiscsillagok
mosolyognak a kedvük ragyogó
minden és semmi mindig ott kell lenni
ahol a helyzet kulcsa fordul a zárban
nyílik az ajtó ajtófélfá ajtószárny
ajtószárnyaszegett kérek egy fél szeget
lapi levél őszi lombhullás könnyhullás
hol van itt a hulla és a hullás?
hullaszállító érkezik fogadjátok szeretettel
szeretet-karácsony csillámgömbök

csillámgömbvillám ajándék
ajándéklónak a foga tömetlen
nyerít az éjszakában majd elvágat
szabad szilaj és gyönyörű
tompóra bársony gömbölyű
paripa tártos fakópej gebe
ég sajog a gyógyulatlan sebe
seblázrózsák nyílnak nyilallnak
szavak csönd hátán tűnnek inálnak

holó Hóbel László: *Álom a kék madárról* (2008; tempera, vászon; 100x92 cm)

Költözés

Az egyik dobozban üres hely maradt:
jobb sarkában elfért volna még valami –
nem vettük észre, csak kipakolásnál, mikor
lábra álltak végre az elborult tárgyak.

A hiányzót kerestük másik kartonban,
pokrócba bugyolált porcelántányérok között,
szemeteszások kacathalmazában,
csomagtartó véletlen repedéseiben.

Már a képek is helyükön lógtak, nem maradt pusztá
fal, de a tárgy hiánya üres mozsárzörgéssé változtatta
a lakást, térfogata napról napra nőtt, végül bútoraink,
mi magunk is elvesztünk befoghatatlanságában.

Nincs sarok, mélyedés, amit ne kutattunk
volna át. Jó volna tudni: mit keresünk.

Át

Szombat délutáni hídon-átkelések, egymáshoz
mérése bal és jobb partnak, a megállapítás: te
itt vagy, én ott vagyok, hiába szeretnénk, csak
átlépjük a metszéspontot: továbbhaladunk.

Ha jönne velem, mutatnék egy fát. A kopott-kék
óriáscsúszda, ropogó levéllel töltött medence mellett
áll: nem hajlik víztükörre, nem nézi magát –
ovális ragyogás összecsukott napernyők közt.

Kerítés mögül nézem, mert a strand területére belépni
már nem lehet – szívedbe sem, ha letelt időm – nyáron
pedig nem állnék a fa mellett – ugyanolyan, mint minden
egyéb: zölden lükteti a felforrósodott percekét.

Látnod kellene. Ha máskor nem, hát szombatonként.
Miattad a hídon-átkelés, ha miattad már fölösleges.
Ahogy sárgával teleszórja az elhagyott nyugágyakat.
Szétdobálja, amit összekötni nem lehet.

Renoválás

Próbáljuk előkeresni a lecsúszott cserepeket, visszahelyezni őket a tetőgerendára, mert esőre görbül az ég. Olyan erősen benőtte kertünk a zöldnövény, hogy fölbukunk a talajból kifordult téglákban – egykor ez volt az út a bejárat felé, de évek óta nem léptük át a kertkaput, fürdőszoba és konyha közt élünk, néha betérünk a hálószobába, megnézünk egy filmet: legyen más is a padlásról nyakunkba hulló érzéajokon kívül.

Régóta nem esett. Hallottuk a hulló cserepek ütemes kopogását. Később már azt sem – fű és gyom borította el a kipikkelyesedett földet, de ma kinéztünk az ablakon, egész biztosan esőre áll, talán reggel, talán tegnap, vagy hónapok óta ilyen az ég. Meg kell találni a cserepeket.

Az eltávozás

– Pillanat!

A portás komor képe kiemelkedett a vendégkönyv sárgás lapjai mögül. Becsukta a könyvet, kihúzta magát, végigsimított libériáján.

– Biztos, hogy lefoglalták?

– Ki is fizették – felelte a fiú.

A férfi méltatlankodva ingatta a fejét.

– Ilyen még nem fordult elő – mondta.

Felemelte a telefonkagylót, mutatóujját a tárcsázóba fűzte.

Hasas, tunya ember; széles mozdulatai sehogy sem illettek vasalt egyenruhájához.

A fiú úgy döntött, csak akkor szól, ha kérdezik. Zubbonya zsebéből előhalászta a doboz Gauloise-t, kihúzott egy szálát.

– Itt tilos a dohányzás – tiltakozott a portás.

A fiú, szájában a cigarettával a falitükörre pillantott. Mintha a tükörképével kívánná megvitatni a portás lehetetlen viselkedését, nyilvánvaló alkalmatlanságát.

– Értem – szuszogta a férfi a telefonba. – Akkor intézkedek.

Letette a kagylót, a fiúra nézett:

– Az apja saját névre rendelt szobát, ezért nem találtuk. Egyébként, itt az egész család. Remélem, megbocsátja nekünk ezt a kis utánajárást, sose lehet tudni, ugyebár.

– Sose – felelte a fiú hűvösen.

A Hotel a Mars téren állt, nem messze a Tisza-parttól. Fehér kőfalai labirintusszerűen kanyarogtak a kristálycsillárok alatt, a fiú katonazsákját a vállára csapva sokáig bolyongott a szervizliftek, beugrók, függönnyel kitakart személyzeti átjárók között. Nem sok kedve volt ehhez az utazáshoz, de kötötte a fogadás, és az apja valami *fontosat* akart *közölni* vele.

Amint a szobájába ért, zsákját a sarokba dobta, összehúzta a brokátfüggönnyt, végigdőlt az ágyon.

Már aludt, amikor kopogtak az ajtón. Először azt hitte, álmodik, de mivel a látogató kitarzott, rá kellett jönnie: nem a kaszárnyában van, nem a megátalkodottságig könyörtelen törzsőrmester zaklatja a körletet; a kopogás egyre élesebben szólt – s akkor felébredt.

Fekete düftinkosztümben, hosszú, homokszínű hajával, tizenhét év forma lány állt a nyíló ajtó előtt, a folyosón. – Hát megérkeztél?!

– Meg – felelte a fiú.

A lány belépett a szobába.

Magas volt, kecsesen széles vállú, mint az úszók általában. Leült az egyik fotelba, lábát keresztbe tette. – És? Nem gondoltad meg magad? – kérdezte.

A fiú kidörzsölte szeméből az álom ragacsos emlékét, cigaretta után nyúlt. De aztán hagyta. Tudta: a húga nem állhatja, ha rágyújtanak a társaságában.

– Gondolkodni... „Egy katona nem gondolkodik” – gúnyolódott.

– Na jó! Gyere át a 311-be! A néniék látni szeretnének.

Amikor a fiú és a húga beléptek a második emeleti, tágas sarokszoa ajtaján, a két idős asszony meglepetten fordult oda: elnyúlva heverték a bevetetlen franciaágyon, kombinében, leomló, ősz hajfo-

nattal, mint a kövér tündérek. Bőrük rózsaszínűnek hatott a falilámpa gyöngé megvilágításába, hatalmas keblük hullámozott a legyezőformán szétnyitott römikártya lapjai mögött.

– Bajnokunk! Hát itt vagy!

Magukhoz ölelték az édes parfümillatban fuldokló fiút; Karol néni ezerforintost csúsztatott a nadrágzsébe, a vénségében is eleven Olívia kitöltött négy pohár unikumot.

Ezek voltak az ő nénjei, Amerikából.

Az előadás hét órákor kezdődött. Együtt mentek át a belvárosi *Kisszínházba*. Előtte azért megittak még egy pohár unikumot.

– Anyu hol van? – kérdezte a fiú, miközben az ívlámpák fényében csillogó tócsákat kerülgették a kihalt, esti utcán.

– Odabent.

– Apuval?

– Talán – felelte a húga.

A fiú eldobta a cigarettát, a két néni ugyanígy tett. Persze ők vékony, amerikai szivart szívtak.

A művészbejárón osontak be az épületbe. A nénik csintalan bakfisként settenkedtek a sötétben.

Szűk folyosón haladva a társulati büfébe értek. Kertész nadrágos díszletmunkások, festett arcú táncosok, és egy Marx Károlynak öltözött, rosszkedvű férfi mellett vonultak el a félhomályban.

– Mindjárt bepisilek – örvendezett Karol néni.

A büfében színházi emberek tolongtak. A rikácsolás, nevetés úgy szólt, mint egy majomketrecből. A cigarettafüstben ismert színészarcok úsztak el.

– Mááá, azt mondom, mééé – bőgte egy cvikkes basszus a sarokban.

– Konyak, Bécikém?

– Istenem, este nem! – tiltakozott a basszus.

A nénik csak úgy kapkodták a fejüket, boldogan fuldokoltak a füstben, s maguk is rágyújtottak szivarjaikra.

Talán az őrhelyen átvirrasztott éjszakától, az egyhangú katonakoszttól, a rázkódó vonatozástól, s itt, a hirtelen lármától, a fiú émelyegni kezdett. Észre se vette az aprótermetű, frakkos férfit a büféajtóban. A férfi eléje kacsázott, könnyeden meghajtotta magát. Frakkja mögül a fiú mostohaanyja lépett elő.

– Szóval mégis megadták az eltávozást?

Gömbölyű, vidám kis asszony; suhogott rajta a színes kreppruha; arca erősen kifestve, mint a menyegzői képeken. Negyvenes éveinek elején járt, a pesti L. Intézetben tanított; a világról szerzett bizonytalan értesüléseit színes pletykalapokból nyerte.

– Még meggondolhatod magad – hunyorgott. – Butaság ez az egész. Persze, apád...

A fiú megérintette az asszony telt arcát, aztán a frakkos ember felé fordult. Bróm úr volt az, a költő; a család régi barátja. Kezet ráztak, a kisember megtapogatta a fiú karját a pulóverben.

– Jók az esélyeink?

– Talán – felelte a fiú.

A hangosbemondó színpadra szólította a színészeket. Mindannyian átmentek a nézőtérre. A bal oldali páholyban ültek le.

Az előadás lement, és bár inkább érzélgős volt, mint megható, a fiú rosszkedvű lett tőle. A húga, aki titkon színésznőnek készült, együtt énekelte a dalokat a szereplőkkel. A mostohaanyja többször elsírta magát.

A nézők szétszéledtek a ruhatárak felé, s ők visszakapaszkodtak a színpadra, a függöny mögé lopakodtak.

Ott, sötét díszletek közt, a csoportba verődött társulat gyűrűjében a fiú apja magyarázott Malboro öltönyében; kezében karmesterpálca, s pezsgőspohár. A fiú nem szeretett ilyenkor a színpadra menni.

Nem szerette az apja kedélyes szólamait, és azt sem, hogy akármelyik távoli városban vezényelt, mindig eldicsekedett vele. Az apja büszke volt rá, és ő is büszke volt az apjára, de jobb szerette volna, ha ez a kettőjük titka marad.

– Bajnokom – fordult oda a karnagy. – Eljöttél... Hölgyek, urak, ez az ember ma harci tettet visz véghez! Az érdeklődőket szeretettel várjuk a *Lőporos hordóba*, koccintás után!

A színészek mosolyogva pislogtak a megtermett fiú felé, akit mindössze kefefrizurája és kék szeme emlékeztetett az apjára.

A karnagy hitt a sport jellemformáló erejében: lányából úszót, fiából nehéztólát nevelt, akit középiskolai, később a katonai gerelyversenyeken elért eredményei miatt hívtak bajnoknak.

A büfében megittak még egy unikumot. A karnagy kijelentette: az egész család a vendége. A két néni alaposan benyakalt, vihogtak, kocsmanyelven handabandáztak.

– Én ezt nem bírom tovább – súgta a fiú húga.

– Mit nem bírsz?

– Te nem látod?! Vak vagy?

A fiú vállat vont. Látott valamit. Talán tudta is; régóta tudta, de nem törődött vele. Nem hitte, hogy bekövetkezik. Még most sem. Persze, a húgának igaza volt: észre kellett venni a félreérthetetlen jeleket. De ő nem szeretett figyelni, következtetni.

Szívtá a Gauloise-t, s a körletre gondolt. A kaszárnya odvas hidegére, a gyakorlótérre, a hajnali, tompa vezényszavakra... Nyolc hónapot kell még kibírnia!

Az eső áztatta utcákról kezdett felszáradni a víz. A város elcsendesült, hallani lehetett a neonreklámok sercegését egy-egy ház homlokzatán.

A *Lőporos Hordó* kétutacányira húzódott a *Kisszínház* épületétől. Vasajtós, mocskos falú barlangkocsmá; a társaság botladozva, megilletődve tipegett le a sötétbe vesző, csorba lépcsőfokokon.

Elöl ment a karnagy a frakkos költővel, nyomukban a két néni, aztán a fiú a mostohaanyjával és a húgával.

– Rimmel Géza! – kiáltotta odalent a karnagy, a paravánokkal elválasztott, füstös teremben. – Rimmel Géza, gyere elő!

A kocsmá vendégei hunyorogva lestek az érkezők felé. Poharak koccantak, kanalak csörrentek, széklábak nyikorogtak. A csapos egy beugró felé mutatott.

Düledt szemű, bodor hajú óriás emelkedett ki ott a paraván mögül. Ritkás szakállá foltokban borította el az arcát, vörös nyakát.

– Időben jöttetek – dörögte.

Keskeny sarokasztalhoz vezette őket, elhúzta a székeket, a viaszosvászon terítőt ledobta a földre. Feltúrte fekete garbója ujját, megdörzsölte rönknyi, szőr borította alkarját.

– Ahogy megbeszéltük: százezer.

– És pezsgő – toldotta meg vidáman a karnagy.

Az asztalt csakhamar borzas alakok tolongták körül; cigarettázó színésznők latolgatták az esélyeket. A csapos sört, pálinkát hozott. Bróm úr kopasz feje fel-feltűnt a vállak között.

– Fogadjanak – suttogetta. – Még lehet!

Fahéjillat simult a fiú arcához.

– Menjünk innen!

A mostohaanyja átfogta a vállát. – Neked semmi közöd ehhez az egészhez! Ugye tudod?

A fiú megrázta magát. „Mihez nincsen köze?” gondolta. „Nyilván semmihez!” Levetette zakóját – a húga kezébe adta –, kilazította a csuklóját, karját, a vállát.

Igen, az előbb még úgy volt vele: nem izgatja magát. De amint betért ide a füstben kongó kocsmafalak közé, megmozdult benne valami.

Ismerte ezt. Gyerekkorától fogva ismerte. Együtt nevelkedtek, együtt csontosodtak. A higgadt izgalom, amely a gerelyhajító versenyen előmlött benne, egyszer csak szétrobbant az ereiben, feszítette, mintha hirtelen tíz liter vér járná át a testét. Ez volt az egyetlen érzés, amelyben megbízott. Még akkor is, ha a verseny nem érdekelte, s nem gyűjtött érmekeket.

Pusztítani akart.

A szkander kocsmai szabályai szerint a felek megálltak egymással szemben az asztal két oldalán, bal kezükkel megkapaszkodtak a szegélyben, jobb könyököket lefektették középre, s egymás tenyerébe fogtak.

Rimmel Géza operaénekes volt; nagy ivó, győzhetetlen szkanderbajnok. Meglehetősen sikereket ért el a városban, szeretett kellemetlenkedni a kollégáival. Ha a munkája úgy kívánta, a karnagy néha két-három hónapot is eltöltött itt; ilyenkor hamar megunt a társulatot, de főleg ezt az énekest unta, az örökös hengegését, gőgös pökhendiségét. Ezért szervezte meg a mérkőzést. Hogy lecsillapítsa. És, hogy eldicsekedjen a fiával.

Rimmel Géza karja egy arasszal hosszabb volt, mint a fiúé, ő azonban ügyesen helyezkedett: vállát, felsőtestét előretolta, közben maga felé húzta ellenfele csuklóját. „Minden a küzdelem előtti helyezkedésen múlik”. A fiú ezt tudta, és örült, hogy az óriás nem gondol vele.

Azt is tudta, hogy gyorsabb a férfinál, csuklója erősebb, mint bárkié, akivel valaha találkozott, de az óriás fél mászával többet nyomott, s ez komoly fegyvertény.

Bróm úr kihirdette a fogadás végét, félretette a bankókkal teli fémtálcát. A csapos ráhelyezte zsíros tenyerét a küzdők egymásba fonódott kézfejére, számolni kezdett...

A fiú úgy érezte, egy pillanat volt. Megemelkedett az asztal széle, koppant a fa. Aztán a pult felől lanyha tánczene szólt. A morajlás szivacsos masszává olvadt, felemelkedett, beterítette a termet.

Felhajtotta a konyakot, amit fájdalomdíjként fizettek neki, elindult a lépcsőn felfelé.

Komor szél söpört végig az utcán. A darabos felhők sebesen futottak, mint sötét országuton a kilométerkövek.

– Persze, hogy nem fizet – sietett utána az apja. – De legalább egy időre féken tartja magát. Jól elintézted!

A karnagy az égre nézett. A kilométerkövekre. Velük lebegett a szürke házfalak között.

Néhány perccel korábban még az asztalnál szorongtak. A fiú ökölbe szorított kézzel meredt Rimmel Gézára a cigarettafüstben. A férfi a vállát vonogatta. – Értsétek meg: nincs egy vasam se! – mondta.

A fiú nem tudta megérteni. Képtelen volt rá. Bár tudta, ha verekedésre kerül sor, az egész kocsmá ellenük fordul.

A két néni egy másik asztalon tenyerelve húzta-vonta egymás karját. Úgy tűnt, ők is kedvet kaptak a viaskodáshoz. Bokszolóorrú, szőke nő bíraskodott nekik.

– Hogy lesz ezután?

– Nem tudom – felelte az apja az utcán.

– Elköltözől?

– El.

– Szóval meguntad a dolgot, a családot?

A karnagy a fiára nézett: – A jövőmmel nem tartozom a múltamért – mondta. – Az embernek boldognak kell lennie! Bármilyen áron. Azt hiszem, szerelmes vagyok.

– Szóval a boldogságról akartál beszélni velem?

– Ebben a városban fogok élni, fiam. Néha meglátogathatsz!

– Nem vagyok valami nagy utazó.

– Talán amikor majd neked is lesznek fiaid.

Fel lehet nőni egy pillanat alatt, gondolta a fiú – végtére is, régóta haza se jár –, de valami makacsul tiltakozott benne ez ellen a sietség ellen.

– Miért? – kérdezte.

– Minden megváltozott. Betyárbecsületből én már nem folytathatom – a férfi megrázta a fejét, s cigarettásdoboz után kutatott a Malboro öltöny zsebében. – Lobogni akarok, megint. Ameddig lehet. Megérted ezt?

A fiú maga előtt látta az apját, ahogy lobog. És azt is látta, ahogy a társulati büfé előterében egy szőke, feslett, térdig lenyúló pulóverben ácsorgó színésznő mögé lép, a fülébe súg.

– Komolyan? – nevetett a nő.

– A legkomolyabban – búgta a karnagy.

Csak most értette meg ezt a képet, most, hogy visszaemlékezett rá.

– A primadonnával... – mondta maga elé.

– Vele – felelte az apja boldogan.

Már mind kint jártak az utcán. A néniék csendesen cigarettáztak, Bróm úr a fiú húgával lépdelt az ívlámpa fényében megnyúló nyírt lombok árnyékán. A mostohaanyja leghátul jött, egyedül, kezében pezsgősüveg. Halkan énekelt. Olyanok voltak, mint egy hangos estén összeverődött, alkalmi asztaltársaság.

A Tisza-hotel portása a pultra borulva aludt, amikor beléptek az üvegajtón. Lábujjhegyen osonnak fel szobáikba, bár a néniék többször visítva elnevelték magukat.

A folyosón csend volt, az egész hotelben sötét. Akárcsak a városban körülöttük.

Vállán a pokróccal, a fiú kiült az erkélyre. Enyhe idő volt. A felhők közül felfénylett a hold. „Reggel nyolckor jelentkezés a körleten”, emlékeztette magát. A hajnali vonattal indul. Előtte még ki kell vasalnia az egyenruháját, le kell tisztítania a bakancsát!

Nem baj, gondolta, egy nappal megint kevesebb. Már csak kétszázhuszonegy.

A szálloda távoli erkélyen kigyúlt a fény. Behemót, pokrócos árnyalakok imbolyogtak ott, a korlát mögött. A fiú nevetést hallott, poharak koccanását. A néni, gondolta. Mintha át is integettek volna neki. De rövidlátó volt, nem mert volna megesküdni rá.

holó Hóbel László:

Absence (2008; tempera, vászon; 82x40 cm)

Tömény naplemente

Alkonyak

Fénymásolt napok

Ötnapos józanság
Minden szimpla
A nap lement megúsza
Az ócska hasonlatot

Az est vak és süket
A fejembe költözött
Nem tudok semmi újat
Csak a szokásos fekete lepel

Iroda számítógép tehéntelep
Parkoló autó kapuzárás
Fénymásolt napok nőnek fölém
Nincs itt semmiféle költészet

*

Macska húzza az est fonalát
A szél orsója felpörög
Bikavérben állnak az üszők
Az alkony vöröse kilötyög

Fólia puffad hullámozik
Rojtos széle a holdnak int
Serceg a lefulladt motor
Kihűl minden mi odakint

Nincs itt semmiféle józanság
A zajok ittasan ejtett szavak
Az éj sűrű Unicumjában
Tudatlan állatok alszanak

Adalékok

Tavaszi este van
Tegnap állítottuk át az órát
Figyelgetem amúgy hány óra lenne

A másodjára nyírt gyepek besűrűsödött
Rigó keresgél az udvaron
Észrevette a macska

Egyszerű napok ezek
Most tényleg nem fáj a hétfő
Minden adott a boldogsághoz

Eddig is minden adott volt
Csak a boldogság nem
Az adalékok egymást boldogították

A zárt kert megnyugtat
Alig van pulzusom
Most kéne vérnyomást mérni

De mire kiszaladok a mérőért
Felmegy bennem a pumpa
Mire boldog lehetnék már nem megy

Na jó ne dramatizáljam túl a dolgokat
Ez maga a boldogság viszont
Csalódott vagyok mert többre számítottam

Közben átszámítottam a francia kenyeret
Hat szelet olyan, mint kilósból a kettő
Nem minősül bezabálásnak

Jó lesz lezárni a mai témát
Mert nem igazán jellemző rám
Hogy hosszú verseket írok

Így a végére bevallom az éjjel azt álmodtam
Meghalt az egyik gyermekkori barátom
Egész nap hatással volt rám azért ez a vers

Száraz nyom

A nyúlzugi telken is esik
Töpped a kiásott meggyfa körüli föld
Mintha valaki feküdne odalenn

Ázik a diófa a móló a teljes kert
Reggel nem hagy száraz nyomot
A másnapos sofőrrel tolató autó

Nem értem idén eddig miért nem
Talán itthon kényelmesebb
Másnapok helyett aznapjaim élem

holó Hóbel László: *Prehistorikus forma* (2008; tempera, vászon; 56x56 cm)

az ég peremén

a sínen
meztelen kislány
lépked

csorbul az él

zajong a szánk
arcunk is alkonyt rebben
fordul a szél
hajlong a láng
ki ég itt rezzenetlen?

a délután

világos és sötét
ezernyi tónusával szétszalad
a rejtezés szorongó ösztönét
megéled akkor éles ég alatt
de látható maradsz
bemérhető

sötét dobozban

rőt selyemre
hűsen simulj
borotvapenge
kedvesem
ne válaszolj

hajótörött

szerettem volna lenni
ki mindig
más
és
más
hajóra vár

a fiú

pőre nevetése
az arcok brokátjain át
mindenkit váratlanul ért
és készületlenül

a csöndtől fénylő

ágakon veríték
a kósza fák a parton vérzenek
a hallgatás már elveszíti ízét
a szó maga a méznél édesebb
epénél keserűbb

romlott ígék

rossz ízét őrzi szájam
elhamvadás
ítélete világít
a hamutál apokalipszisában

Toulouse-Lautrec válaszlevelei Yvette Gilbertnek

I.

Kedves Yvette, nézze el nekem,
hogy – mint írja – plakátomon rút Ön.
De nem lehet másképp festenem –
közel van egymáshoz öröm- s búkőnny.

A világ torz, s éhes a torzra,
és én vagyok leginkább tanúja;
tekintetem mágnesként vonzza
az ember, mert mind karikatúra.

Egy rút világban vagyok rút hát,
és csak e rútság vízjelével
fertőzők Párizsban sok utcát –
pár fiú mint kórt hordja széjjel.

II.

A karcsúsága, amit szépnek
látnak mások, engem borzaszt.
Hogy lenne szép, mit el nem érek?
Mi bonthatná bennem e torlaszt?

Mit énekelt, tán szép a sanzon,
s Ön titkon vonz tán, ezért tiprok
Önre, mert nincsen Önnél sanszom.
A litográfián reciprok

a szája, e meggyszínű paca,
keskeny válla és dekoltázsa,
mi sok férfinak lett óhaja –
ceruzám ilyennek kottázza,

a kottavonalak ujjai,
girbe-gurbán a lapra tűzve;
de őket sohasem nyújtja ki,
ha bebújtatja a kesztyűbe?

Az 54-es kabin hölgyutasa

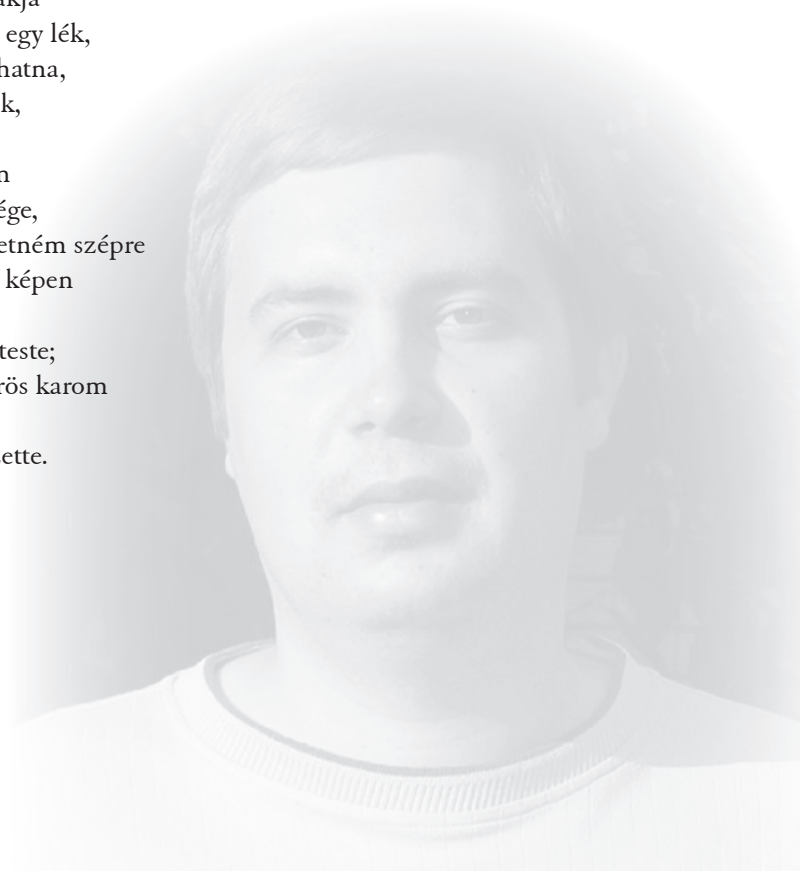
Toulouse-Lautrec, litográfiája alá

Úgy bukkant fel, mint az a gőzhajó
a látóhatár szürke peremén,
e rút világban szeretni való
szép hölgy. Egy villanás, buta remény

vész a távolba, a vágy salakja
füstöl az égre, s ágyékom egy lék,
tengerbe ömlik, ami hajthatna,
fekete a víz, akár az emlék,

hogyan a fedélzet előterében
a tárgyakra ömlik szőkecséje,
most az egyszer úgy szeretném szépre
rajzolni őt, hogy legyen a képen

is szép e ritka tünemény teste;
de keze már csak csúf vörös karom
a litográfián. A borzalom
manókezem újra megvezette.

A régi kert

A kert, a régi kert
csöndben.
Csöndjében méla fák
árnya.
Árnyaknak álma:

varjúraj röppen.

Kié a kert?

In memoriam Áprily Lajos

Kié a kert, én nem tudom –
álmom űzi, rettent a gyom.

Nincsen itt fa, csupán az ág,
ne haragudj, nem lesz virág.

A kerten túl egy kert lobog:
árnyék a test, az arcotok.

Mozdul a szél, mozdulna már:
mocsár az ég. És nincs madár.

Madaraim

Madaraim elrepültek –
tenyeremből ettek nemrég.
Égből jöttek, vittek mindent,
tarka tolluk már csak emlék.

És a csőrük! Hogy trilláztak!
Széles ívben hogy' röppentek!
Szökdécseltek könnyed lábbal –
nem tudták, hogy milyen szépek!

Hosszú, tömör éjjeleken
álmaimban visszaszállnak.
Égből jönnek, és csőrükkel
szívem közepébe vágnek.

Végleteidtől az idő...

Végleteidtől az idő
megmenthetne még
hiszen tiéd a táj
az érkezők bölcsessége
a hazatérők nyugalma
mióta is
hány millió éve
de a varázslat
a jóslat
az ima
elpártol szüntelen
mert nincs
nincs
nincs meg
a ház
a hely
és önmagadnak
nem lehetsz rejteke.

Ez a ruha nem tetszik

Mikor titokban még híres embernek készült, éppen az ehhez hasonló vonatutak keserítették el. Nézett kifelé a mindig mocskos ablakokon, mindegy volt, honnan hová ment, ugyanúgy suhant el minden táj, nem látott mást bennük, csak unalmat, ugyanazokat a reménytelen színeket, a zöldet és a barnát, a természet képtelen ötlettelenségét, ezek uralkodtak, a zöld, a barna mindig, mindig, esetleg némi szürke jött még bele, de az meg minek, fent óvatos kékség, ám többnyire az ég is lehangolóan szürkén trónolt semmilyen fehér felhőkkel súlyosbítva, alatta pedig szemmagasságban és az alatt üres, embertelen szántóföldek sorakoztak, vagy fák, a földeket és a fákat nézte felváltva, csalódást érzett és valami felfoghatatlan ürességet, ennyit érzékelt, fájt ez a semmi, pedig hány gyönyörű tájképet látott, hány hangulatos vonatútleírást olvasott, nagy festők és írók milyen gazdagon csemegéztek ugyanilyen élményekből, olyan szépen színezték meg az ábrázolhatatlanságot, mennyi gondolat ébredt bennük, és milyen természetes könnyedséggel, mennyi pompás, burjánzó képzet társult ezekhez a szívcsüggesztő semmiségekhez, mert hát ezt kellett látniuk nekik is, ez a világ, és mégis, pontos jelzők, dús mondatok, gyönyörű festmények születtek abból, amit ő unalmasnak, üresnek és haszontalannak látott.

Nem lett nevezetes ember, se festő, se író, sima könyvelő lett, korán kopaszodó, alacsony, derűs, rendes kis ember, olyan, akit örömmel emlegetnek, és joviálisnak neveznek, ha szóba kerül. Ezen a délutánon Pécsről utazott a főváros felé, viszonylag könnyű volt a lelke, izgult kicsit, de épp csak annyira, amennyire jólesett, készült a nehéz első pillanatokra, nehéz lesz, mert hazudott, fiatal csávóként regisztrált a társkereső oldalon, képet nem mellékelte magáról, hosszú ideje levelezett a lánnyal, mindjárt a kapcsolat elején azt gondolta, mire találkoznak, e-mailen elkápráztatja annyira, hogy ne adódhasson semmiféle probléma. Most úgy érezte, így is történt, minden jól alakult, éppen ahogy eltervezte, kitűnően szerepelt ebben az izgalmas, izgató játékban, rendben lesz minden, játéknál több ez azért, van tét, a szándék komolysága, Pécs egyedül is gyönyörű, de ő majdnem negyvenéves, ez a lány huszonhárom, komoly különbség, de annyi minden létezik a világon, kedvesnek tűnik, normálisnak, angolt tanít és történelmet, okos, nagyon szép, vajon miért van egyedül, miért ismerkedik interneten, mi szüksége van rá, ezt nem értette, mindegy, nem egy jelét adta annak a lány, hogy ő is szívesen bekapaszkodna már valakibe.

Kevesen utaztak a dohányzókosziban, mégis lassan figyelt csak fel a szóváltásra, „azt a rákos cigi szívod egész nap”, mondta valaki valakinek, eddig csöndben ültek egymás mellett, nem is néztek egymásra, két komoly, szimpatikus cigányember, csak egyikük cigizett, a férfi, a felesége nem, „te nem fogsz itt nekem terroroszkodni, anyukám!”, érkezett a válasz, se a provokációnak minősülő mondat, se a válasz nem tűnt indulatosnak, ezért kicsit érthetetlen volt, ahogy folytatódott a dialógus némi szünet után, mert abban már lakott agresszió, nem is kevés, „tudod, mi vagy te? Alacsony!”, mondta a nő, „te meg egy fantázia!”, vágott vissza füstfelhőbe burkolózva az ura, nem lehetett eldönteni, mi lesz ebből, nem a cigi volt az igazi baj, valami korábbi dolog, átmehet az ilyesmi évődésbe is, csak hát a hang durvább volt a kellenél, miközben megmosolyogtató szavakat tartalmaztak a mondatok. A könyvelő nem mosolygott, nem is nézett rájuk, előkotort egy szál cigi, keresgélni kezdte a zsebében az öngyújtóját, nem találta, a férfi észrevette, odahajolt hozzá, fellobbantotta a sajátját, meggyulladt a cigaretta,

a feleség nézett ki az ablakon, az ura kacsintott, ahogy zakójába süllyesztette az öngyújtót, „Kálmán vagyok”, nyújtotta váratlanul a kezét, Mihály meglepődött, „Mihály”, dadogta zavarodottan, kezét fogtak, nem tudta, innentől a Keletiig beszélgetnie kell-e, nem lett volna ellenére, de nem kellett.

A feleség percekig tanulmányozta az ölében heverő bulvárújságot anélkül, hogy lapozott volna, aztán megkérdezte, „mi az, hogy multimédiás?”, ez már egészen más hang volt, helyreállt a béke, ha ugyan nem az uralkodott eddig is, „a jazzdobos”, válaszolta felröhögve a férje, büszke volt az értelmelenségre, kacsintott megint és Vas Mihályra vigyorgott, mielőtt elnyomta tövig szívott cigarettájának agyongyötört csikkjét. Csendben folydogáltak a percek, finoman zakatolt a Tenkes IC, egyszer szólt még meg a nő Kelenföld magasságában, „Takács Ádám meg egymilliót nyert pókeren, és elpizázta?!”, hirtelen juthatott eszébe, hitetlenkedett, a férje rábólintott, bólogtak mindketten néhány másodpercig, Kálmán megint felnevetett, de ekkor már nem nézett a könyvelőre, aki belebámult a borongós tájba, esett az eső, semmi jóval nem kecsegtetett a délután. Ha a vonat a menetrend szerint 16:49-kor ér be, tizenegy perce lesz, hogy megtalálja a pályaudvar területén található éttermet, a tanárnő javasolta randevühelyszínnek, azt mondta, jó lesz, kifejezetten jó hely.

A villamoson, amelyen ő eközben utazott, különös eset történt, egy kisgyerek megállókon át ordított, nem lehetett tudni, mi baja, nem fázható, nem lehetett melege, nem akarta abbahagyni, kellemtelen volt hallgatni, nemcsak a kiabálást, a reakciókat is, az emberek egy része elvesztette a türelmét, majd a józan eszt, lassan veszélybe került a fiúcska és a helyzetet kezelni képtelen nagymama, durva szidalmak hangzottak el, a tanárnő éppen a közellenségek mellett állt, elhűlten figyelte, mi történik, meglincselik őket, vagy csak gyalázkodnak, mindössze egy kiabáló gyerek, ennyi az egész, remélte, hogy megússzák, szinte lebénult a soktól, ezért nem szállt le időben. A Blaha Lujza téren kellett volna, a kisfiú és a nagymama is addig utazott, kiszabadultak, biztonságba kerültek, ő azonban véletlenül fenn maradt a villamoson, aztán ahogy becsukódtak az ajtók, rögtön eszébe jutott, hogy el fog késni, ötre megy a Keletibe, nem lelkes annyira, amennyire lehetne, iszonyatosan fáradt mindenkittől, a tanári kar borzalmas, ma egész nap a fülbevalójával szórakoztak, komoly tanáremberek, aztán megbolondulnak a melleitől, bár úgy csinálnak, mintha csak viccelődnének vele, mindenképpen jobb, ha a fülbevaló a téma, mint ha a melle, zavarja a szerep, amit kiosztottak rá, az új, fiatal csaj szerepe, örülhetne is neki, de idegesítik a tréfásan csillogó szemek, a nívótlanság, az összes kolléga, közben sajnálja is őket, szegény szerencsétlenek.

Szitált az eső, mégis arra gondolt, nem vár villamost, visszagyalogol egy megállót, addig feldolgozza az iménti élményt, ott majd buszra száll vagy metróra, nem akar túlságosan elázni, és elkésni sem, nem lenne jó indítás, lehet persze, hogy az első találkozó az utolsó lesz egyben, nem bízik nagyon benne, hogy sikerül, egyébként is így szokta, kifizetődőbb pesszimistának lenni, úgy az embert többször éri öröm, mint csalódás. Remélte, hogy tetszik majd a fülbevalója, eldöntötte már délben, az utolsó órája előtt, hogy ez egyfajta mérce lesz, az ízlés nagyon fontos, ezen múlik majdnem minden. Baglyok lógtak a füleiben, egy a balban, egy a jobban, szép nagyok, csontból készültek. Amikor először felvette, zavarta, mostanra már megszokta, egy hét kellett hozzá. Egyszerű fémakasztón csüngtek a csontbaglyok, alattuk egymás alatt apró zöld kövek sorakoztak, minden sorban eggyel kevesebb, a legalsóban egy maradt, V-alakban csúcsosodott ki az ékszer, lent, az alsó zöld kövecskék alatt még egy-egy kis ezüst deltoid is lógott. Csilingelt.

Leszállt és visszagyalogolt, ahogy tervezte, a József körút jobb oldalán, közel járt a Csiga Caféhoz, nemrég ott ült a barátnőjével, az egyetlennel, akivel szokott időnként, valaki rosszul lett az emeleten, pont mikor ott voltak, nem várták meg, míg kijöttek a mentők, elmentek inkább, kicsit elromlott az a nap, a mai is a gyereksírás, de főleg a reakciók miatt, viszont még minden jóra fordulhat, az esélyt minden pillanatnak meg kell adni, nincs perc, melyben ne születhetne valami csoda, ezzel nyugtatgatta magát, ezzel szokta elhessegetni a rossz gondolatokat a fejéből, ma tényleg történhet akár valami nagyon jó is, annyit megtehet, hogy tiszta lélekkel segít a sorsnak, készen áll bármire, aztán úgyis úgy

lesz, ahogy lennie kell. Gyorsított, ugráltak a mellei, szerette őket, szerette volna, ha más is szeretné, az, akit ő szeretni tudna. Tudta, hogy olyan lesz élete szerelme, mint egy csak rá való ruha, evidens lesz úgy, ahogy van, minden porcikája tetszik majd neki, akár egy tökéletes, eltéveszthetetlenül rá szabott ruha anyaga, színe, minden gyűrődése. Előfordult, hogy katalógusból rendelt, aztán nem azt szállították, amit kiválasztott, vagy azt, de nem stimmelt, mégse, nem olyan volt, mint ahogy elképzelte. Maradt még tíz-tizenkét perce, amikor a Blahára ért, ha jön a busz, simán odaér, ha nem, legfeljebb mégis késik egy kicsit, talán illik is egy lánynak, ehhez nem ért, ez már kombinálás, ravaszkodás, jobb, ha lecsendesít mindent magában, és egyszerűen csak kíváncsi lesz.

A Barcelona 5–0-ra vezetett az étterem nagy kivetítőjén, nem előben ment a meccs, a Barca TV adása volt, unott arcú, izmos pincér nézte a falnak támaszkodva, ahogy Marquez a sorfalba lőtt egy szabadrúgást, Messi szólójára is kíváncsi lett volna, de csak az ismétlésben látta, ahogy a kapusba rúgta a labdát, mert odaintette magához a szemüveges vendég. Öten ültek egy asztal körül, bordó székeken, négyen közülük percek óta egyszerre beszéltek, magyaráztak, mindenki mindenkinek, keresztbe, összevissza, úgy tűnt, ötleteket gyűjtenek, időnként lelkesen felkiabáltak, csettintettek az ujjakkal, egyedül a szemüveges, hátranyalt hajú nem vett részt a társalgásban, mindazonáltal láthatóan fontos ember volt, lopva mindenki rásandított két másodpercenként, nem neki beszéltek, de mégis, azért, hogy hallja őket. Angolul folyt az emelt tónusú beszélgetés, a szemüveges maga elé nézett, majd a távolba, körbe, mindenhová, csak négy társára nem. Magyarul kért öt sört, a pincér bólintott, indult, de megállt, Messi szólóját ismételték, végignézte kihajtott fehér ingjében, csóválta a fejét, aztán kényelmesen, sietség nélkül a hosszú, barna faulthoz lépett, melynek közepén piros Coca Cola felirat fénylett, mellette pedig nagy Újpest-zászló függött.

A szemüveges most őt nézte, aztán a laptopos embert, aki serényen dolgozott, egyedül ült egy sarokban, előtte három calvados, nézegette a helyiséget, alaposan szemügyre vette, ámult a hatalmas belmagasságon, a pályaudvari étterem kávéház-jellegén, a békebeli színeken, barnáslila volt minden fal, az egyiken, a kivetítővel szemben tükör lógott, rajta óra és kis szobrocskák, olyan mozdulattal, mintha tanakodnának, hatalmas oszlopok kötötték össze a padlót a plafonnal, és tetszettek neki a függönyök is, középen szétválasztották mindet, mintha lányhajak lettek volna, a Baross térre lehetett látni az ablakon át, a laptopos arra gondolt, még szebb lenne az egész, ha a vonatok hallatszanának be, nem a riporter hangja tölténé be a teret, de jó ez így is, igazi kávéház, ráadásul nem drága, pedig az árak tíz százalék felszolgáloi díjat is tartalmaznak.

Gössert csapolt az idősebb pincér, ötöt, a várakozó, az izmos elővette a mobilját, nézegette, de nem hívott senkit egyelőre, zsebre tette és várt tovább, aztán kivitte a söröket a külföldi társasághoz. Amikor letette a vendégek elé, akkor lépett be az ajtón a tanárnő, majd rögtön utána a könyvelő, gyakorlatilag egyszerre érkeztek, utóbbi meglepődött a látványtól, tipikus restire számított, a lány nem, ő ismerte a helyet, tudta, milyen, azonnal a vendégre fókuszált, nézte, ki van egyedül, mindketten lélegzetvisszafojtva kutattak a szemükkel, Mihály hamar rájött, hogy előtte áll, aki miatt Budapestre utazott, a lány ekkor még a laptoposra gyanakodott, a kivetítőn, a kép alján egy felirat már a következő meccset reklámozta, Freiburg–Mainz, ez élő lesz, a jelenlévők közül csak a fiatalabbik pincért fogja érdekelni.

Mihály összeszedte magát, mosolygott és nem szólalt meg. Hátulról figyelte, ahogy a másik elfogódottan nézelődik, már másodszor állt meg a tekintete a laptoposon, aki most felemelte a fejét, aztán visszatemetkezett a munkájába, a baglyok megcsendültek, a lány nem értette a visszatemetkezést, biztos volt benne, hogy ő lesz az, a laptopos, kis csalódás, ezek szerint nem, de hát akkor ki, a külföldi társaság volt még benn, a szemüveges folyamatosan nézte őt, mióta megállt a bejáratnál, de ő nem lehet, angolul beszél mindenki az asztalnál, láthatóan neki magyaráznak, a szemüvegesnek, vagy legalábbis miatta. Akkor tehát nincs még itt, nem pontos, nem tulajdonított jelentőséget neki, talán késik a vonat, Pécsről jön, miatta, jó lenne, ha összejönne ez a délután, le kéne tenni valakinek a kezébe mindent,

amit már sok egyedül tartani. Lassan elindult egy asztal felé, leült szemben a bejárattal, a könyvelő tudta, hogy előbb-utóbb ránéz majd, így is történt, és a lány rögtön megértette, hogy ő az, aki ott mosolyog az ajtóban elégedetten és pajkosan, mint akinek máris elnézték a csínytevését, hogy tizenöt évvel fiatalabbnak adta ki magát, hogy huszonöt évesként játszott a végig a levelezős játékot.

A tanárnőn végigsuhant valami jegesség, annyi csak, mintha a létező legrosszabbkor tűnne fel egy kellemetlen ismerős, a könyvelő már közeledett felé a hülye vigyorával, máris becsapta őt, az első szó előtt, de hát idős, mit akar tőle, nagyon rossz vicc, sajnos ez benne van, együtt jár az internetezéssel, előfordulhat, ragaszkodnia kellett volna a fényképhez, még az is lehet, hogy valami perverz állat, bár valami azt súgta belül, hogy erről nincs szó, mindenesetre akár el is lehetne menni magyarázkodás nélkül, méltó megkoronázása ez ennek a rettenetes napnak, szorongott, mióta felkelt, még az eső is esik reggel óta.

– Mi az első mondat, nagy kérdés, ugye? – kedélyeskedett Vas Mihály, ahogy odaért az asztalhoz, a lány felállt, nyújtotta a kezét, ennyi azért belefér, látszott, hogy haragszik, de bemutatkozott, Timár Márti, ezt se kellett volna, tudták jól egymás nevét, most már azon se csodálkozott volna, ha a nevével kezd el szellemeskedni a könyvelő, ahogy oly sokan, de nem, csak annyit mondott, „tudom”, aztán sajnálkozni kezdett a rossz idő miatt.

– Mit hozhatok? – lépett az asztalhoz a pincér, elszalasztva egy újabb Barcelona-lehetőséget, a könyvelő gyorsan két Jagermeistert kért két Heinekennel, emlékezett Timár Márti kedvenc italaira, leveleztek nemegyszer erről. A tanárnő elmosolyodott, nem jött rendbe semmi, de ez kedves gesztus, ha nem is udvarias, mást kívánt volna, pezsgőt tervezett, meg társat is hozzá, akivel jól érzi majd magát, először ezen az estén, aztán majd még sokszor. Arra gondolt, megisszák az italokat, tíz perc, aztán megy majd el, ennyi jár Vas Mihálynak a hosszú útért, elbúcsúznak, és ő soha többé nem hozza ilyen helyzetbe magát. Néhány másodperce perzselte valami az arcát, úgy érezte, mintha lézerkard hatolna rajta át, fény, forróság, nem lézerkard az, csak egy tekintet, hirtelen nézett a szemüveges szemébe, aki megemelte gösseres poharát, és finoman biccentett.

– Múltkor, mikor Pesten jártam, el akartam menni egy rokonomhoz. Kerestem a Dohány utcát, de nem találtam az istennek se. Aztán megláttam egy fiatalembert, valami oszlopnak támaszkodott tátott szájjal, mint valami drogos. Megszólítottam, merre van a Dohány. Te, illet soha többé. Az úgy nézett a kiszáradt szájával, az úgy megdöbönt tőlem, hogy én illet kérdezek, te, soha többé illet. Na, kábé majdnem úgy néztél rám most, Márti.

A pincér megérkezett, letette az italokat, és indult tovább, a szemüveges intette magához. A lány nem akart koccintani, a „fiatalember” is idegesítette, a „Márti” is, meg a sok „te”, egyáltalán, a könyvelő érthetetlen magabiztossága, egy tizedmásodperc alatt hajtotta fel a Jagert, és töltött a sörből is. Még nem szólalt meg.

– Még meg se szólaltál, Márti – mondta Mihály, bátorítón megfogta a lány könyökét, aztán megijedt az elhúzódozó mozdulattól, lenyelte a Jagert, és ő is töltött a sörből.

– Bocsanat – mondta a lány –, el kell küldenem egy SMS-t.

Amíg remegő kézzel írni kezdett, a könyvelő végigpörgette magában az elmúlt percek eseményeit. Talán még nem rontott el mindent, talán már igen. A pincér két pohár pezsgőt tett le az asztalra.

– Az úr küldi a szemüvegben – mutatott a külföldiek asztala felé.

– Na, most ő az igazi vagy én? – nevetett a könyvelő, átnézett és megköszönte a pezsgőt, milyen kínos ez, a szemüveges rá se nézett, a tanárnőt figyelte mereven, aki viszont a telefonnal bibelődött.

– Remélem, száraz, nálam az édes pezsgő kiveri a biztosítékot – próbálkozott Vas Mihály még egyet, Timár Márti ezzel egy időben elküldte az üzenetet, amelyben egyetlen barátnőjét kérte, hogy hívja fel és mentse ki a szörnyű randevúból. Tudta, hogy nem lenne szükség erre, egyszerűen el kéne mennie, de a barátnő várta nagyon a híreket, ebből akkor meg is tudja a lényegét. Megint elgyengült a szájalomtól a kivert biztosíték miatt, nem beszélve a „nálam”-ról, nem értette, mi történhetett, miért

nem vette észre a levelekből, hogy ez nem lehet ő, hogy nem vette észre ennek az embernek a lehetetlenségét. Hagyta a sört, a száraz pezsgős poharat emelte meg, és anélkül kezdett inni belőle, hogy akár a szemüveges, akár a joviális szemébe nézett volna. Megszólalt a telefonja. Észrevétlenül akarta felhangosítani, de véletlenül a hangszóró gombot nyomta be, így ketten együtt hallgatták a barátnőt.

– Szia Márti, én vagyok, figyelj ide, szörnyű randevún vagyok, gyere ide azonnal, és ments ki, itt vagyok a törzshelyemen, siess nagyon!

A vonal megszakadt, a hangon érezni lehetett, hogy a beszélő örült, amiért kreatívan sikerült megoldania a feladatot. Vas Mihály meg nem volt hülye ember, lehajtotta a fejét, megitta a sörét, nézte még kicsit a lányt, akivel bármit el tudott volna képzelni, aztán kérte a számlát.

– 17.45-kor megy a Sopianae. Hát veszek akkor helyjegyet rá gyorsan. Még elérem.

Ültek, várták, hogy fizetni lehessen, már nem volt semmi kellemetlen, a lány szíve dobogott, hirtelen megsajnálta a könyvelőt, szégyellte magát, de nem tudott rendesen figyelni, az agyáig hatolt a szemüveges tekintete, a Barcelona közben újabb gólt lőtt, jött a pincér a számlával. A könyvelő tiszteséges borraivalót adott, pedig látta, hogy benne volt az árban a felszolgálás díja. Felállt.

– Ne haragudj.

Indult, aztán megállt, visszalépett.

– Volt egyszer egy szerelmem. Egy másik srác is udvarolt neki. A szerelmem nem tudott dönteni. Aztán egy éjszaka mindkettőnkéről álmodott. Rólam azt, hogy fojtogatom, róla azt, hogy lebeg vele. El is dőlt.

Timár Márti elmosolyodott, ez tetszett neki, leszámítva az „udvarolt”-ot. A könyvelő keserű mosollyal nézett vissza rá, és kiment az étteremből. Majdnem összeütközött a piros ruhás virágoslánnyal, aki nemrég kezdhette a napi haknit, de máris unta, fogta a kosarat, benne a fagyasztott virágokkal, és különösebb meggyőződés nélkül járt körbe. Mihály nyilván vett volna egy szálat, vagy talán az egész kosarat, ha máshogy alakul, Márti őszintén remélte, hogy a szemüveges nem vetemedik ilyesmire. Most már ő is visszanézett, bele a szemébe, konstátálta, hogy a tekintet, amely szünet nélkül támadta őt, kihívó, megbízhatatlan, felháborító. A virágoslány távozott, várta kinn az autó, ment tovább, ezek a virágok sokáig vándorolnak még estéről estére, újra és újra lefagyasztják őket, holnapig, a jövő hétig, valameddig használhatók. Idő kérdése volt, a szemüveges mikor ül át. Egy perc múlva tette meg. Nem kérdezett semmit, most már nagyon közélről mélyesztette bele kék vagy inkább szürke szemeit a tanárnő arcába. Magyarul szólalt meg.

– Jók a baglyaid.

Ennyit mondott, megitták a pezsgőt és elindultak. Úgy hagyta ott a társaságát, mintha nem is velük lett volna. Menet közben letett egy nagyobb összeget a pultra, előreengedte Timár Mártit, és kiment utána az esőbe. A négy külföldi egy pillanatra elhallgatott, túlságosan nem lepődtek meg, folytatták az eszmecserét, érzékelhetően halkabban. Az idősebb pincér ásított a pult mögött, a fiatalabbik elővette a mobilját, és beütött egy számot.

– Szia Sicike, Tibi vagyok. Ma este?

Az ő mobilja nem volt hangszóróra állítva, csak ő hallotta a választ, kedvező lehetett, mert vékony szája mosolyra húzódott. Megbeszélték, hánykor ér Sicikéhez. Közben a laptopos intett neki, hogy fizet.

A szemüveges és a lány a Blaha Lujza téren szállt villamosra, akkor még nem csókolóztak, a fiú mesélt. Elmondta, hogy Skóciába készül, szünyogoknak fog zenélni, utána fából faragott fényképezőgéppel imitál fotózást egy rigai fesztiválon, az agya a memória, ez a performance lényege, ilyesmivel járja a világot, keres elég sok pénzt, csak arra nem emlékezett Timár Márti másnap, hogy performance-t mondott-e, mert lehet, hogy akciót, esetleg happeninget. Audiovizuális művészeti fesztiválról biztos esett szó az Oktogon és a Király utca között, és a fiú mesélt a társakról is, akik a Keletiben jelenleg is ötleteket gyártanak neki, ezzel foglalkoznak hajnalig, minden éjszaka, aztán már csak nézték egy-

mást, a fiú és a lány, annyit még mondott az audiovizuális művész, hogy majd filmezni is szeretne, azt hallotta, az a jó rendező, aki kék lámpákat rak alulra, és még annyit, hogy egyszer meg akar tanulni fagottozni. Utána nevettek, aztán leszálltak és sokáig smároltak az esőben. Kimentek a Margitszigetre is, áztak reggelig, azóta boldogok, úgy képzelem.

Vas Mihály az órájára nézett, ahogy kilépett az étteremből, fél hat se volt még, megvette a helyjegyet, felszállt az intercity dohányfüstös kocsjába, mindjárt rá is gyújtott, és nem gondolt semmit arról, ami történt. Megy vissza Pécsre, kilenc előtt hazaér, visszamegy pécsi rizzonak, ahogy régi társasága hívja a fiúkat, amennyiben fiú még egy ennyi idős ember, keres tovább az ottani tonék között, ahogy a lányokat nevezik, ezt most sajnos elfűcsázta, ahogy mondják, lassan kezdett fájni a szíve, mert Timár Márton nagyon az volt, akit várt, többet nem beszél vele ebben az életben, írni sem fog neki, nincs mit. Éhes volt, egy órája még úgy tervezte, vele vacsorázik, nem hitte volna, hogy kilenckor stifoldert fogyaszt majd Pécsen, ahogy városában mondják, másra számított, nem kell optimistának lenni, az embert több bánat éri, mint öröm.

Elég sokan utaztak a vonaton, aludni szeretett volna, de nem tudott, Kelenföld környékén arra gondolt, megint elkezd majd meccsre járni, mint régen, ordítva énekelte ő is, hogy „megbasztlak babbal, olé, leszarlak szarral, olé, lehánylak hányással, olé, hajrá Pamacs, éolé”, megy majd megint, jó lesz, nem is érti magát, miért nem volt mostanában, jó, egy ideje másodosztályú a Pamacs, de talán most feljutnak az NB-I-be, nem egy Barcelona, de jó kis csapat, milyen régen szurkolt a táborban piros-feketében. Látta a Keleti éttermében a lila-fehér zászlót, belenyilallt egy régi sajgó érzés, az Újpest mindig elvitte a legjobb játékosokat Pécsről, Kiss Sanyi fájt a legjobban, őt igazolták le '79-ben a sérült Törőcsik helyére, meg még az jutott eszébe, hogy egyszer éppen egy Pécs–Újpest meccsen mesélte neki a bátyja az anyjukról, hogy gimnazistaként elméletileg előkészítőre járt, gyakorlatilag viszont dugni a Mecsekbe, így mondta, elméletileg és gyakorlatilag, rosszul esett neki akkor ez a hangnem, mindig ő szerette jobban az anyjukat, tizenöt éves volt ekkor, a bátyja jóízűen röhögött, ahogy mesélte, és aztán később már ő is, mint ahogy most is mosolygott, ahogy felidéződött ez az emlék, az anyja már nem él, ő még igen, nézett ki a mocskos ablakon, kullogtatta őt a vonat haza, kinn eső mosta a tájat, nézte volna a reménytelen színeket, a zöldet és a barnát, a természet képtelen ötlettelenségét, de nem látott semmit, mert sötét volt, még ezek az unalmas, rossz színek se látszottak, hiányoztak az embertelen szántóföldek, a fák, szívesen érezte volna megint azt a régi ürességet, de táj nélkül nem ment, inkább valami olyasmi volt benne, hogy jól van minden úgy, ahogy van, ahogy ez most történt, ő változatlanul egy derűs, rendes kis ember, és ez csak egy elbaszott délután volt, amely átmenet nélkül, este nélkül most hanyatlik menthetetlenül az éjszakába.

holó Hóbel László: *Ballada* (2008; tempera, farostlemez; 108x80 cm)

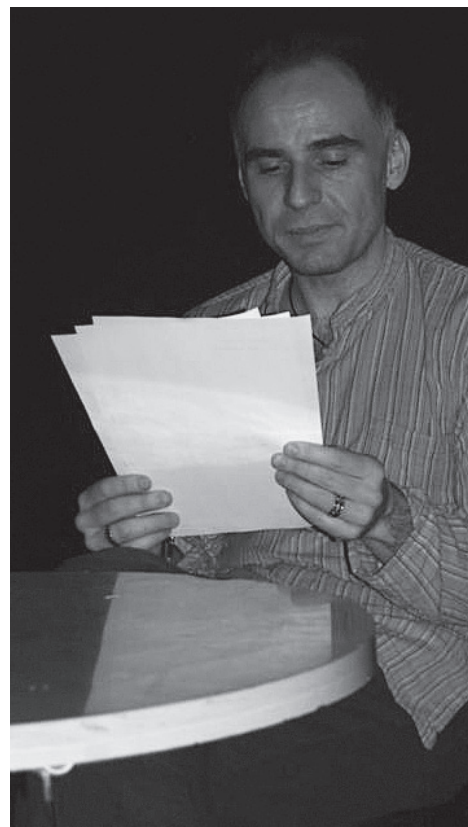
Jubiláló Portugál, virágzó Sóska

Beszélgetés Egressy Zoltánnal

Éppen tíz évvel ezelőtt mutatta be először a Katona József Színház a Portugál című darabodat, ami azóta összesen már a huszadik hazai és külföldi bemutatójánál tart (legutóbb az Újvidéki Színház állította színpadra). Csaknem hasonló sikerszerűt ér meg a Sóska, sült krumpli című darabod is, aminek a legújabb bemutatója a Békés Megyei Jókai Színházban lesz január végén, de a többi műved is rendre színpadra kerül. Elmondhatjuk, hogy napjaink egyik legnépszerűbb, legtöbbet játszott színpadi szerzője vagy, de nem születél Te sem drámaírónak. Ma már kevesen tudják, tartják számon, hogy költőként indult a szépirói pályád, 1991-ben meg is jelent egy versesköteted Csókkor címmel. Tudom, hogy nem nagyon vállalod már azokat a verseket, nem igazán jó szívvel gondolsz rájuk, én mégis fontosnak tartom, hogy beszéljünk egy keveset róluk, mert nyomokban, több tekintetben is felfedezhető már bennük a későbbi drámaíró. Hangulati motívumokra, nyelvi elemekre gondolkod, de még tematikáira is, hiszen például az első drámád hősről, Reviczkyről is verset írtál előbb. Mikor, hogyan is született az a verseskötet, és hogyan lett a költőből drámaíró?

Az Eötvös Gimnáziumnak, ahova jártam, volt egy újságja, az Eötvös Diák. A magyartanárom, Szabolcsi János szerkesztette, neki mutogattam meg a verseimet, ő közölte őket. Akkor azt gondoltam, nyilván nagyon jó versek, és az egész gimnázium engem olvas. Még szerzői esetem is volt negyedik koromban, szerencsére nincs meg a hangfelvétele. Pár évvel később jelent meg a Csókkor, főként ezeket a gimnazista kori verseimet tartalmazza, a múltkor belenéztem, kínos olvasni ma már. Az talán túlzás, hogy

nem jó szívvel gondolok rá, jó szívvel gondolok én az egész időszakra, de hajlamos vagyok a folyamatosan átértékelésre, és nem nagyon tetszenek a régi dolgaim. Nem ártott volna, ha a kiadó azt javasolja, várjunk még a kötettel, nem olyan fontos máris megjelentetni. Néhány verset szereztek belőle, vagy inkább néhány sort, de az egész furcsán távoli, mintha valaki más írta volna. Akit szívesen vállon veregetnék, de meg is mosolyognék. Ezzel együtt nem szeretem, amikor valaki elhatárolódik saját magától, úgyhogy be is fejezem most ezt. Megjelent a kötet, utána sokáig nem írtam, valószínűleg azt gondoltam, jó, akkor ez megvan, ki van pipálva. Miután elvégeztem a tanárképzőt, egy napilaphoz keveredtem, a Kereszténydemokrata Néppárttal kapcsolatos eseményekről kellett írnom, ez különösebben nem dobott fel, szerencsére hamar átkerültem a kultúr-rovathoz. Bulvárlaptól gazdasági magazinig mindenféle újságnál megfordultam, még tévés szerkesztőként is dolgoztam. Pénzt kerestem, ami nem ártott, mert közben családom lett, gyerekeim születtek. Irodalmi tevékenységem ekkoriban kimerült a

fordítgatásban, olasz, portugál, brazil költőket, Qasimodot, Pessoaát fordítottam például. Közben játszottam egy zenekarban is, de homályosan végig éreztem, hogy nem vagyok a helyemen. És akkor jött a színdarabírás. Nem voltam különösebben színházmániás, bár a Katonáért rajongtam. Ma sem vagyok. Többnyire unom. Nemrég válogatnom kellett egy fesztiválra, megnéztem egy csomó előadást, sokszor szívesen kimentem volna tíz perc után. De nem mentem, legkorábban szünetben távozom. De ezt csak zárójelben mondom. A visszatalálás az irodalomba Reviczky Gyula miatt történt, róla akartam írni, csak nem tudtam, milyen formában tegyem. Már a szakdolgozatomban is vele foglalkoztam. Az Arany és Ady közötti nemzedék mindig érdekelt, a „kisbetűsek”, akik nem érettségi tételek. Reviczky mindig szépen el tudtam szomorodni. Egyetlen verséről sem állítanám, hogy zseniális, viszont ha elolvasom az összes írását, valami kellemes meleg érzés tölt el az egésztől. Két nappal József Attila születésnapja után van az övé. Nincs messze egymástól a sírjuk. Túl romantikus időszakomban vittem egyszer egy szál virágot az ő üres sírjára. József Attiláé nem látszott a koszorúktól. Később olvastam azt a versét, amelyben gyakorlatilag elátkozza azt, aki háborgatja őt holtában, úgyhogy több virágot nem kapott tőlem. Viszont miután észrevettem, hogy az élete drámai jelenetek sorozata, a drámát találtam a legjobb formának. Így született meg az első darabom, a címen sokat gondolkodtam, az lett, hogy *Reviczky*. Ez 1995-ben történt.

Segített-e valaki kezdő drámaíróként, és egyáltalán mi vonzott a színdarabírásban?

Radnóti Zsuzsa segített a bátorításával, aztán a *Portugál* színpadra terelésében, Duró Győző pedig egy ösztöndíj intézésével. Vele egyébként most együtt dolgozom Szombathelyen, a Weöres Sándor Színház nyitódarabját írom, ő a dramaturg. Konkrétan a dialógusírás tetszett meg, az nem érdekelt különösebben, hogy a *Reviczky* színpadra kerül-e. Már akkor tudtam, mennyi kiszolgáltatottság van a színházi létezésben. Másokon is múlik, mi lesz a végeredmény. Sokesélyes. Mert hát mégiscsak az előadás a végeredmény, a mű csak alkotóelem. Szóval nem magába a színházba

szerettem bele, hanem a dialógusírásba, a figureremtésbe. Abba, hogy miután leírásra nincs lehetőség, párbeszédeken keresztül kell megmutatni mindent, azzal kell jellemezni a szereplőket, felépíteni az egész univerzumot. Bizonyos rutin jót tesz, a *Reviczky* még tele van hibával. Túl sok benne a szereplő meg a helyszín, a főhős állandóan jelen van, ilyesmi. Viszont költészet van azért benne, több, mint a későbbi darabjaiban. Egyrészt a főszereplő miatt, másrészt az én stílusom is más volt még. Tíz évvel a megszületése után mutatták be Szegeden, addigra átdolgoztam egy kicsit, nem hiszem, hogy ártott neki. A *Portugált* már jobban írtam meg, de – annak ellenére, hogy a *Sóska*val együtt ezt játsszák a legtöbbet – egyáltalán nem a kedvencem a saját darabjaim közül.

Azt mondtad, a versírást évekig szüneteltetted, ezért is érdekes, hogy a költőszerep, a versben beszélés, a versírói, általában az irodalmi jellegű alkotó tevékenység a legtöbb darabodban továbbél, mint egy elég hangsúlyos motívum, természetesen mindjárt a Reviczkyben, de a Sóska, sültkrumpli egyik szereplője, Művész is rendre írja a maga sajátos klappanciáit, a 4X100-ban Dali a költő, illetve ő beszél időnként verssorokkal, a Veszett édenben Madách Imre versei és Tragédiájának részletei kerülnek elő, de még a Kék, kék, kékben Eperke dala vagy Indigó írói tevékenysége, sőt, mivel lírával átitatott, a Portugál Becéjének esszéírára is ide sorolható...

Érdekes, ez nekem fel se tűnt eddig. De szerintem nem az írás a lényeg, inkább az alkotó tevékenység, a teremtés vágya, és ezzel összefüggésben a kudarc. A szereplőim általában nagyon akarnak valamit, de ez többnyire nem sikerül, valószínűleg ezért tragikomédiák ezek a darabok, felőlük nézve tragikus, ami történik, kívülről viszont komikus.

Reviczky Gyula 19. század végi költőszorsától elég nagy ugrás a Portugál mai falusi kocsmájának a világa. Hogyan találtál rá a képzeletedbeli Irgácsra és lakóira?

Most mondhatnám, hogy megpróbáltam elkapni a rendszerváltás utáni évek zavaros, útkereső életérzését, de inkább nem mondok ilyet. Arra a bizonyos ösztöndíjra kellett írnom egy darabot, ha már felvettem havonta tízezer forintot. Felszabadultan, felelőtlenségből fakadó önbizalommal

kezdték neki. Kelenföldön laktunk, a kisfiammal játszottam a homokozóban, ott jutott eszembe a történet. A kérdésed azért jó, mert tényleg a szereplőkön és a helyszínen gondolkodtam először. Ez azóta is így van. Megvolt, hogy legyen egy falusi kocsmá. Na de kik vannak ott? Mit értenek a világból, hogy élik meg a változásokat, vannak-e ambícióik? Nem láttele a Portugál, de ezeket a figurákat ismerjük mindannyian. Kicsit elemelt lett az egész, a nyelve is, a karakterek is. De azt akartam, hogy közben mégis a lehető legrealisabb legyen. Fontos a felelőtlenség, amit mondtam, szabad voltam nagyon, bár felelősség nem nyomaszt azóta sem, vagy rettegés, hogy mások majd mit szólnak az írásaimhoz. Amikor a Portugált bemutatták, nagyon szem elé kerültem, a Katonára odafigyelnek. Mondtak és írtak mindenfélét rólam. Mérsékeltlen érdekelte. Nem kritikusoknak és különböző fontos embereknek kell megfelelni, hosszú távon nem jár jól, aki azt az utat választja. Próbálok nem foglalkozni dicsőretekkel, bírálatokkal, bár tagadhatatlanul jobban esik, ha jól írnak vagy mondanak rólam. A túlzott becsvágy, hiúság, büszkeség ellensége a nyugodt munkának, nem jó, ha meghatározzák az ember életét. Ugyanakkor Epiktetész, ókori sztoikus filozófus bölcsen állapította meg, hogy az emberekre nem annyira a dolgok, mint inkább a dolgokról alkotott vélemények hatnak. Ez így volt már akkor is.

A Sóska, sült krumpli egészen más világban játszódik, mint a Portugál, konkrétan egy futballlőtőzőben, mégis sok mindenben rokonítható vele...

A Portugál írása közben megszerettem a szűk, zárt tér kínálatát, hogy az egymáshoz feszülő indulatokból végtelen számú lehetőség fakad, de ott még nem volt végletes a dolog, egy kocsmából ki lehet jönni, be lehet menni,

nincs totális zártság. A Sóska közvetlenül ezután írtam. Gondolkodtam, hol van menthetetlenül összezárva három ember. A közeget kerestem itt is először, aztán a helyzetet, nem a történet érdekelt. Sokféle ügyetlenség felmerült, rossz köz-helyek, elromló lift például, míg végre eszembe jutott a futballpálya öltözője, amelyben egy bírós és két partjelző számára nincs menekvés, bármi történt korábban vagy történik most köztük,

együtt kell maradniuk a meccs miatt. Szünetben mégsem mehetnek haza, mint én egy előadásról.

A zárt tér egyszerre ad alkalmat a szereplőknek szembesülni saját életük alapkérdéseivel, és az egymással szemben elkövetett bűneikkel. Csak fokozatosan derül ki, ahogy a darabjaidban általában, hogy az adott helyzeten túl, mi minden fűzi össze őket, csak az első felvonás végén jön rá például a néző, hogy az a Szomorúszájú, akit a két

partjelző emleget, s aki elszerette az egyik feleségét, az éppen a harmadik szereplő, a bírós.

Nem árt, ha a szünetre kíváncsian megy ki a néző. A feszültség felkeltésének és fenntartásának vannak praktikus eszközei. A Sóska a gyávaság, az árulás természetéről szól, több síkon. A szerelmi szál csak az egyik, a másik szakmai vonalon fut, mert Szomorúszájú minősítette vissza Szappant bíróból partjelzővé, most viszont ki van neki szolgáltatva, kell a segítsége, ha nem lesz semmi probléma a meccsen, beveszik-e a FIFA-keretbe. Na, de közben a másik partjelzőnek meg elszerette a nőjét. És most itt vannak ők hárman. Hétköznapi emberek pitiáner problémái nagyítódnak fel egyszerűen azért, mert nekik fontosak. Mindenki lényegesnek tartja a maga gondjait, de mennyire nem érdekelt ez másokat. A maga életére asszociálhat a néző, ez a színház lényege: akkor van tétje, ha megérint, ha olyan

Csomós Lajos, Gulyás Attila, Bartus Gyula a Sóska, sült krumpli próbáján. Bemutató január 23-án, a Békés Megyei Jókai Színház Stúdiószínházában. Rendező: Koleszár Bazil Péter.

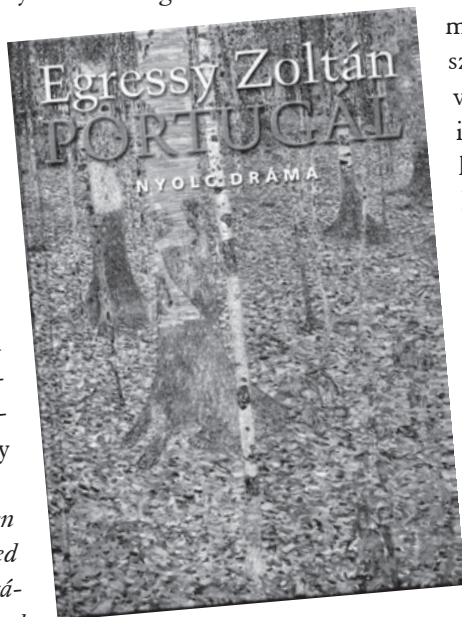
Fotó: A-Team / Zentai Péter

érzelmeikkel találkozol, amelyekre ráismersz a magad életéből. A tragikomédia a legemberszabásúbb műfaj, csak az egyensúlyt nehéz megtalálni az előadások során. Az nem zavar, ha felerősödik valamelyik része, egyébként majdnem mindig a komédia szokott, az viszont igen, ha elhajlik a bohózat vagy a melodráma felé. Rendező kérdése. Igazán csak a színház képes ennek a kettősségnek a megmutatására, ami annyira jelen van az élet minden percében. Hús-vér emberek járkálnak a szemünk előtt. Nagy lehetőség.

Kicsit ezzel is összefüggésben kérdezem, hogy vannak-e neked a dráma, a színház megújításával vagy éppen hagyományaival kapcsolatban tudatos törekvéseid?

Abban az értelemben például, hogy a drámától hagyományosan elvárták a legutóbbi időkig, hogy legyen egy jó nagy alapkonfliktusa, tetőpontja, megoldása, legyen a végén katarzis stb. Sokan a mai irodalomból általában, nemcsak a drámára gondolva, hiányolják is a katarzist, a mélységet. Megvallom, tulajdonképpen én is, azért is szeretem a Te darabjaidat, mert azokban az is megvan, jelen van, de egészen másképpen, mint régen.

Nem tudom, miért kéne bármilyen elvárásnak megfelelni akár egy drámának, akár egy írónak, szerintem nem kell. A katarzis más: az – bármilyen hülyén hangzik is – cél, mert anélkül nincs igazán jó előadás. Törekedni kell rá. Egy darab megszerkesztése hideg fejjel történik. Még akkor is, ha működőképes alaphelyzet, élő karakterek esetén elkezdheti írni magát a mű. Nem mindig tudom például, mi lesz a vége, a *Sóska*, a *Portugál* esetében sem tudtam. A figurák viszont az enyéme, a törvényeiket én határozom meg, tudom, mire akarom kifuttatni a darabot. Egy jelenetet fel kell építeni, a szereplőket le kell vinni a színpadról, ezek nem maguktól működő dolgok, ugyanakkor előfordul, hogy más irányt vesz valami, mint ahogy terveztem.

Olyan törekvésem, hogy megújítsak bármit is, nincs, az útlevelemet néha, azt tudom viszont, hogy mihez ragaszkodom dramaturgiailag. Szeretem, ha a szereplőimnek saját nyelvük van, a karakterrel együtt azt is kitalálom, a nyelvhasználat ugyanis a karakter része. Idegesítenek azok a darabok, amelyekben ugyanúgy beszél mindenki. A katarzistról még annyit: a modern drámák általában nem királyokról, hőszokorról szólnak, de milyen szeretnivaló, ahogy például Miller hétköznapi embereket ruház fel görög tragédiák hőseinek vágyaival, akarásával, hatalmas érzelmvilágával. Csak hát nem birodalmak, népek sorsa múlik a döntéseiken, mindössze az ő jövőjük. Ez közvetlenül érinti a nézőt, róla szól.

A konfliktussal összefüggésben azért próbáljunk még egy kicsit mélyebbre ásni. Én úgy látom, hogy a te darabjaid azért is mások, mint a hagyományosabbak, mert többségükben nem egy fő konfliktusra épülnek, nem egy alapkonfliktus köré szerveződnek a szereplők és az események, hanem egy konfliktushálóban működnek. Kitalálsz a helyzetet és a karaktereket, a figurákat, akik nagyon élők, nagyon emberiek, és akiknek az egymáshoz való viszonya a darab cselekményének előrehaladása közben, különböző titkok felszínre kerülése következtében is, elképesztően bonyolulttá és konfliktusossá, s így érdekessé, izgalmassá teszi az egész szöveget...

Konfliktushálóban, szövevényrendszerben zajlik az élet is, így éli mindenki az életét, a színdarab pedig sűrített világábrázolás. Minden kicsiben, töményen jelenik meg. Minél töményebben, annál jobb. Egyébként a *Balesetet* egyetlen alapproblémára, a kommunikációképtelenségre próbáltam felfűzni, ami engem nagyon idegesít országos szinten, de a darabjaim többségében valóban egymásból következnek a konfliktusok, én szeretem ezt így bonyolítani, illetve bonyolítják magukat a történetek.

A Balesetben a kommunikációképtelenség mellett talán a nyelv általi, a nyelvben megvalósuló identitásvesztés is hangsúlyos, és korábban is említetted, hogy milyen fontos számodra a szereplőid nyelvi világa. Ami ez eddigieken túl azért is nagyon izgalmas szerintem, mert a régebbi hagyományos drámák emelkedett nyelvezetével szemben, a Portugálban, a Sósakban, a 4x100-ban, a Kék,

Elek Tibor és Egressy Zoltán a Békés Megyei Jókai Színház Stúdiótermében

kék, kékben például, a kortárs drámaírók közül, az elsőik között viszed színpadra a hétköznapi beszélt nyelvet, a köznyelv regisztereit, a maga kliséivel, szóhasználatával, sérültségével, esetenkénti torzulásaival. Ez a nyelv ugyanakkor mégis egy nyilvánvalóan teremtett nyelv, művészi nyelv, ami abból is látszik, ahogyan a nyelvben rejlő humorforrásokat kiaknázod. A darabjaid komikuma többrétegű, de az egyik legfontosabb, épp a nyelvben megvalósuló, illetve a nyelvből kibontott...

Igen, jól látod, ez abszolút tudatos a részemről. Az élő nyelv színpadra vitelével kísérletezem, de azért ezzel óvatosan kell bánni, egy mű nyelve mindig műnyelv. A komikummal kapcsolatban érdekes tapasztalataim vannak, nagyon nem szeretem, amikor egy verbálisan humoros részt különböző helyzetkomikumokkal spékelnék meg, hogy mutassák, humor van a színpadon. A dráma és az előadás különbségéről sok szót lehetne ejteni...

Ejtsünk!

Sokan képtelenek különbséget tenni, kritikusok is sokszor ítélik meg előadás alapján a drámát. A különbség felismeréséhez persze olvasni kéne. Arra gondoltam az előbb, hogy színházban mindig van egyfajta közönségkegykeresés, ami tulajdonképpen természetes. De én jobban szeretem, ha a humor például megmarad a helyi értéken, nem raknak rá még egy lapáttal. Ez idegesít, de az például soha, ha másképp osztanak szerepet, mint ahogy én teném. Jellemekben gondolkodom, nem arcbereendezésekben. És tök normális átlagnézőként figyelem, ami a színpadon történik, kivéve talán az ősbemutatókat, az fontos a darab későbbi sorsa szempontjából, annak például, hogy éle-

tem első bemutatója a Katona József Színházban volt, rengeteget köszönhetek. Meg hát annak, hogy jó lett.

Sport és színház. Két darabod is sporthelyeztetket és sportolókat visz a színpadra, sőt, bizonyos értelemben még a cirkusz világát bemutató Kék, kék, kék is említhető ebben az összefüggésben. Mit kerestél, találtál meg a sport, a játék világában? Még dramaturgiailag is rokonítható a három darab: komoly tétre menő játék előtt-alatt-után vagyunk mindháromban. Honnan tudsz Te arról, hogy két paríjelső miről beszélgethet egy mérkőzés szünetében az öltözőben, vagy egy 4X100-as női váltó tagjait mi foglalkoztatja az olimpiai kvalifikációs verseny előtt?

Sehonnan. A *Kék, kék, kék* írása előtt megnéztem egy kétes színvonalú vándorcirkusz előadását, aztán hátramentem hozzájuk beszélgetni, de nem nagyon örültek nekem. Furcsa, zárt közösség, pont ez érdekelt, de végül is szerencse, hogy nem kerültem közel hozzájuk, mert így nem róluk írtam, viszont sejtésnél azért mégiscsak több volt a fejemben. A másik két darabnál a sport ürügy. Tökéletesen alkalmas modellhelyezetre. A *4X100* négy futónőjében benne van a négy mai parlamenti párt, együtt kellene csinálni valamit, össze kellene fogni, de ez nehéz, van, aki akarja, van, akinek nem érdeke. Egyfelé kéne menni, de ez valamiért lehetetlen. Mind-egy, hogy kicsiben az olimpiára való kijutás a tét vagy nagyban az Európai Unióba való bejutás. (2002-es a darab.) A felszínen itt is van egy történet, a szereplők egymás közti viszonyait reális magánéleti és szakmai konfliktusok terhelik, de mégiscsak a szétesett ország modellezése volt a megírás oka. A nők a futam előtt már alig állnak

szóba egymással, aztán mégis majdnem teljesítik a szintet. De csak majdnem. Az az egy századmásodperc, az múlik azon, hogy nincsenek jól együtt. Ezután írtam a *Balesetet*, az ennél sokkal súlyosabb képet fest. Sajnos nem tudom én sem a megoldást, de muszáj arról beszélni, ami foglalkoztatja az embert, és nekem ez a csatornám.

A kortárs magyar irodalom általában nem tud igazán mit kezdeni az elmúlt évtizedekkel, napjainkkal, szokták is mondani, hogy a jó műalkotás megszületéséhez rálátás, történelmi távlat szükséges stb. Ezzel szemben a drámaírók egyike-másika, így például te is, elég közvetlenül tud beszélni aktuális társadalmi ügyekről. A Portugál című darabodban Retek és a Kocsmáros például igen mély értelműen elemzi a nép demokrácia és a mai közötti különbségeket. Ha jól értem azt, amit az előbb mondtál, te kimondottan ambicionálsz a társadalomábrázolást?

Alapvetően semmit nem ambicionálok, de nyilván azzal foglalkozom, ami érdekel, ez kikerülhetetlen. Illetve nem is arról van szó, hogy mi érdekel, inkább arról, hogy mi zavar. Vers is ritkán születik boldogságból, inkább fájdalomból, indulatból. Valamiért nekem a dráma a kézenfekvő műnem, bár mostanában novellákat írok, van, amiről abban lehet pontosan beszélni. Kosztolányi 1933-as naplójában leírta különböző témaötleteit, mindegyiket megjelölte különböző színekkel: mi vers, mi novella, mi regény. A drámát talán azért szeretem jobban, mert írás közben magammal is beszélgetek, minden szereplő bőrébe belebújhatok. Folyamatos önanalízis. Mindig sokféle oldalról, sokféle érvet felsorakoztatva próbálok körbejárni egy kérdést, igyekszem nem fekete-fehér szereplőket kitalálni, így én is közelebb kerülök a probléma megértéséhez.

Érdekes, amit az összefogás szükségességéről mondtál, hiszen a darabjaid többségéből az derül ki, például az előbb említettekből, akár a Kék, kék, kékből is – amelyben egy igen szerény képességekkel, tudással bíró hazai cirkuszi család a World Circus (WC) közép-európai tagozatába szeretne bekerülni, ez a tétje az előadásuknak, amit néz a Bittner, a szövetség magyar összekötője (ne felejtjük

el a Bittnert!) –, hogy nemcsak azért nem sikerül a célkitűzésüket elérni, mert nem fognak össze, pontosabban azért sem foghatnak össze, mert valahogy eleve kódolva van az életükben az összefogásra való képtelenség, s így a kudarca.

De a többi darabodban is általában van valamiféle vágyakozás, törekvés a jobbra, szebbre, nemesebbre, magasabb rendű élethelyzetekbe – legnyilvánvalóbban a Portugálban láthatjuk ezt –, de mindig az derül ki, hogy nincs erre igazából esélyük, lehetőségük a szereplőknek.

Amikor az első drámakötetemet összeállítottam, amelybe még csak három darab került bele, akkor vettem észre valamit, amire addig nem gondoltam. A *Reviczky*, a *Portugál* és a *Sóska* is valahogy az elveszésről szól minden komikum ellenére. Aztán még írtam öt darabot (a nyolc együtt jelent meg 2005-ben *Portugál* címmel), és tulajdonképpen azokra is ugyanez jellemző. Nem tudom az okát, nem gondolom, hogy különösebben depressziós lennék, bár a világról nem gondolok sok jót. *Voltaire* azt írta, ugyanolyan balga és gonosz lesz, amikor elmegyünk belőle, mint amilyenek találtuk, amikor jöttünk. Hogy mi a felelősségünk, az egy másik kérdés. Itt, Közép-Európában meg mindig nagy a nekibuzdulás, aztán jön a kifulladás. Ennek megvan a maga tragikuma, miközben talán mégsem végzeteszerű. A kishitűség, a vereségtudat viszont belénk kódolódott mélyen, de ez inkább szociológiai magyarázatot kívánna, mint drámaíróit. Még különösebb sajátosság a bunkóság. Ha postán új sor nyílik, biztos hátulról ugrik oda valaki ahelyett, hogy a sorban következő állna oda. És büszke, úgy éli meg, hogy élelmes. Vagy itt van a hangnem. Meg a frusztrációból fakadó agresszió, az intolerancia, az egyre szörnyűbb rasszizmus, aminek beláthatatlan következményei lesznek.

Bittner. Érdekes, hogy miként a versírás, a költőszerep a legtöbb darabodban jelen van, úgy egy Bittner is. Történik utalás egy Bittner nevű figurára, vagy meg is jelenik szereplőként, ráadásul egy negatív alakként...

Legalábbis szídják...

Mi ez a Bittner-fóbia nálad, mit jelképez a darabjaidban Bittner, mit akarsz rajta keresztül megmutatni?

Mindenkinek megvan a maga Bittner, akit szidni lehet, aki a rossz sorsáról tehet, aki tönkretette az életét, aki miatt nem sikerült. Aki sikerebb nálunk, az nem tehetséges, csak szerencsés. Milyen gyönyörűen gratulált Amerikában a vesztet elnökelő a győztesnek. Másik kultúra. Van, hogy Bittner tényleg negatív figura, a *Kék, kék, kék*ben ő a nemzetközi szervezet korrump magyar tagja, de a *Sós*kában csak egy ellenőr, aki beírja a jelentésébe, ha a bíró rosszul vezet a mérkőzést. Nincs igaza?

De a Mariann is elvitte a darabban...

Na, de ha el tudja vinni? A *4x100*-ban végig szidják, aztán ő engedi ki méltányosságból a váltót az olimpiára...

De a Három koporsóban már-már maga az ördög...

Azt csak ő mondja magáról a büntudata miatt. A *Három koporsó* öt tiszta emberről szól, egyikük sem akar rosszat, csak boldogok akarnak lenni, aztán keresztbe-kasul, totálisan tönkreteszik egymást. Nem tudtam mit csinálni írás közben, nem tudtam megmenteni őket... Na jó, csak hülyéskedek. Nem is akartam. Egyébként szokták kérdezni, ki az a Bittner. Legyen elég annyi, hogy jó név, nagyon jól lehet szitkozódni minden nyelven vele, nagyon élvezem, mikor azt köpködi például, hogy Scheiße Bittner!

Ha ismernék a korai verseidet, az első kötetedet, akkor egyébként tudhatnák is az erre kíváncsiak, hogy honnan származik a név, mert a Levél címűt Bittner Gábor barátodnak ajánlod, és a kötetet Bittner Dóra rajzaival illusztrálták.

Igy van, az ő nagyon szép rajzaival, és semmiképpen nem Dóráról van szó. Gáborral pedig együtt zenéltem, miért is hoznám ilyen helyzetbe?... Teljesen véletlen az egybeesés...

Említetted, hogy az elveszés minden darabodban szerepet játszik. A három 19. századiban (Reviczky, Vesztett éden, Három koporsó) azért nagyon másként, mint az eddig emlegetettekben, nagyon más a nyelvi megformáltságuk is, humornak nyoma sincs bennük, a műfajuk is inkább tragédia, mint tragikomédia. Leginkább azonban az érdekelt engem, hogy miért is a drámaformát találtad alkalmasnak ezeknek az életsorsoknak és megjelenített témáknak a bemutatására, miközben

ezek kimondottan epikus jellegű életanyagok. Csofalkozom is, hogy épp Reviczky kapcsán találtál rá a drámaformára, de Madách esetében is a teljes életutat bemutató tulajdonképpen, az 1848-as szabadságharc idején játszódó Három koporsó című szerelmi három-, illetve négyosztörténet esetében mintha magad is éreznéd az anyag epikus voltát, hiszen Bittner narrátorként is megjelenik.

Az anyag epikus volta nem zárja ki, hogy más módon közelítsem meg a témát, mint ahogy az esetleg kézenfekvő volna. Izgalmasabbnak tartottam ezt a megoldást. Annyit finomítanék, hogy a *Három koporsó*ban, szerintem, van humor, abszurd helyzetek alakulnak ki lépten-nyomon benne. Nyoma talán a Reviczkyben is van humornak, a *Vesztett éden*ben tényleg nincs, illetőleg Madách székfoglaló szövege, ami a nőkről szól, annyira elképesztő, hogy nehéz komolyan venni – de ahhoz kevés közöm van, eredeti szöveg, és tény, hogy nem szánta humorosnak... Egyik darabról sem gondolom, hogy prózában kellett volna megírni, nem úgy a novelláimról, amelyek viszont tele vannak drámai és lírai elemmel.

A Baleset némiképp kilóg a drámaírói munkásságodból, a szöveget olvasva elég nehéz elképzelni a színpadon, eredetileg a műfaji meghatározása is nagyon furcsa volt, ha jól emlékszem: álomthriller...

Igen, sok szempontból kilóg, filmszerű, tele van színházellenes megoldásokkal. Olyan feszültségteremtésre lenne szükség, amit színházban lehetetlen megvalósítani. Volt két bemutatója, nem rosszak, de tényleg nehéz, én sem tudom, hogy lehetne igazán jól megcsinálni, miközben – mielőtt megkérdeznéd – nem film, csak filmszerű. Dráma-formában akart világra jönni, csak hát vannak nehezebben színpadra tehető darabok. Írtam én ötvenszereplős drámát is, *Angyalkövet* a címe, a kassai magyar színház felkérésére született Árpád-házi Szent Erzsébet-ről, tavaly mutatták be. Ott szintén kérdés a megvalósíthatóság. Sok praktikus szempontra illik tekintettel lenni egy drámaírónak. De rengetegszer kiderült, hogy amit én nehéznek gondolok, az egyáltalán nem az, sőt az a legizgalmasabb. A Vígszínháznak a *Pán Péter*ből, a Kolibrinak a *Tündér Lalá*ból írtam színpadi verziót, mesék,

tele vannak varázslattal, csodával, kutyává változással, repüléssel, azt gondoltam, regényben ezeket el tudja képzelni az ember, filmen pedig trükkökkel megoldják, de hát színpadon... És meg lehet csinálni. A színház csoda ilyen szempontból, mindent meg lehet csinálni, ha máshogy nem, stilizáltan mindenképpen.

Közben újabban mégis ismét verseket írsz, sőt a novelláiddal is találkozhatunk a folyóiratokban, így a Bárka jelen számában is. Milyen ambíciókból táplálkoznak ezek az újabb műnemi törekvéseid?

Prózát utoljára 17 éves koromban írtam, utána következett huszonnégy év szünet. Tavaly

kérdezte Békés Pál, nem akarnék-e írni egy rockkal kapcsolatos elbeszéléseket tartalmazó antológiába. Mondtam, hogy nem. Aztán mégiscsak kedvet kaptam. A kötet nemrég jelent meg *Hasítás* címmel a Magvetőnél. Azóta írtam több mint tízet, olyan témákról, amelyek ebben a formában életképesek. Ahogy annak idején rátaláltam a színházra Reviczky élete kapcsán, úgy találok rá időnként a versformára is, bizonyos élményeket, érzéseket csak versben lehet elmondani. Mindig formát keres az ember. Muszáj, mert – ahogy Szép Ernő írja – a ki nem mondott szavakat elhódítja a hallgatás...

holó Hóbel László: *Szakadt késztyű* (2006; kollázs, vegyes anyagok; 40x47 cm)

Életképek az Isten háta mögött – Portugál

Az Újvidéki Színház vendégjátéka Békéscsabán

A vágyak és a valóság nagyjából olyan messze találhatóak egymástól, mint egy átlagosan lerobbant magyar falu valósága az izgalmasan messzi, már-már elérhetetlenül messze lévő Portugália valóságától. *Egressy Zoltán* zseniális darabjában mindenki elvágódik. Még az is, aki ezt nem tudja magáról. Az Újvidéki Színház két előadás erejéig – november 29-én – elhozta a *Portugál* című darabot a Békés Megyei Jókai Színházba. Minden túlzás nélkül: hálásak lehetünk a vendégjátékért.

A magyar nyelvterületen működő színházak nagy előszeretettel fordulnak ezekben az években a kortárs magyar drámák felé. Nem magától értetődő jelenség ez. Éppenséggel a színházi műhelyek kísérletező kedvéről árulkodik. Öröndetes fejlemény, hogy az elmúlt két évtizedben született művek és az előadóhelyek meglepő szinkronításban működnek egymással.

Egressy Portugálja villámkarriert futott be. Az 1997-os megírása után egy évvel a fővárosi Katona József Színházban mutatták be. Sokat elárul a darab fogadtatásáról, hogy azóta nem vették le a műsorról. Az elmúlt közel tíz évben legkevesebb húsz magyar nyelvterületen működő társulat vitte színre a Portugált. Nem sokkal a darab első bemutatása után, 1999-ben *Lukács Andor* már elkészítette Egressy művének filmváltozatát is. A film a Katona József Színház előadásából nőtt ki.

A Portugál sikere kézzelfogható, és ritkaságszámba menő.

Idetartozik, hogy a negyvenes éveinek elején járó, és már magának mostanra komoly színműírói rangot szerző Egressy Zoltán Portugál című darabját ebben a pillanatban legkevesebb három társulat játssza. A teljes képhez tartozik, hogy a békéscsabai Jókai Színház januárban mutatja be a szerzőtől a *Sóska, sültkrumpli* című darabot.

A Békéscsabán bemutatott újvidéki Portugál (*László Sándor* rendezésében) döbbenetesen jó előadás. Aligha kell takarékoskodni az újvidéki magyar társulat dicséretével: világszínvonalú volt, amit bemutattak. A kilenctagú színészgárdának egyszerűen nem volt gyenge pontja. Sőt egymást múlták felül a színészek, akiket amúgy Magyarországon a szakmán kívül (és ott sem feltétlenül) nem ismernek.

Az Irgács nevű faluban játszódó történet olyan szimbolikus és egyben mégis valóságos hely, mint Móricz regényeiben Zsarátnok. A lét peremére került kisemberek vegetálnak itt, és ebbe a térbe érkezik meg Bece, a városi fiatalember, akibe beleszeret a falu kocsmájának kiszolgálója, a 25 éves Masni. Ez megannyi bonyodalomnak lesz forrása, de mégsem klasszikus drámai értelemben, mert napjainkból már a drámai konfliktusok tisztasága és egyértelműsége is hiányzik. (Ez finoman szólva sem új jelenség.)

Ebbe a zárt világba szabályosan berobban a fővárosból érkező, romokban heverő házassága elől menekülő, és azt jól érzékelhetően megoldani képtelen Bece. Idegensége annál is nyilvánva-

Masni (Elor Emina) és Retek (Husztai Dániel)

lőbb, hogy nevét sem tudjuk meg az egész darab folyamán. Anonimként érkezik, és így is távozik. Alkalmi (Bece)nevét Masnitól kapja.

Más értelemben is idegen ebben a közösségben. Furcsán pillantanak rá, mert korántsem szokványos egy látszólag cél nélkül ideérkező ember jelenléte Irgácson. Az isten háta mögött élő emberek természetesnek tekinthető gyanakvása kíséri a budapesti fiatalember valamennyi helyben megtett lépését. Egressy remek atmoszférateremtő ereje a falusi kocsmá belső terébe szorítja a darab cselekményének legnagyobb részét.

A kocsmá szinte mindenütt kultikus hely. Találkozási és sűrűsödési pont, kivált egy olyan kistelepülésen, mint a darab helyszíne. A közösségi életnek ezenkívül nincs egyéb tere. Nem véletlen, hogy itt dőlnek el a fontos és a kevésbé fontos dolgok. A kocsmá a szó legelső rendű értelmében a kisközségben élő emberek kollektív láttele. A darabban mindenki ide érkezik meg, és innen indul el.

Nézői szempontból egészen kivételes feszültséget ad a darabnak, hogy a publikumot fel/beültetik a színpadra, és az irgácsi kocsmá asztalai mögül követheti az eseményeket.

Ebben a tétlen kisvilágban csupán vegetálnak a helybeliek. Retek, a kirúgott rendőr (Husztai Dániel) szeretné elvenni a kocsmáros lányát, Masnit. A házassági tervnek csak alantas okai léteznek. Ebben a világban szinte senki nem akar semmit. A Pap (Német Attila) a kocsmáasztal mellett – megőriz még valamicskét hivatása tekintélyéből – szeretné elfelejteni végtelesen unalmas, misékre és temetésre zsugorodó munkáját. Csipesz (Magyar Attila) a Fradi vendéglátóját várja (persze hiába), és Pestre készül szerencsét próbálni. Kisebbfajta csoda, hogy el-

utazik, de a dolgok belső logikájából nem következhet más, mint a visszatérés Irgácsra. Felesége (Faragó Edit) egész nap iszik, és csak abban különbözik Sától (Varga Tamás), hogy ezt nem egy helyben ülve teszi meg. Valahol ez jelenti a változatosságot. A zsákutcába

jutott életek indikátora ebben a reménytelen kisvilágban az alkohol.

A Kocsmáros (Giricz Attila) szeretné férj-nél tudni lányát. Őt minden megoldás érdekel, Masnit nem. A lány az egyetlen, aki más, mint a környezete. Szébb, jobb életre vágyik, de úgy érzi: nincs mód kitörni abból a kisszerű sorsból, amit az irgácsi mindennapok kínálnak neki. Számára a fővárosi Bece nem csupán a szerelem, hanem a kiszakadás, az emberibb élet lehetőségét felcsillantó esély.

Hogy a darab címe se maradjon teljesen homályban: Bece Portugáliába szeretne utazni, erről mesél, de valahogy már a történet elején érzékelhető, hogy ez az ország nevével együtt is csupán a vágy és az elvágyódás metaforája. Ez a helyiek szempontjából távolról jött fiú egy, a maga számára elérhetetlen messzeséget fogalmaz meg, mint elérendő célt. Portugália egy helyét és szerepét nem találó ember délibábja, vagy ha stílusosabb szeretnénk lenni: fata morgánája.

Bece vidéki magánya időleges. Az utána érkező felesége az olyan realitások meglátára fi-

gyelmezteti, ami korábbi életkereteibe parancsolja őt vissza. Portugália ekkor és ettől távolabb lesz, mint volt bármikor.

A darab banális konfliktusa szerelmi konfliktus. A magát férjjelöltnek nevező Retek nehezen éli meg, hogy Masni beleszeret Becébe. A heves vérmérsékletű Retek gyilkolni indul. Egressy nagyon pontosan jelzi, milyen és mekkora indulatoktól terhes a többnyire csendesnek tűnő reménytelenség mindenkitől magára hagyott vidéke. A Portugál szereplőinek világa arra is figyelmeztet, áldozatot sem könnyű találnia a gyilkosnak. Nem a halálos döfés marad el, hanem a véletlen folytán Sátán lányának nevelőapjában mártja meg az exrendőr a kést.

A meggyilkolt férfiről az a hír járja a faluban, hogy rendszeresen veri Sátán kislányát. Az apa saját alkoholizmusát ezzel a ténnyel magyarázza. Majd hirtelen kiderül: a lányt verő nevelőapa története semmi egyéb, mint hazugság. A gyilkosság így válik kétszeresen értelmetlenné.

A reménytelenségről, a mellette megbúvó élni akarásról, az elvágódásról, és az emberi dolgok változatlanúságáról, a reményről és a csalódásról pátosz nélkül kevesen írtak manapság érvényesebbet, mint Egressy Zoltán a Portugál-

A Feleség (Faragó Edit)

ban. Egyben a reménytelenség nevetségességéről és humoráról.

Itt sincs megoldás, végső megoldás végképp nincs, akár az életben sem. Valami történik, ami felkavarja az állóvizet, de katarzis helyett valami csöndes, beletörődő megnyugvással zárul a darab.

Néhány mázsányi csalódással megint nehezebb lett az élet hátizsákja, de az ember ezt is elcipel. Talán mert élni kell. Élni, akár patkányoknak a romok között. Élni, mert ha élünk, még mindig történhetik valami. Irgácson is, mást is.

Elor Emina, Sirmer Zoltán, Giricz Attila, Huszta Dániel, Német Attila, Magyar Attila, Faragó Edit, Varga Tamás, Jankovics Andrea – a legkevesebb, hogy felsorolom név szerint a Portugálban felépő újvidéki színészek nevét. Valami olyasmit hoztak Békéscsabára, amit ritkán láthatunk.

Az ízig-vérig színházat.

Masni (Elor Emina) és Bece (Sirmer Zoltán) – Fotók: Such Tamás

A mondhatatlant félve mondani

Euripidész Oresztészének új fordításáról és előadásáról

Jelzésértékűnek gondolom, hogy az olykor még mindig újnak aposztrofált Nemzeti új igazgatója, *Alföldi Róbert*, egy új fordítás alapján a tragikus triász leginkább formabontó tagjának, *Euripidésznek* az *Oresztész* című drámáját szelme ki arra, hogy debütáljon a nagyjérdemű előtt. Mindez mesterien simul bele a Nemzeti jelenlegi profiljába, mely úton-útfélen hirdeti: „új értelmet ad.” A kultúráért folyó szimpatikus lobbiba kezdő Alföldi mintha mániákusan hinné, a színház élő és érdeklődésre számot tartó voltát a mai társadalomban is. A színházat a mindennapi élet részeként elgondoló igazgató, úgy tűnik, okos egyezségeket kezd kötni a művészet más

fellegváraival is, amiben nemcsak a szomszédos MűPa, hanem az Oresztész első bemutatójának otthont adó Szépművészeti Múzeum is partnernek bizonyul.

Egy másik törekvés érhető tetten az *Oresztész* színrevitelében is, amikor a Nemzeti bejáratán belépő közönség azonnal egy harmadéves színésznövendékkel találja magát szembe, aki szenvedélyes vitát folytat az előtér egyik kőszobrával, háta mögött pedig az ókori szavazóurna díszelég, s rajta a felirat: igen vagy nem, tudniillik a belépő, argoszi halálra kívánja ítélni Oresztészt és nővérét Élektrát, vagy sem. Attól a perctől kezdve, hogy valaki átlépi a színház küszöbét,

Murányi Tünde, Gerlits Réka, Rába Roland, Csoma Judit, Szalay Marianna

Alföldi szándékoltan rabul ejti, és nem akarja elengedni még egy felvonások közti szünet erejéig sem. A nézők és a színészek közti távolság tudatos felszámolására tett kísérletek (a harmadévesek további játéka a trójai előzményekről a ruhatár pultján, vagy a karzatnál, egyes szereplők nézőtérre ültetése és onnan történő színpadra szólítása, a függöny felvonásának hiánya, az első nézői sorok színpadra tolésa) sikeresnek mondhatók. Izgalmas felütés, ki ne egyezne bele, hogy argosziként töltse az estjét és részese legyen Oresztész történetének?

Engedjük, és talán működne is ez, ha az Élektrát alakító *Péterfy Bori* képes lenne folytatni a megkezdett előadást. Erre azonban mintha nem ő lenne a legalkalmasabb személy. Talán a darab felénél sikerült magára találnia, addig a tragikus hangvételű Élektrából jobbra csak egy rikácsoló, kicsit sután gesztikuláló, hangszínében kevés játékot felmutató alakot kapunk. Persze nem könnyű a helyzete, hiszen mindent Oresztésszel kell lebonyolítania, aki ebben a szereposztásban *Rába Roland*. Ez bizony nem könnyíti meg Péterfy helyzetét, hiszen a durcás kisgyermekként induló Oresztész rövid idő után felveszi azt a feldúlt és harsogóan szenvedő hangvételt, melyből, a kevés kivételt leszámítva,

a darab végéig nem kíván kibújni. Noha a szöveg és egyes szituációk is szélesebb spektrumot biztosítanak a színészi alakításnak, ez az Oresztész meglehetősen egysíkú ábrázolását adja az euripidészi hősnek.

Kiemelten jó ezzel szemben *Kulka János* phrúgiait mintázó alakítása, igaz, a kicsit megszállott szandálkereskedő bármilyen veszélytől meghunyászkodó figurája önmagában is hálás szerep. Őt is felülmúlja a hírnök szerepében játszó *Blaskó Péter*, aki egyszerre dialogizál a népgyűlésről tudósítván a közönséggel és saját-magával. A két pártra szakadt közösséget önmagával felelgetve idézi fel a továbbra is kitartóan őrvölgő Oresztésznek. Az az igazság, hogy a mellékszereplők közül Püladészként, meglátásom szerint, *László Zsolt* is igen jó teljesítményt produkál, melyhez képest nemcsak Oresztész és Élektra, de akár *Cserhalmi György* egyébként valamivel árnyaltabb Menelaosz megjelenítése is sokszor jellegtelenné válik. Azt pedig mondanom sem kell, hogy *Garas Dezső* Tündareoszként egyetlen fellépésében és megszólalásában többet mond el az egész Oresztész-történetről, mint addig bárki a szereplők közül. Az a baj, hogy egy ilyen mértékű hátrányból (hiszen négyből három meghatározó karakter gyenge) nehéz fordítani.

Sajnálhatjuk, mivel más téren több izgalmas ötlet is rejlik a rendezésben.

Az argoszi nők alkotta Kar (*Nagy Mari, Csoma Judit, Murányi Tünde, Szalay Marianna és Gerlits Réka*) számos érdekesség, jó megoldás végrehajtója a darabban. Ezek közül a legmegkapóbb motívum a tyúkhúsleves készítése. A bánatában éppen föld alá bújó Oresztész fölött a Kar tagjai összeszokott háziasszonyi kvintettet alkotva preparálják a készülő étket. A felhangzó monológ emelkedett szolamát a répaszeleltetés ütemes kopogása kíséri és tartja vissza az emelkedettségtől. A patetikus szövegnek ez az ironikus olvasata fut ki az Euripidésznél amúgy igen jelentékenyen jelenlévő valláskritika irányába, amikor a szárnyas rituális kibevezésének végpontján a Kar tagjai így sóhajtanak fel: „Ó Zeusz!” A darab zárásaként visszatér még a kész leves, melyet elkezdenek egymás között kiporciózni a Kar tagjai, ezzel summázva a történeteket, egyrészt a patetikus helyett groteszk végkicsengést kölcsönözve az előadásnak, másrészt utalva

a nézők közül a színpadra vonuló szereplők hitelességének birtokában arra, hogy mindazt, amit a földi ítélet kapcsán főztünk, együk meg magunk, hiszen az apollói döntés felülírta mindazt, amit az emberi kicsinyesség összekuszálhatott.

A darab végén megjelenő deus ex machina átrendezi az amúgy is modern interpretációt tükröző színpad képét. A két lerobbant platós kocsi és a palotába vezető meredek lépcső előtti ruhatengerbe egyszer csak beköszönt a magasból lenyúló lépcső, mely az égiek képviselőjét, Apollót hozza díszes udvartartásával együtt. A látványosság kísérőjeként kortárs zenét kapunk, mely az egyedüli hanghatás a darab egésze alatt (az egyik kocsi dudáját leszámítva, amelyre Élektra dől rá kétségbeesésében kétszer is). A fehér öltönyben affektáló *Földi Ádám* megnyerő lezserséggel teremtet rendet a kialakult káoszban. Némileg ironikus felhanggal fűszerezi a leendő házaspárok kialakításának parancsát Apolló homoszexuális stichje, amellet, hogy a Kar által megnyitott mitológiával történő leszámolási sorba ez a fajta phoiboszi attitűd is beilleszthetővé válik.

Összességében elmondható az előadásról, hogy a jó térkihasználás, számos ötlet és egyes színészi alakítások kiválósága ellenére, mintha statikus maradna. Valahogy nem tűnik élőnek és élhetőnek a bosszúhörtörténet tálalása. A posztmodern színház eljárásait felcsillagító darab, mintha újból és újból megállna egy ponton, amin innen a konzervatív ízlés, túl pedig a kísérletező vállalkozások elváróinak táborra áll. Alföldi nem találja a megfelelő hangnemet, egyszerre akar mindenkinek tetszeni és közben talán senkinek sem válik egészen kedvessé az eredmény. Meglehet, hogy egyszerűen a színészválogatásnál kellett volna jobban ügyelnie, hogy a megjelenített hatás sokszorosát érje el, de talán nem csak ezen múltott.

Az előadás apropójából újrafordított Oresztész szövegét ki is adták a Nemzeti Színház Színműtár soro-

Garas Dezső és Rába Roland

zatában. Az előadás alatt nemigen lehetett érzékelni azt a bizonyos sokat hangoztatott „modernséget.” A nyelv érthető és élvezhető volt, a szöveg bevált. Egy-egy hosszabb monológban lehetett elvétve kortárs, szleng kifejezéseket felfedezni, de ezek a színrevitel által diktált gyorsaságban könnyen asszimilálódtak környezetükhöz. A fordítást *Karsai György* ógörögből magyarra átül-

tetett nyersfordítása és ennek *Térey János* tollából művészi formába öntött együttese teszi ki.

A kézbeillő, igényes kivitelezésű kiadvány a teljes drámát közli, nemcsak a színpadra állított kivonatot. A Devecserin edződött befogadó számára rövid ideig idegennek hathat a Karsai-Térey fordítás szövege, de viszonylag hamar megszokhatóvá válik a ritmusa, élővé lesznek a képei és az egész szöveg összeáll. Téreyék sokszor feltűnően jobb megoldást választanak Devecserinél, erre egy példa a korábbi fordításból: „és Nauplia öblét gályahaddal töltve meg”, ehelyett az új verzió így alakul: „Nauplion öblét hajóhaddal töltve meg” – érezhetően dallamosabb és gördülékenyebb az utóbbi. Leginkább a szórendbeli finomítások és a találó szinonimák teszik a régi komoly társává az új szöveget.

A Karsai-Térey fordítás hátránya, hogy követi azt az elvet, miszerint egy modern fordítás kötelezően kell, hogy éljen olyan kortárs nyelvi kifejezésekkel és a szleng legalább konszolidáltabb rétegeinek megidézésével, melyek nyilván csak rövid ideig maradnak érthetőek, de addig intenzív hatást gyakorolhatnak. Így kerülhet bele a szépséges Helené válaszába a „Kösz, hallgatók rád.” De ide tartozik Oresztész felkiáltása is: „Gyönyör, nanál!” vagy „Te okoztad a vesztet! Kinyírta apám ez a nő” és a sort folytathatnánk. Ezek a fordítói megoldások önmagukban nem lennének problematikusak, de ebben a kontextusban stílusterésnek számítanak, főleg úgy, hogy minden kétszáz sorban találunk egy ilyen

Kulka János – Fotók: Gordon Eszter

megfogalmazást. Az ilyen módon vadhajításoknak tűnő modernizmusok nélkül koherensebb lehetne a fordítás, de valószínűleg úgyis életképebb lenne, ha a fordítói döntés nyomán az egész dráma a szleng és a kortárs nyelv jegyében születik meg, igaz, akkor már a szereplők nevét is át kellene talán írni. Nem tudom, de azt igen, hogy ez így nem a legegyszerűsebb megoldás.

Különös, hogy Alföldi rendezését és az új fordítást is egyaránt jellemzi, hogy valami kíváncsi kezd, és aztán valamiért mégsem csinálja végig. Félúton megáll, mintha elfogyott volna a bátorság vagy a szufli. Alföldi nem mer elmenni a rendezésben addig, amíg a Bárkában, de annál merészebb megoldásokhoz nyúl, hogy a Nemzeti korábbi közönségének körében osztatlan sikerre számíthatna. Téreyék ugyanígy nem mernek végig következetesek lenni ilyen vagy olyan nyelvi konstrukciójuk létrehozásakor, pedig ez éppen ennél a műnél, ahol a szereplők az egymással ellenkező parancsok következetes végrehajtása miatt szenvednek, ildomos lenne. Mintha összebeszélt volna a rendező és a fordító páros, titkos paktumuk lényege pedig az, hogy az Euripidész által megírtakra napjainkban csak egy program lehet a válasz: a mondhatatlant félve mondani.

Euripidész: *Oresztész*. Rendezte: Alföldi Róbert. Nemzeti Színház, Nagyszínpad, 2008. november 26.

Euripidész: *Oresztész*, ford. Karsai György és Térey János, Budapest, Nemzeti Színház, 2008.

Korlenyomatok

Bereményi Géza: Az arany ára

Bereményi Géza harmadik drámakötete több mint harminc év munkásságának a gyümölcse. Szerepelnek benne az 1982-ben kiadott *Trilógia* darabjai (*Kutyák*, *Légköbméter*, *Halmi vagy a tékozló fiú*), s az 1998-ban egy szál magában megjelentetett *Az arany ára* is. Ezeken túl további három művet (*Shakespeare királynője*, *Laura*, *Az ajtó*) tartalmaz a kötet, melynek címe némiképp zavaró módon ismét *Az arany ára* lett (bár nyilvánvalóan azért, mert az *Eldorádó* című film a szerző legismertebb szerzeménye). Bereményi szerencsés abban a tekintetben, hogy – a borító hátlapján lévő állítással ellentétben – mindegyik darabját bemutatták színházban. Mivel a Napkút kiadványa gyakorlatilag az alkotó eddigi teljes drámai életművét reprezentálja, talán nem ártott, de legalábbis elegánsabb lett volna az opusok születési idejét, s a premierek helyszínét és időpontját feltüntetni (már csak azért is, mert – mint ahogy azt látni fogjuk – majdnem az összes darab szorosan kötődik ahhoz a korhoz és társadalomhoz, melyben született), esetleg még egy, az íróról és drámáiról értekező elő- vagy utószót mellékelni a könyvhöz – de ne legyünk telhetetlenek.

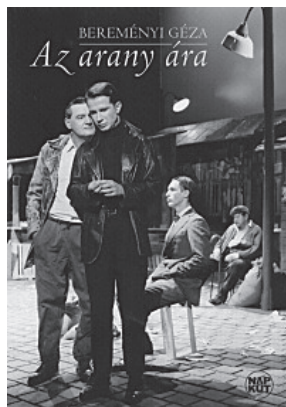
A kötetet nyitó, számomra főként Mrozeket megidéző *Kutyák* bővelkedik a groteszk helyzetekben: a fiatalok esküvőjén (mely itt konkrét és átvitt értelemben is a felnőtté válás, a beavatódás metaforája) – ahol kiderül a jelenlévőkről, hogy majdnem mindenki volt már mindenkinek a párja a múltban – a két család meghalt ismerősei szellemként kísértének, a kutyák emberi nyelven beszélnek. A darab Budapesten és a szocializmus korában játszódik, ezekkel a

paraméterekkel az elemeltséghez valóságosság is társul a *Leonce és Léna* alapgondolatát (a házasság mint szerepjáték) is felhasználó színműben. Abszurdba hajló groteszk jelenetek és a kisrealista rögválóság kettőssége jellemzi a *Légköbméter* című társadalmi drámát is, amely alapszínt a nehéz lakáshelyzetről szól, azonban ennek bemutatását igazából arra használja fel, hogy a bénultságát, mozdulatlanságát modellezze a Kádár-kori társadalomnak (a lakóközösség egyetlen értelmes tagja Bereményinél egy gyermek, Emese...), melyben csak kitartással és főleg zsarolással lehet eredményt elérni, a tetteknek pedig semmi következménye nincsen. Ez a két dráma is felidézi kissé a dán királyfi történetét (például a „[t]öbb dolgok vannak földön és égen Horatio, mintsem bölcselmetek álmodni képes” mondat könnyen dekódolható átírataival), a *Halmi vagy a tékozló fiú* viszont egyenesen a Hamlet parafrázisának tekinthető (egy másik közös tulajdonsága a *Trilógia* egyseégeinek, hogy a generációk viszonyára, konfliktusára koncentrálnak). Ismétlődnek benne a jól ismert shakespeare-i szituációk, behelyettesíthetők a szereplők – ami persze nem jelenti azt, hogy Bereményi egyszerűen rákopírozná a jelenre a közismert tragédiát (ha a szó hagyományos értelmét vesszük, akkor az ő műve nem is tragédia), hanem módosít a karaktereken, és főképp a címszereplőén, aki nála egy közönyös, tompa, későn eszmélő alak.

Filológiai szempontból mindenképp – a három generációt is felvonultató – *Az arany ára* a legérdekesebb, hiszen az az *Eldorádó* című film, valamint *A feltűrt gallér* című kötetben

szereplő novella drámaátirata. Nem egyszerű adaptáció, hiszen – hogy csak néhány eltérést említsek – nem kapnak szerepet benne egyáltalán a filmből ismerős '56-os jelenetek, sem a kispóza gyermeki nézőpontja. A vallásos és az istentagadó, az erkölcsös és a pénz szaván kívül semmit sem ismerő, így alapvetően kétféle mentalitású embereket felvonultató darab hősei ki vannak szolgáltatva a változó idő (20 évet ölel fel *Az arany ára*) szeszélyeinek, a politikai helyzet átalakulásának. Az egyetlen nem magyar tárgyú darab, a *Shakespeare királynője* sok szállal kötődik az előzőekhez. Akár a *Kutyákban*, a *Légköbméterben* vagy *Az arany árában*, itt is csak a türelem, a kivárással vezet eredményre a nehéz helyzetekben, s az élet metaforája – mint *Az arany árában* – a piac, mint a szerencse forgandóságának jelölője: „A szerencse olyan, mint a piac. Ha van időd egy kissé várakozni, az árak gyakran csökkennek.” A hőseket ugyanúgy a pénz és nem a morál irányítja, mint a kötet címét is adó drámaiban Monorit. A *Shakespeare királynője* nem pusztán egy történelmi darab, nem egyedül a címszereplőről, Erzsébetről szól, hanem Shakespeare életéről is. A drámaíró hétköznapijaiba és műveinek keletkezéstörténetébe bepillantást nyújtva az élet és az irodalom (és a színház), a valóság és a fikció viszonyáról is beszél Bereményi a művében, mely a létezés a nagy klasszikus után szabadon (elvárások, szokások, gerinctelenség és haszonlesés szülte) szerepjátások sorozatának mutatja.

A *Laura* – a *Légköbméter* Kiskatonájának problémáját továbbírva – a következmények nélküli tettek Magyarországon játszódik, 1988-ban és '94-ben, azt is görcső alá véve, ment-e a világ elébb a rendszerváltozással. A régről ismert Bereményi-szereplőket (a Fászkerti házaspárt, mint a III/3-as ügyosztály vezetőit) is felvonultató mű figurái túl szélsőségesek, sztereotípek, szituációi eltúlzottak, sarkítottak, fordulatai hihetetlenek. Csak az menti meg a *Laurát* a hiteltelenségtől (vagy az sem), hogy mégiscsak musical-nek íródott, mely műfajnak

Naphút Kiadó, Bp., 2007.

nem feladata a mély összefüggések feltárása. Most először szerepeltet narrátort a szerző (s aztán *Az ajtóban* is egy elbeszélő-szereplőt), aki az ismert klisé („hol volt, hol nem volt, volt egyszer...”) ismétlésével meseszerűvé és – mintha csupán játékról lenne szó – színháziassá teszi a nagyon is a valóságra kacsingató ügynök-sztorit. A bibliai és mitológiai motívumokat és szereplőket felhasználó *Az ajtó* Szabó Magda regényének adaptációja. Az utólagos perspektívából láttatott történet az élet és az irodalom különbözőségére hívja fel a figyelmet. Ugyanazt feszegeti, mint a *Shakespeare királynője*. Csak míg az utóbbiban Shakespeare az ellen tiltakozik, hogy az irodalmat bárki is a valóság visszatükröztetésének lássa, itt Emerenc problémája az, hogy Anna irodalmias ígéreteit, bár szépen hangzanak, de nem váltja be a valóságban.

Konkrétan jelölt vagy az utalásokból kitalálható, hol és mikor játszódnak Bereményi drámái.

Alakjai helyhez és időhöz kötöttek, meglehetősen függenek az adott kortól (veszélyes játék ennyire hozzáláncolni egy korhoz a darabokat, mert így kérdésessé válik, hogy egy másik, újabb időszak számára jelentenek-e majd valamit – hogy ez mennyire problematikus ebben az esetben, arra csak egy példa: a szocialista érárt megjelenítő *Trilógia* darabjait nem játszották az utolsó tíz évben). Sohasem individuumok – Halmi próbál az lenni, nem is sikerül neki: a minták elutasítása miatt is lesz tulajdonságok nélküli ember –, hanem a társadalomba és a történelembe-politikába vetettek, azok játékszerei. (A történelmi-társadalmi meghatározottság mellett Bereményi drámáira az jellemző a leginkább, hogy mindegyikük valamilyen erkölcsi probléma mélyére igyekszik leásni.) Nagy részük vak, mert elfogadja, hogy a körülmények határoznak meg mindent, melyekhez ők szolgai módon alkalmazkodnak, s eszükbe sem jut saját elveik szerint élni (vannak kivételek, lásd Monorinét). *Az arany ára* Skultétijén kívül egyikük sem jön rá, hogy „[n]em a világgal van baj, hanem velünk”.

► SZÖLLŐSI MÁTYÁS

A megváltás felé – egy beszéd territóriumma

Krasznahorkai László: Sátántangó

„Amikor mindannyian bűnösök leszünk, az lesz az igazi demokrácia”

(Albert Camus: *A bukás*)

„Ahonnan a dolgok a keletkezésüket nyerik, ugyanoda tér vissza a pusztulásuk is, a szükségszerűség szerint. Mert egymásnak büntetést és jóvátételt fizetnek a tiszteletlenségük miatt, szilárdan meghatározott idő szerint.”¹

(Anaximandrosz)

Krasznahorkai László első három könyve, recepcióját, szerkezetét és nyelvét tekintve szorosan elkülönül az ezeket követő szövegeitől. Ez hamar nyilvánvalóvá válik, nemcsak az irodalommal, mint tudományággal foglalkozók számára, hanem magukban az olvasókban is rögzül. Az erre vonatkozó körülményeknek a leírása nagyon nagy feladatot ró arra, aki veszi a fáradságot, hogy mind a nyelvet, mind a narrációt, mind az adott mű(vek) tartalmát tekintve kibogozza ennek a „váltásnak” az eredeteit, lényegét. Röviden szólva, mégis magyarázható ez talán azzal az egyszerűnek mondható okkal, hogy az a nyelvi közege, amit megteremtett az első három könyvben, tökéletesen alátámasztotta, támogatta azt a *világot*, azokat a *világokat*, amiket a *Sátántangó*, a *Kegyelmi viszonyok* és *Az ellenállás melankóliája*

közvetített felénk – igen magas határfokkal. Azonban a változás, mint olyan, nyilvánvalóan elkerülhetetlennek tűnik egy adott életművön belül, s nem egyszerűbb talán a magyarázat, hogy kilépve ebből a közegeből (közegekből), megsemmisítve azt (azokat), nyelvi szempontból is egy váltásnak kellett következnie. Hiszen *azon* a módon csak *azok* a történetek voltak elmondhatóak, s egyértelmű, hogy egy, a valósághoz közeli utazást közlő nyelvi forma mindenképpen más lesz (*Az urgai fogoly, Rombolás és bánat az ég alatt*). Azonban mindenféleképpen – azonkívül, hogy egy adott szerzőről van szó –, összekapcsolódnak ezek a szövegek, több szinten is, s az a nyelvi átalakulás, ami megfigyelhető, mégsem teljesen egyértelmű.² Sokszor elhangzott már, ha csak Zsadányi Edit monográfiájára gondolunk,³ az a

¹ Diels, Hermann: A preszokratikusok töredékei. Id.: Heidegger, Martin: Rejtektutak. Osiris Kiadó. Bp., 2006. (280.)

² Gondolok itt azokra az orációkra, amik fontos szerepet töltenek be az első három szövegben (szöveg-együttesben), s melyek később is (A Théseus-általános) megjelennek. (Sz. M.)

³ Zsadányi, Edit: Krasznahorkai László. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony. 1999.

gondolat, hogy a *Sátántangó* központi eleme – s nemcsak szerkezetileg, konkrétan helyét tekintve, de minden más, egyéb szempontból is – Irimiás beszéde, az *Irimiás beszédet mond* című rész, mely a szöveg második felének nyitó egysége. Azonban ezen a tényen kívül, hogy nyilvánvalóan fordulópontról van szó a szövegben, és hogy ebben az esetben a nagyjából-egészében objektív elbeszélői mód teljes mértékben átalakul; a narrátor szerepét – ahogyan az a korábbi fejezetekben is jellemző a szövegre – átveszi az egyik szereplő, természetesen ezzel egy új irányba terelve az elbeszélést. Nagyon fontos, hogy az ezt a részt megelőző „beékelt megnyilatkozások”, ha a telep többi lakóját egy csoportnak tekintjük (azt hiszem, ez létező kategória), akkor ezek az orációk a semmibe vesznek, főleg ha abban a kontextusban vizsgáljuk őket, hogy Irimiás beszéde milyen hatásfokú a többi lakó szempontjából. Ebben az elbeszélői váltásban, ami több ízben is megvalósul, ez az első olyan eset, hogy az elhangzó szöveg nemcsak az adott beszélő territóriumán belül marad, hanem létező hatást gyakorol más, szintén érvelő és más esetekben megnyilatkozó személyekre. Ilyen szempontból igazán itt kezdődik maga a „mű” is, hiszen a kommunikációs közeg, a jól ismert modell szerint⁴ csak adóval rendelkezett, befogadója *csak* maga az olvasó, akinek nincs kompetenciája, hogy maga is megnyilatkozóvá váljék. „A befogadó az olvasás során hozzászokik az információhiányos olvasás folytonosságához, végül maga is kiszolgáltatottja lesz a szöveg önkényének, amely visszafogja a kiinduló helyzet bemutatását. Ezáltal kénytelen úgy elfogadni a műveket, hogy fontos perspektívák rejtve maradnak előtte.”⁵ Az olvasást és az értelmezést tekintve ez a szituáció az Irimiás-beszéddel fog megváltozni, hiszen amíg el nem hangzik ez az oráció, mely mind nyelvben, mind struktúrájában

előtt az egyéb szereplők addigi megnyilatkozásaitól, addig egy felfüggesztett; érthetetlen helyzetben van a befogadó. Olyan világba csöppen, ahol „mindenki” többet tud nála, s ez, ebben az esetben azért bír különös jelentőséggel, mert ezt a szöveg – főleg a narrációs technika váltogatásával – folyamatosan megerősíti az Első részben. A kilátástalanságot, melyre folyamatosan reflektálnak a szereplők, nemcsak a történet-szöveg vonala erősíti, az a közeg, melyben elhelyezi őket az elbeszélő, hanem maga a nyelvi struktúra szétszóródása, csapongó, szerteágazó rendszere is metaforizál. Balassa Péter arra hívja fel a figyelmet, hogy „A megfosztás, az elszegényítés tehát szociológiai-történelmi jelentőséggel bír, amelyet az író mintegy helyettük artikulál, hiszen a szegénység egyik legfőbb és legkirívóbb jegye az artikuláció elvesztése, amikor elhagyja őket a beszéd.”⁶ Azt azonban talán hozzá lehet fűzni, hogy bizonyos megnyilatkozásokban, ahol az említett narrációs váltások történnek; ott az artikuláció révén válnak bizonyos dolgok valóságossá; az által, hogy kimondásra kerülnek: (ebben az esetben Futaki bizonyos *önigazoló* jellegű megnyilatkozásaira gondolhatunk).⁷ Az azonban mindenképpen érdekes, ahogy arról már Tverdota György⁸ is írt, miféle módozatokban jelentkezik az az elhagyatottság és szegénység, ha tetszik: nyomor, ami jellemző a szereplőkre és az elbeszélő által megteremtett közeg(ek)re. Krasznahorkai írásművészetének, ebből leszűrhetően is alapvető álláspontja, hogy olyan tulajdonságokkal, ruházattal, egyedi megjelenéssel ábrázolja hőseit, ami nyilvánvalóan tükrözi, szimbolizálja lelki alkatukat. Tehát a megnyilatkozásokkal párhuzamosan, mind az elbeszélő, mind a szereplők részéről, nemcsak lelki rajzok tárulnak elénk, hanem – az egyébként bizonyos mértékben elhelyezhetetlen, s időben is nehezen meg-

4 Vö.: <http://nyitottenciklopedia.akti.hu/index.php?title=C%C3%ADmzett&printable=yes>

5 Zsadányi: i.m.: (8.)

6 Balassa, Péter: A csapda koreográfiája. Krasznahorkai László: *Sátántangó*. In. Balassa Péter: *A látvány és a szavak*. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1987 (197) „Mindazokat, akik a kollektív álmon túl egyedi történettel bírnak, az elbeszélő nyelvi értelemben is kiemeli infernális világából, s úgy helyezi a megaláztatottak fölé, hogy valamilyen nyelvi képességgel ruhazza fel őket,” Vö.: Szirák, Péter: *Látja, az egész nincsen* – Krasznahorkai László prózájáról. Alföld, 1993/7 (48.)

8 Tverdota, György: *Szutyok és periódus*. Alföld, 1999/3. (48.)

9 Vö.: Radnóti, Sándor: *Megalázottak és megszorítottak*. In.: *Mi az, hogy beszélgetés?* JAK-füzetek 36. (273.)

határozható világban – hús-vér alakok bontakoznak ki előttünk.⁹ Ehhez a metaforarendszerhez tartoznak azok a tulajdonságok is, melyek specifikusan jellemzők egy adott szereplőre. Elég csak a már említett Futakira gondolni, akinek beszélő neve egyértelművé teszi testi hiányosságát, amellet, hogy ez a szöveg egyéb elemeiből is kitűnik. „(...) van egy igen fontos disszonancia a műben, ez pedig a rendkívüli feszültség, a komorrá formált világ és szerző rendkívül gazdag nyelve között. Krasznahorkai szépen tisztázta gondolatilag, hogy a Föld, s benne különösen Magyarország, a siralom völgye, ezt azonban olyan boldog, önmagában gyönyörködő nyelven írja, hogy a gondolati koncepció és a nyelv mindvégig konfliktusban van egymással.”¹⁰ – Meg merem kockáztatni azt az állítást – mert hogy ez a kijelentés Spiró György részéről nem elsősorban dicséző –, hogy ebben az esetben pontosan ez volt a szándék, és ebben a formában válnak a már említett beékelt megnyilatkozások a szereplők részéről, a megfogalmazott módon, adekváttá. A nyelv és a *mondanivaló* közti távolságot ezek hidalják át, ezeken keresztül válik elfogadhatóvá, talán mégis érthetővé mindaz, amit e távolság (információhiány) első nekifutásra terem. Ebben – véleményünk szerint – mind a *Sátántangó*, mind pedig *Az ellenállás melankóliája* merőben különbözik a *Kegyelmi viszonyok* Halálnovelláitól; miszerint a szereplők és a környezet viszonya alapvetően más: annak ellenére, hogy talán első olvasatra az ember azt gondolná; minden szempontból ki vannak szolgáltatva a telep lakói környezetüknek – ez nem feltétlenül állja meg a helyét. Már csak azért sem, hiszen az előzményeket legfeljebb töredékesen ismeri meg az olvasó, csak egy bizonyos utalásrendszeren keresztül sejlik fel azoknak a történeteknek a fonala, melyek a nyomorhoz, az elszegényedéshez, és az artikuláció valamifajta elvesztéséhez vezetnek (Első rész). Emellet azonban meglepően

gyakran támad önálló gondolata bizonyos szereplőknek, és félelmük, határozatlanságuk mellett nagyon is megvan a véleményük az őket körülvevő világról, társaikról, és ami felettebb fontos: saját magunkról. A *Kegyelmi viszonyok* novellái esetében valahogy más a helyzet; a függés határozza meg a legtöbb esetben a szereplők jellemét. Mintha csak akkor léteznének és csak addig, amíg a függés tart, s utána (persze az elbeszélés megszakításával) megszűnnek, de egyértelművé válik, míg tart a narráció; itt egy ideiglenes létezésről van/volt szó. Az *El Bogdanovichtól* című szöveg talán a leginkább jó példa erre: az elbeszélő, szubjektív volta miatt kerül csapdahelyzetbe, ennek okán függ maga az elbeszélés és az elbeszélő léte kísérőjétől. Ehhez nyilván az az értelmezési keret is hozzátartozik, amely szerint a *Kegyelmi viszonyok* novellái olyan szempontból is megközelíthetőek, hogy azok a *Sátántangó*nak (netán *Az ellenállás melankóliájának*) előzményei, illetve nyelvi és bizonyos értelemben tartalmi világának részei.¹¹ (S abban talán egyet is érthetünk, hogy a szövegek együtt-olvasása tágabb értelmezési keretet ad bizonyos Halálnovelláknak.) A *Sátántangó* esetében ez abban is megnyilatkozik, ahogyan kialakultak a nézőpontok magával a történettel szemben: hiszen oly módon is felfogható maga a szöveg, hogy az *csak* felkészülés egy újabb szöveg kialakulására/kialakítására: ezt támasztja alá a lezárás (metalepszis), mely arra irányítja a figyelmet, hogy egyrészt a Doktor írása a mű¹², másrészt, hogy azonnal folytatható, illetve be nem fejezhető maga a szöveg – és ezáltal az olvasás aktusa. Olyan értelmezést is megenged maga a *Sátántangó*, hogy a benne megalkotott szereplők „életének” csak egy részébe enged betekintést, és egy teljesen új szöveg megalkotása vezethetne tovább minket afelé, hogy megtudhassuk, a *megváltás* valóban része lesz-e az életüknek, vagy sem. Azt hiszem, ha csak szigorúan az adott szövegre koncentrálnunk,

¹⁰ Id.: Tverdota, György: Szutyok és periódus. Alföld, 1999/3. (48.)

¹¹ Vö.: Zsadányi, Edit: Krasznahorkai László. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony. 1999. (59.)

¹² U.o.

¹³ Később konkrétan szó lesz erről (Sz. M.)

akkor mindenképpen kialakulhat egy olyan nézőpont, mely szerint a mű első fele felkészülés a változásra. A Messiás-várás mellett nagyon is dominánsak azok a képzetek, melyek az apokaliptikus eljövetelet hivatottak generálni,¹³ s a szöveg első fele nem ad egyértelmű támpontot, hogy melyik az érvényesebb és létezőbb kategória.

Az egzisztencializmusra oly jellemző jegyek természetesen fellelhetők a *Sátántangó*-ban, azonban a külső körülmények miatti determináltság, a léthelyzet alapvető körülményein való változtathatóság hiánya csak részben határozza meg a szereplők életét, s maga az elbeszélői szándék is folyamatosan arra reflektál, azt mutatja meg nekünk, hogy nem csak a determináció az egyetlen lehetőség. Ebből a szempontból *sorsdöntő* Irimiás beszéde, mely szintén egy azt megelőző eseményből bontakozik ki. Így tulajdonképpen Estike halála vezet oda, hogy a „fejlődés” megindulhasson a Telepen. Tehát a már jól ismert *El kell, hogy vesszünk valamit ahhoz, hogy egy másik dolgot elnyerhessünk* esete forog fent. Persze nyilvánvaló, hogy események láncolata vezet újabb eseményekhez, de mégis szükséges, hogy kijelölésre kerüljenek olyan gócok, amik sokkal erősebb hatást gyakorolnak

mind a történetyszerűség, mind pedig a narráció alakulására. (A harangzúgás meghatározó eleme a szövegnek. S szerepének jelentősége, mely nyilvánvaló, elég sokfé-

leképpen értelmezhető; azonban az a szimbolizmus, melyre Radnóti Sándor is utal;¹⁴ azt az értelmezési keretet adja, miszerint ezzel az aktussal gyűjtődnek egybe a telep lakói, megelőzve a tragédiát: halotti torra és temetésre invitálja őket a hang.¹⁵) Estike testesíti meg azt a típust, aki gyermeki és értelmi fogyatékos mivoltából fakadóan önkéntelen, zsigeri, ösztönszerű cselekvőnek mutatkozik meg előttünk. Ő a nem létező őszinteséget és a szeretet keresi a telepen, és ezt egyszerű eszközzel teszi. Az ő halála

vezet ahhoz, amit Nietzsche úgy fogalmaz meg *A hatalom akarása* című művében, hogy „(...) a legfőbb értékek elértéktelenednek.” – mert hiszen itt nemcsak arról van szó, hogy egy gyermek kvázi öngyilkosságot követ el, hanem arról az előzetes eseménysorról, ami idáig vezetett, s melyet csak egészen töredékes formában ismerünk. Estike cselekedetével nemcsak ráébreszt az értékek elvesztésére, hanem kérdést is intéz valamiféle transzcendens hatalom felé, és egyértelműen kérdéssel s egyben válasszal is él a telep lakói számára, melynek kifejtése egy másik személy

¹⁴ Radnóti: i.m.: (278.)

¹⁵ A kocsmáros feszülten figyelte a kalauz árnyékos tarkóját, lassan, óvatosan szívta be a levegőt. Halics pedig – mindaddig. Míg a kalauz végre bele nem kezdett mondókájába – arra gondolt „Valaki meghalt”. (104.)

feladatává válik halálát követően. Természetes ebben az esetben a haláleset metaforikus értelmezése, főleg abban a kontextusban, ahogyan Estike felkészült, félig tudatosan, reménykedve, s közben teljesen elveszve, saját halálára, jogosá válik. Maga választotta ezt az utat, s ezzel a lépéssel bizonyos mértékben az önként kereszt-halálba menő Jézussal azonosítható, aki értünk halt meg, hogy megváltsa bűneinket.¹⁶ Áttételesen, de Estike is valami hasonló szerepet tölt be a telep életében, s cselekedete indít el egy olyan folyamatot, ami mindenféleképpen változásokhoz vezet. Annyiban mindenképpen más, hogy az ő feltámadása „csak részben” jön el, s ezt a cselekedetet, amit önkéntelenül is megtett társaiért, valaki felhasználja céljaira, bizonyos mértékben saját és a telep lakóinak igényeit is kielégítve. Ahogy Heidegger is megállapítja azt, Nietzsche „Isten halott!” kijelentésével kapcsolatban, hogy „Isten az eszmék és az eszmények tartományának neve”¹⁷, úgy ez a kijelentés, főleg, ha alkalmat adunk magunknak arra nézve, hogy netán ebben a formában továbbgondoljuk a dolgot; mindenképpen egyezőnek látszik azzal a világszemlélettel, ami a *Sátántangó* szereplőinek léthez való viszonyulását jellemzi. S az is nyilvánvaló, hogy a szöveg mindennapjaiban átélhető valóság, amibe belecsöppen az olvasó, nem egyéb, mint egy mulandó, értéktelen közeg, amihez képest nincs más ezen állás szerint, s ha a telep lakói valaha is rendelkeztek *ilyennel* vagy birtokoltak ilyen jellegű tudást, már nem hordoznak magunkban szinte semmiféle kapcsolatot, ami egy transzcendens erőre vagy metafizikai világra utalna. Létezésé-

ben feltehetőleg még *bizakodnak*, de semmiféleképpen sem *hisznek*. Egyedül Estike próbál(t) a maga módján közelebb lépni egy efféle közeghez, azonban ez csak részben nevezhető tudatos szándéknak. A tudatosság a mű második részének elején lép be a narrációba, át is véve annak lényegét és irányítását. Irimiás szerepe is nyilvánvalóan áttételes, hiszen az a tudás, aminek ő birtokában van, egy szerzett tudás, melyre ő jó időben, kellő tapasztalattal és megfontoltsággal, kellő aljassággal – ha tetszik – reagál. (Úgy is fogalmazhatunk, hogy *elébük jön* egy metafizikai világ, s pont az által válik azzá, hogy ők annak tekintik: s ugyan konkrétan csak Irimiás mondja ki a szövegben, de egyértelmű az utalás; „Nono, Futaki barátom! Azt hiszem, ez egy kicsit túlzás... Még hogy én... magváltás...”¹⁸). A hozzá beérkező információk, egykori helyzetének megváltozása, és egy szerencsés pletyka (legenda) révén előnyös pozícióból indul. A teleplakók – úgy tűnik – önkéntelenül is felruházzák olyan tulajdonságokkal, egy olyan erővel (metafizikai síkra helyezik), ami teljes mértékben föléjük emeli mind fizikálisan, mind pszichésen, mind akaratot és tudást tekintve. Azzal együtt, hogy a bizonytalanság csírája ugyanúgy megvan akár Futakiban, akár Schmidtnében, akik emlékeznek még a régi történetekre. Az a sokk azonban, amit a haláleset rájuk zúdít, a teljes mértékű tehetetlenség – mert véleményem szerint elsősorban erről van szó – felruhazza az egyébként is várt Irimiást, hogy komoly hatással legyen a telep további sorsára.

Az ezt megelőző, már említett felvezető egy-egy, vagyis a teljes Első rész, azt a tényt erősíti

16 Ugyanakkor azonosítható Az esztelen ember alakjával is (M. Heidegger Rejtektutak c. könyvében ilyen fordítással szerepel), Nietzsche így ír róla A vidám tudományban: „Nem hallottatok arról az esztelen emberről, aki fényes délelőtti lámpást gyűjtött, a piacra futott, és szüntelenül ezt kiáltozta: „Istent keresem! Istent keresem!” – Minthogy ott éppen sokan verődtek össze azok közül, akik nem hittek Istenben, nagy nevetést keltett. Talán elveszett? – mondotta egyikük. Talán eltévedt, akár egy gyermek? – mondta a másik. Vagy elbűjt? Fél tőlünk? Hajóra szállt? Kivándorolt? – így kiáltoztak és kacagtak összevissza. Az esztelen ember közbükk szökött, és átfúrta őket pillantásával. „Hová tűnt Isten? – rivalta –, megmondom nektek! Mi öltük meg őt – ti és én! Mindannyian a gyilkosai vagyunk. De hát hogyan cselekedtük ezt? Hogy voltunk képesek kiinni a tengeret? Ki adta nekünk a szivacsot, hogy az egész horizontot eltöröljük vele? Mit tettünk, amikor elodloztuk ezt a Földet a Napjától? Merre mozog most? Merre mozgunk? Egyre távolabb valamennyi Naptól? Nem zuhanunk-e szakadatlan? S vajon hátrafelé, oldalra, előre, mindenfelé? Létezik-e még Fent és Lent? Nem valami végtelen Semmiben tévelygünk? Nem üres tér lehel-e ránk? Nem lett-e hidegebb? Nem éjszaka közeledik-e, s mindinkább éjszaka? Nem kell-e fényes délelőtti lámpásokat gyűjtanunk? Semmit sem hallunk még az Isten tetető sírásók zajából? Nincsen még orunkban az isteni rothadás bűze? – az istenek is elrothadnak! Isten halott! Isten halott marad! És mi öltük meg őt! Hogyan vigasztalódjuk, mi leggyilkosabb gyilkosok? A legszentebb és leghatalmasabb, amivel csak bírt eddig a világ, a mi késcink alatt vérzett el – ki törli le rólunk ezt a vért? Miféle víztől tisztulhatnánk meg? Miféle vezeklési szertartásokat, miféle szent játékokat kell majd kitalálnunk? Nem túl nagy-e nekünk e tett nagysága? Nem kell-e nekünk magunknak istenekké válnunk, hogy legalább méltóknak tűnjünk hozzá? Nagyobb tett még sohasem történt – és mind, aki csak születni fog utánunk, e tettnél fogva tartozik egy magasabb történelembe, mint minden eddigi történelem!” – itt elhallgatott az esztelen ember, és újabb hallgatásra nézett: azok is hallgattak, és megütközve pillantottak rá. Végül földhöz vágta a lámpását, hogy az darabokra tört és kialudt. „Túl korán jövök – mondta aztán –, ez még nem az én időm. Ez a roppant esemény még útközben van és vándorol – még nem hatolt el az emberek föléig. A villámnak és a mennydörgésnek időre van szüksége, a csillagok fényének időre van szüksége, a tetteknek időre van szükségük, miután már megtették is, hogy meglássák és meghallják őket. Ez a tett még mindig távolabb van tőlük, mint a legtávolabbi csillagzatok – és mégis ők azok, akik tették!” – Még mesélik, hogy ugyanaznap az esztelen ember állítólag különböző templomokba hatolt be, ahol rázendített az ő requiem aeternam deójára. Amikor kiveztek és kérdőre vonták, mindegyre csak ezt válaszolta: „Hát mi egyebek még ezek a templomok, ha nem Isten kriptái és síremlékei?” Nietzsche, Friedrich: A vidám tudomány – Az örül. (Fordította: Romhányi Török Gábor), Szukits Könyvkiadó 2003.

17 Heidegger, Martin: Rejtektutak. Osiris Kiadó, Bp., 2006. (189)

18 Krasznahorkai, László: Sátántangó. Magvető Kiadó, Bp. 1985. (179)

vagy tartja fönn, hogy a „Semmi terjeszkedésben van.”¹⁹ Vagyis egyértelmű a nihilizmus jelenléte ebben a világban. Ahogy arról szintén Heidegger ír, szinte teljes mértékben egybecsengően a vizsgált szöveg bizonyos részeivel; attól még, hogy valaki Istennel, annak létevel vagy a keresztény egyházzal foglalkozik, nyugodtan lehet nihilista, s természetesen ez megfordítva is tökéletesen megállja a helyét: „(...) Halicsné a gondviselésben bízott, és reménykedett a tisztítótűzben. Meglóbálta a Bibliát. „Jobban tennéd – mondta szigorúan –, ha ezt olvasgatnád! Addig is!” „Én? Tudod, anyu, hogy nem...” „Te! – vágott közbe Halicsné. – Igen, te! Legalább nem ér annyira készületlenül az elérhetetlen.” E súlyos szavak nem rendítették meg Halicsot, kelletlen grimasszal azonban átvette a könyvet, mert „jobb a békesség”. Aztán elismerően bólintott, amikor megbecsülte a súlyát, s felnyitotta az első oldalon. De Halicsné felcsattant, s kivette a kezéből. „Ne a Teremtést olvasd, te szerencsétlen!” – S gyakorlottan felütötte az Apokalipszisznál. (...)”²⁰ – ebből a rövid részletből is megállapítható, az előzmények és a közeg ismeretében, hogy itt egy ál-hittel van dolgunk, és azok a cselekedetek, netán a hittel vagy a vallással kapcsolatos képzetek, amelyek jelen vannak bizonyos szereplők egyéniségében, lényegüket tekintve mind csak egy színjáték, egy menekülés, a képmutatás részei. Ebben a formában még inkább érvényes az, amiről már szót ejtettünk, s ami a nihilizmust nem egy adott egyén „filozófiájaként” aposztrofálja a műben, hanem mint a közegre, az adott világra jellemző áramlat jelenik meg, hatalmasodik el. S ilyen formán csak így tekinthető át maga ez a fogalom, ha rálátásunk nyílik egy adott közegre; csak utólag lehetséges megállapítani, hogy ezzel a specifikus szemlélettel vagy inkább léthelyzettel van dolgunk. Ennek a helyzetnek pontosan az a lényege; nem arról van szó, hogy alapvetően olyan személyekről, egyéniségekről beszélünk, akik alapjában véve elvetik a vallást vagy a hitet – épp ellenkezőleg. Itt lép

be ismét az a meghatározás, amit Nietzsche-től már idéztünk, s mely teljes mértékben eltávolít attól, amit nem nihilizmussal illetünk. Az „Isten halott” meghatározásban az „Isten” szó egy érték feletti világot jelöl, ennek elvesztése azonban nem feltétlenül előzménye a nihilizmusnak, lehetséges, hogy a következménye. A vizsgált szöveg esetében, bizonyos értelemben töredékes volta miatt, erre nehéz volna választ adni, mi miből is fejlődött ki. Az azonban biztos, hogy az értékcsökkenés, az értékek elértéktelenedése, s az erre való reflektálás csekély volta, egy ilyen közeg és léthelyzet megeremtődését indukálja.

Rátérve a már említett szövegrészre, vagyis Irimiás beszédére, azt hiszem, hogy azonnal el kell mondanunk egy olyan megállapításnak, ami – véleményünk szerint – csak részben igaz, így talán kiegészítésre szorul. Zsadányi Edit arra hívja fel a figyelmet a már említett szövegében, hogy Irimiás alakja (már csak beszélő neve okán is) egyértelműen emlékeztet a bibliai Jeremiás prófétára, s hogy beszédében azokat a textusokat hívja elő, amikben Jeremiás megjövendöli Jeruzsálem ostromát.²¹ Ebben a formában talán nem is ez volna a lényeg az adott szöveggel kapcsolatban, s talán – amellett, hogy ez a kijelentés nyilvánvaló²² – más egyéb alakok kerülhetnek előtérbe (vagy állhatnak bizonyos mértékben a szöveg mögött) a Biblia különböző részeiből. Azt azonban biztosnak érezhetjük – amellett, hogy az idézett rész²³ a Bibliából valóban részét képezi az orációnak –, hogy ha jobban megvizsgáljuk a szöveget, az az állítás, mely szerint „(...) Irimiás viszont vaktában fenyegetőzik, anélkül, hogy az emberek bűneiről akár egyetlen szó is esne.”, kétséges. – Irimiás így szól a beszéd első harmadában: „Nem vádolok tehát személy szerint senkit, de... mégis, hadd tegyem fel maguknak a kérdést: nem vagyunk-e mindannyian bűnösök?”²⁴ – ez természetesen még nem bizonyíték arra nézve (Irimiás szempontjából vizsgálva), hogy a jelen lévők valóban bűnösök volnának, az viszont nyilvánvalóvá válik, hogy maga a *probléma* s an-

¹⁹ U.o.

²⁰ Krasznahorkai: i.m.: (100.)

²¹ Zsadányi: i.m.: (41.)

²² Azonban a pusztulás eljövételének megjövendölése szintén azok közé az orációk közé sorolható, melyek a „semmibe” vesznek, azzal együtt, hogy a kocsmában sokan fültanúi az elhangzó beszéd(ek)nek. (Sz. M.)

²³ Zsadányi, Edit: Krasznahorkai László. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony. 1999. (42.)

²⁴ i.m.: (161.)

nak bizonyos fokú alátámasztása a szöveg, a beszéd részét képezi. Inkább talán arról a „húzásról”, retorikai álláspontokról beszélhetünk, ami az arisztotelészi értelemben egyértelműen a Törvényszéki beszéd sajátja. Annak ellenére, hogy az említett *Retorikában*²⁵ ő nyilvánvalóan elkülöníti a három jól ismert szónoki beszédmódot, itt azért mégiscsak a több szempontú vizsgálatot kell, hogy alapul vegyünk, hiszen a Bemutató beszéd bizonyos sajátosságai is kimutathatók a megnyilatkozásból. Főleg abban a tekintetben, amivel rendelkeznie kell a szónoknak a beszéd megtartásához; elsősorban hitelességgel kell bírnia. Ebben az esetben a teleplakók ruházzák fel szónokukat az erény különböző elemeivel: bátorsággal (Schmidtné álláspontja és vágyai szempontjából akár a szépség kategóriájáról is szót ejthetünk), igazságossággal, mértékletességgel stb. S így teljesen mindegy is, hogy Irimiás rendelkezik-e ezekkel a *képességekkel*, mert adva van számára egy olyan közeg, ahol személyisége csak úgy ráilleszkedik erre a pozícióra. Ezt erősíti az a szempont, amit Arisztotelész úgy határoz meg, hogy *A retorikán kívüli bizonyítékok*. Esetünkben Irimiás azt a helyzetet aknázza ki, hogy tulajdonképpen nem tud se többet, se kevesebbet a megtörtént tragédiáról, mint a jelenlévők, őt azonban kívülállása, és az a tény, hogy *nem volt jelen* az esemény megtörténteke, kivonja a felelősség alól, és a lakók fölé emeli. És valójában – még továbbgondolva – ő is kirekeszti az *írott törvényt*, és áttételesen a természeti törvény²⁶ kategóriáját úgy mond kiterjesztve, véletlenről beszél. Kevert stílusa egy olyan narrációval rokonítja megnyilatkozását, amelynek sajátja, hogy az elbeszélte eseményekhez tartozó, azokból következő felelősséget bizonyos mértékben magára is vállalja (vagy legalábbis részesedni látszik belőle), azonban különböző kiszólásokkal érzékelteti a kollektív bűnösség tényét. Az *én*ről a *mire* fordítja a figyelmet,²⁷ és kiterjeszti a felelősséget – ha úgy tetszik –, szétosztja a jelenlévők között.

„Rajtunk, igen barátaim, rajtunk! Kérem, ne csodálkozzanak ezen! Mert... tegyék a szívükre a kezüket, egy kis figyelemmel, egy csöpp óvatos előrelátással, egy kevés szeretetteljes gondoskodással és körültekintéssel, ugye megakadályozhattuk volna? ... Gondoljanak csak arra, hogy ez a védtelen teremtés, akit most már igazán nevezhetünk Isten kivetett báránykájának,²⁸ kiszolgáltatva az első jöttmentnek, az első országúti csavargónak, barátaim, bárkinek... egész éjjel ázott az esőben, verte a szél, az elemek könnyű prédája lett...”²⁹ – ezzel a kiterjesztéssel és a felelősségtudat felébresztésével (nem is beszélve magáról a Törvényszéki beszéd igazi rokonságáról) Albert Camus *A bukás* című szövegének elbeszélőjével, Jean-Baptiste Clamence-szal azonosul, vagy legalábbis hozzá válik hasonlóvá. Irimiás azonban nem ennyire radikális, az ő érdekei sokkalta önösebbek – főleg, ha a beszéd második felére irányítjuk a figyelmet –, mint elődjéé. *A bukás* főhőse leszámolt az étellel és már csak az őszinte vallomásokat kedveli. Nemcsak eszköze, hanem célja az, hogy elrettentsen, s ebbe nyugodtan belefér az, hogy ezt a leghitelesebb módon, a saját történeteivel (bukásával) szemléltesse. Sőt, csak ilyen módon képes hiteles maradni, ha porig alázza saját személyiségét, s ezen keresztül rávilágít arra a kegyetlen, de mindenképpen igaz tényre, hogy az általa megélt dolgok általánosak a világban, s hogy (gusztustalanságuk, gyomorforogató voltuk ellenére) tulajdonképpen mindenki sajátjai. A telep lakóival kapcsolatban talán azért „elégleges” az a mód, ahogyan Irimiás váltogatja a nézőpontokat, mert alapjában véve kiszolgáltatott pozícióban vannak a szereplők (*A bukás* szónokának feltételezett hallgatójával ellentétben), akik szintén csak eszközként használják fel Estike halálát és az azt követő megbánásra rájátszó magatartást; hogy alkalmuk nyíljon kilépni abból a közezből, amit korábbi megállapításunk szerint a nihilizmus határoz meg. Ők ugyanúgy szerepet játszanak, ahogy Irimiás te-

25 Arisztotelész: *Retorika*. Telosz Kiadó, Bp., 1999.

26 Zsadányi: i.m.: (75.)

27 „Hamuval borítva, megtépdessett hajjal, körömtől felszántott arccal, de átható tekintettel állok az egész emberiség előtt, összefoglalom minden szegényemet, de sohasem feledve szavaimnak a hatását, és azt mondom: „A söpredék söpredéke voltam.” Akkor aztán beszédemben az „én”-ről észrevétlenül a „mi”-re térek. Amikor meg odaérek, hogy „lám, ilyenek vagyunk mi”, a csel sikerült, a szemükbe vághatom az igazságot. Én is csak olyan vagyok, mint ők, hát persze, egyazon bődönben szorongunk mindannyian. Mégis van némi fölényem: én tudom ezt, s így jogom van beszélni.” (Albert Camus: *A bukás*. (Szávai Nándor fordítása) Magvető Kiadó, Bp., 1962. (423–424.)

28 „A bárány az, ki nem fél közülünk, / egyedül ő, a bárány, kit megölték.” (Pilinszky János: *Introitusz*)

29 Krasznahorkai: i.m.: (160–161.)

szi, csak ők előnytelenségüket próbálják leplezni, elsősorban a mély megbánás és részvét látszatát keltve, míg ismét el nem jutunk egy fordulatig, amit az oráció második fele nyújt. Előtte azonban érdemes még abban a kontextusban maradni egy rövidke időre, amit a Camus-szöveg implikál, illetve alakít(hat) ki a számunkra. A beszéd első felének lényegét ez a nézőpont-(váltás) alkotja meg, hiszen – bár nem annyira konkrét technikával –, de lényegileg Irimiás is valami hasonló *játékba* vonja be a telep lakóit, akik helyzetüknél fogva vevők erre a „szótlan párbeszédre” (megkockáztatom, hogy talán az első pillanattól fogva élvezik, Estike halálának tudatában is), s ugyancsak helyzetüknél fogva ki is vannak szolgáltatva a megnyilatkozónak. Amit Zsadányi Edit ír, hogy Irimiás természetesen rokon a bibliai Jeremiás prófétával, véleményünk szerint a beszéd első felében játszik igazán komoly szerepet, analógiát itt lehet felállítani. Elsőként azzal kapcsolatban, hogy honnan is származik az a szándék, mely mindkettejüket a saját megnyilatkozásuk felé tereli: abban hasonlóság van kettejük közt, hogy valamiféle felsőbb hatalomtól kapják ezt a „megbízást”. Jeremiás konkrét parancsokat követ,³⁰ és jellemével, magatartásával egy felsőbbrendű törvényt szolgál. Ezzel ellentétben Irimiás – ugyan ő is kiszolgálóként mutatkozik meg a hatalom irányába – egészen más, hiszen esetében nem transzcendens erőről, csak pusztán egy diktatórikus rendszerről van szó, így önös érdekeinek rendeli alá ezt a küldetést. Ilyen szempontból szintén azonosítható *A bukás* elbeszélőjével.³¹ Aki magába épít szinte mindent, majd egyetlen húzással megszünteti azoknak érvényességét, és csak egyetlen valami marad, az ítélet, s ami bizonyos formában Irimiás tudatába is beférkőzik, a *Mennybe menni? Lázálmodni?* című részben: „Petrina zihált. „Te hitted ezt?” „Igyekszem elhinni.” – mondta falfehéren Irimiás. „Vajon mióta próbálgatják már? Az a gyerek majdnem két napja halott.” „Petrina, talán most érzem először életemben, hogy félek.” „Komám... kérdezhetek valamit?” „Na, mond-

jad.” „Szerinted...?” „Szerintem?” Szerinted... izé... pokol is van?...” Irimiás nyelt egy nagyot. „Ki tudja, lehet.” Hirtelen újból csönd lett.”³² – Tulajdonképpen az a transzcendens erő, aminek megléte végig ott motoszkál a szereplők fejében – s talán nincs egyetlen pillanat az életükben, amikor ne játszana ez szerepet –, itt válik *valóságossá*, és a szembesülés, valamint az érthetetlenség által kialakuló ideiglenes büntudat és félelem természetesen azokra sújt, akik – becsapva a teleplakókat, s mintha bármiféle kapcsolatuk is lenne vele – felhasználták ezt az erőt céljaikra. Ez az erő (akárcsak Jean-Baptiste Clamenceban) valamilyen módon testet ölt Irimiásban is, itt azonban az elsőrendű szempont az, hogy a telep lakói miként látják *vezetőjüket*. Ilyen formában azonban nem szándéka *leleplezni* az általa végrehajtott *csalást*.

A beszéd első részének tehát fontos momentuma az a szándék, hogy a megnyilatkozó kiterjessze, szétossza a lakók közt a felelősséget, megspékelve ezt azzal a retorikai *húzással*, pszichológiailag ösztönző elemmel, hogy ezt a büntettet felhasználva, terhet és súlyosságát visszaforgassa rájuk, olyan értelemben, hogy nemcsak elkövetői státuszba kerülnek ezáltal, de egyértelműen elszenvetői, áldozatai lesznek saját tettüknek, hanyagságuknak, nemtörődömiségüknek. Ez a kettős nézőpont, úgy tűnik, tökéletesen alkalmas arra, hogy Irimiás bevezessen egy „új témát”, és megnyerje, magához láncolja a büntudaton keresztül a lakókat: a szónok, az ismert terminológiával élve, az erény, a bölcsesség és a jóakarat meglétével lehet képes meggyőzni a hallgatóságot.³³ És nem is az talán a legfontosabb esetükben – ahogyan arról már volt szó –, hogy Irimiás rendelkezik-e ezekkel a tulajdonságokkal, hanem hogy képes bevonni a lakókat egy olyan szituációba (*játékba*), ami hitelessé alakítja orációjának lényegi részeit. Azokból a reflexiókból, melyeket a beszéd megszakítása után az elbeszélő közöl velünk, kikövetkeztethető, hogy a lakók egyenesen alávetik magukat Irimiás akaratának, s ez tudtukon kívül is egy bizonyosfajta

30 „Ne mondd azt: 'Gyermek vagyok', / hanem menj el, ahová csak küldelek, / és mondd el mindazt, / amit parancsolok neked!” (Jeremiás Könyve I. 7)

31 „Gondolkozzék csak, kedves honfitársam, mi lenne az ön cégtáblája. Hallgat? Nem baj, majd később megmondja. A magamét mindenképpen jól ismerem: egy kettős arc, egy rokonszenves Janus s felette a cég jelmondata: „Ne bízzál benne”. Névjegyem pedig: „Jean-Baptiste Clamence, komédiás” – Camus: i.m. (357)

32 Krasznahorkai i.m.: (217)

33 Arisztotelész: i.m.: (81)

továbblépést (Exodus) eredményez abból a közezből, amelyben eddig tengették életüket.

Retorikájának alapvonásait tekintve (s talán kizárólag ebben), Irimiás orációja mégiscsak inkább Jézus³⁴ vagy akár Mózes néhány megnyilatkozásához áll közelebb, mint az említett Jeremiás prófétaéhoz. Tehát valamiféle vallásalapítóként jelenik meg, aki visszaemeli annak a transzcendens erőnek a jelenlétét a telep közegébe, melyről már említést tettünk (félíg fenntartva jelenlétét, félíg meddig meg is testesítve azt). Alapvetően próbálja megváltoztatni a vele közösségre lépők élethelyzetét, s ennek természetesen, akárcsak az Evangéliumi tanításoknál, feltétele az, hogy teljes mértékben azonosuljanak tanítójukkal. Új utat jelöl ki, melynek bejárhatósága több okból is megvalósíthatóvá válik: szimpatikus azért, mert látszólag semmit sem kér, csak *Messiásként* segíteni látszik azokon, aki vágnak a változás eljövételére, de maguktól képtelenek előrelépni. Szimpatikus lehet azért, mert a teleplakóknak konkrét *lépésekre* kell rászánniuk magukat, mely szintén a változás konkrétságának lesz egy nagyon fontos eleme. S legvégül – talán nem elhanyagolhatóan – ott van az az esemény, mely mind etikai, mind alapvetően fizikális szempontból elviselhetetlenné és megvalósíthatatlanná teszi a maradást: az értékek elértéktelenedése. Erre utal maga a záró rész is a beszédben, mikor is a lehetőség felvillantása után, s a pénz *kicsikarása* és *megkaparintása* közben, a lelkiismeret újabb borzogatásával, ismét megvillantja azt a tényt, hogy tulajdonképpen kinek is „köszönhető”, milyen esemény következtében állhat be a lehetséges változás: „De ne felejtsek, minek köszönhetjük ezt! Ne felejtsek! Jusson eszükbe mindig, soha ne feledjék, milyen áron! Milyen áron! Hölgyeim és uraim! (...) Mert végül is ... eldönthetetlen, értünk-e, vagy miattunk... Nem mondhatunk

erre sem igent, sem nemet... De a kérdés örökre bennünk marad, mint ahogy eleven marad bennünk e gyermek emléke is, akinek talán épp azért kellett elvesznie... hogy csillagunk végre emelkedni kezdjen... Ki tudja, barátaim... De ha így van, kegyetlen velünk az élet.”³⁵ – S a hit, ami megkörménykezi ekkor a telep lakóit, nem is az oráció elhangzása közben gerjeszt igazán nagy energiákat (azt leszámítva, ahogyan a pénz Irimiás birtokába kerül), hanem azt követően érik őket olyan tapasztalatok, amelyek előhívják a lehetséges *megváltás* eljövételét, mely ilyenformán már kezdetét vette.³⁶ „Halicsné még évekkel később is makacsul állította, hogy amikor Irimiás és Petrina, meg az attól a naptól fogva végleg hozzájuk csatlakozott „pokolfajzat” eltűntek a város felé vezető kövesúton a szemerkélő esőben, s ők még percekig szóttanul ácsorogtak a kocsmá előtt, mert megmentőjük éles körvonala csak nem akart szétfoszlani a kanyarban, fejük fölött a leget váratlanul – honnan, honnan nem? – élénk színű égi lepkék özönlöttek el, és a magasból angyali muzsika lágy hangjait lehetett tisztán hallani.”³⁷

Az a bolyongás,³⁸ ami oly jellemző a szereplőkre, az egyhelyben forgás, mely eddig meghatározta az életüket – megváltozik. Azonban az az olvasási stratégia, amire önkéntelenül is ráhangolódik a befogadó, vagyis hogy újra és újra *szükséges*, hogy megalkossa magában a szöveget, s hogy az értelmezési lehetőségek széles skáláján kell/kötelező mozognia,³⁹ egy olyan lehetőséget is indukál(hatna), miszerint ezt a körforgó, magát ismétlődő mozgást (értelmezést) egy, a Megváltás aktusát nemcsak áthelyezésként (becsapásként) bemutató szöveggel lehetne megszüntetni. S talán ebben különbözik leginkább a *Kegyelmi viszonyok* szövegeitől a *Sátántangó*, hogy az értelmezési, újraértelmezési lehetőségek végtelenszerű keresésére indít(hat).

34 Igazolhatja ezt az – az első fejezetéből jól ismert – elszólás, melyet Petrina követ el, miszerint ő evangélista (evangélikus helyett), és funkcióját tekintve bizonyos mértékben igazolódni is látszik ez. (Sz. M.)

35 Krasznahorkai: i.m.: (180.)

36 S itt kapcsolódik ahhoz, amiről Szirák Péter ír tanulmányában: „A Sátántangó egyidejű fogadtatásában nem elhanyagolható szerepet játszott a latin-amerikai, ún. „mágikus-realizmus” kortársi magyarországi recepciója. A legnagyobb hatású kritikák – Okudzsava, Kafka említése mellett – főként Garcia Marquez Száz év magányának olvasási analógiáit hozták szóba. (...)” vö.: A példázat és tanúságtétel retorikája. Bárka, 1997/1. (82.)

37 U.o. (181.)

38 „A tematikusan kirajzolódó fikcionális tér és a textuális tér alakzata között összhang és feszültség egyaránt érzékelhető. A szereplők a város, a telep, a kocsmá, és a kastély közötti térben élnek, bolyongásuk ebben az önmagába visszatér, kiüttalan térben játszódik (...)” Zsadányi, Edit: Krasznahorkai László. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony: 1999. (55.)

39 „Az olvasó elindul egy értelmezési úton, majd kénytelen visszalépni, mert a koherens jelentésképződést megzavarja valami. Nekiindulás és visszalépés, nekiindulás és visszalépés ördögi tangójának ismétlődő tánclepiéseit járhatja a mű az olvasóval a javasolt kód és annak elmozdulása, a differencia és a differencia váltakozásának ritmusában.” U.o.: (57.)

Minden iszonyatos állagmegőrzés

Beszélgetés Krasznahorkai Lászlóval

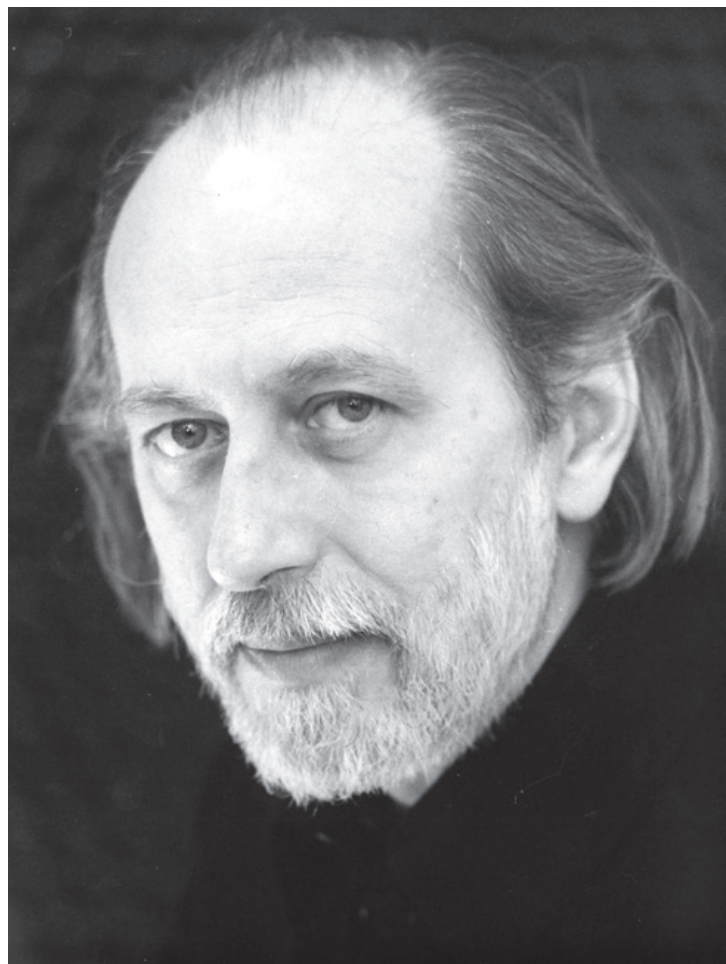
A Kossuth-díjas író *Sciobo járt odalent* című elbeszéléskötetének bemutatóján, a Műcsarnokban közreműködött többek között *Dukay Barnabás* zeneszerző is, aki füttykoncertet írt a könyv megjelenése alkalmából. Az új kötetről annyit lehetett tudni, amit a beharangozók írtak, s amit idéztek belőle, „rögtön tudta, ahogy rájuk nézett, hogy ezek az angyalok igaziak.” Láttuk a borítót is, amely *Szilágyi Lenke* fotójának felhasználásával készült, a szöveg tördelése is szép, visszafogott.

Hadd kezdjem a kérdéseimet személyes élménnyel. Engem először a borító, a cím fogott meg, és amiket írtak róla. Épphogy elkezdtem olvasni, amikor a neten rátaláltam a szerző korábbi felolvasásaira, s amint meghallgattam az utolsót: „Nem kell innen semmi”, az olyan hatással volt rám, hogy megbetegedtem. Minden bizonnyal nemcsak ettől, de elhatalmasodott rajtam valami meghűlésféle, ami miatt nem tudtam elmenni a könyv bemutatójára, bár nagyon akartam. Egyébként éppen a könyvből, Kazuyuki Sensei előadás előtti imájából megkaptam erre a választ: „...aztán meghívom azokat, akik nem jöhetnek el” – Aha! Tehát úgy voltam ott, hogy nem voltam ott... Ön szerint megbetegíthet-e egy élmény, vagy ez bolondság?

Megteheti, egy könyv ennyit megtehet, de többet nem árthat egy meghűlésnél. Én magam belebetegednék, ha a saját könyvem ennél többet ártana. Még ez is sok. Nem akarok ártani. Nem akarom, hogy valaki megbetegedjen azért, mert olvas tőlem valamit. Uramisten. Egy könyvemmel én egészen mást ... Kérem, adja meg a címet, folyamatosan fogok Önnek meghűlés elleni teát küldeni. Ahogy kifogy, maga jelzi, én küldöm. A kínaiak nagyon tudják, melyik tea segít ilyenkor. Én meg igyekszem tovább: olyan köny-

vet írni, amelyiktől nem beteg lesz az ember, hanem amelyik felemeli, reményt és méltóságot ad neki, segítségére van, hogy elviselje az életet. Amelyik vigasztalja őt.

Azért nem volt az akkora baj! No meg, a betegség nem is feltétlenül rossz, feltétele a gyógyulásnak, ami után tovább lehet lépni. Lépjünk is: vakít az Akropolisz és nem lehet kibírni a Krisztuskép látványát a velencei képtárban. Mégis, mintha ez a fény lenne a vezető az elbeszélések labirintusában. Lassan olvastam a könyvet. Némely elbeszélést, úgy, mintha gyerekként, félálomban hallanám a felnőttek beszédét, valami biztonság, valami jó és

szép megoldás ígéretével. Az *Il ritorno in Perugia* olvasása közben például valóban lassan bekúszott tudatomba a Mária festmény, először csak a színek, aztán minden egymás után, végül a novellában is megjelent a kép. Olvasásban is jelen volt az a fajta vezetettség, amiről Ön korábbi könyve, az *Északról hegy, Délről tó, Nyugatról utak, Keletről folyó* kapcsán beszélt. Hogyan sikerül Önnek az írás szolgálatába állítani ezt az erőt?

A kérdés kínzó, mert épp az a kérdés mindig, hogy sikerült-e. Ezt egyáltalán nem tudom. A vezetettség rám is vonatkozik, úgyhogy ha az ember ilyesféleképpen ír, mint én, ő maga is irányított lény – valamerre, arrafelé, amerre sejti, hogy van ez a fény, amiről Ön beszél. Nem látom ezt a fényt, ha erre gondol, de nagyon szeretném látni. Vakon megyek egy sejtés nyomán, állandóan eltévedek, igazítok a dolgokon, másik utat választok, újra eltévedek – egy marha nagy bolyongás az egész. Csak egyre kell vigyázni, hogy az ember soha ne csapja be magát. Ne higgye el, hogy „ez az erő”, ahogy Ön kifejezte, megvan benne. Nincs meg benne! Kegyetlennek kell maradnia önmagával szemben. Nem lesz belőle király, mert nincs birodalom. Csak hiányzik, hogy nincs. És ez a hiány erőt ad.

A történetek az aranymetszés szabályai alapján követik egymást, jelzik ezt a szövegek előtti Fibonacci-számok, és létrehozna egy láthatatlan

ívet, meg egy láthatót is, amennyiben ráakódnak az érzéki tapasztalatok. Mi ez, és miért van így? – kérdezhetnénk gyermeki ártatlansággal, miképpen az arab építészet különös emléke, az Alhambra is kiváltja szemlélőjéből ezeket a kérdéseket. (Távoli felhatalmazás, melynek motója: „Rejtve lé-

nyegében, kifejezve látszat szerint.”) Fibonacciról annyit tudok, hogy a magasabb létezés mintázata foglalkoztatta, neki köszönhetjük a szakrális geometria legmélyebb titkait feltáró felfedezéseket. Akár a napraforgó tányérján a magok, úgy csavarodnak a hosszú mondatok az Ön könyvében. A sok kis mag valami rendben alkot egy egészet, és ezekből a magokból valami kinőhet – vagy nem –, de a lehetőség lehetséges. Könyvének láthatatlan főszereplője Fibonacci. Miért éppen ő?

Különös, szép gondolat. Hogy Fibonacci volna a láthatatlan hőse a könyvnek? Benne vagyok, de elárulom, hogy én magam nem akartam ezt. Én úgy gondoltam, és gondolom ma is, hogy Fibonacci egy a megszállottak közül, akikkel tele van egyébként ez a regényes elbeszélés, egy közülük, akik azért jelennek meg itt, mert mindannyiukat ugyanaz vonzza mágikus erővel: egy birodalom, ahol a tökéletes szépség az úr. A hibátlan rend, a lét kristálya, a megmagyarázhatatlan üzenet, amely elér minket. Minket, akik el akarjuk hagyni ezt a földet. Akiknek elege van abból, hogy valami nem ma, hanem eredendően elromlott az emberi életben. A piszokból, a valóságos piszokból és a spirituális piszokból. Elvágunk innen, már több ezer éve, mióta tudjuk az eszünket. Mert fáj, hogy annyira elérhetetlen. Fáj, hogy annyira piszkos, amit itt, a Paradicsomból történt kiűzetésünk után, találunk. Mi magunk vagyunk persze ez a piszok. Mi teremtjük egyedül. S ezzel telik, de nem múlik az idő: teremtjük a világot, amelyet nem bírunk elviselni, és teremtjük a vágyat, hogy el innen, ebből az elviselhetetlenből.

Önt mindig is foglalkoztatta a tökéletes rend, Az urgai fogolyban például így ír erről: „az öröklét nem más, mint az örületig hevített teljes és végzetes szimmetria, hogy az öröklét nem egyéb, mint az ismétlődés dermesztően eszményi, feldúlhatatlan tökéletessége.” Milyen stúdiumok vezették ehhez a felismeréshez?

Elég szokatlan stúdium volt. Egy óriási víz-esésnél zajlott le. Schaffhausennél nagyon közel lehet menni a vízeséshez, annyira közel, hogy az ember látja a vízcseppeket. Pontosabban: látja is őket, meg nem is. Mert épp ez volt annak a stúdiumnak a tárgya: belátni, hogy ami van,

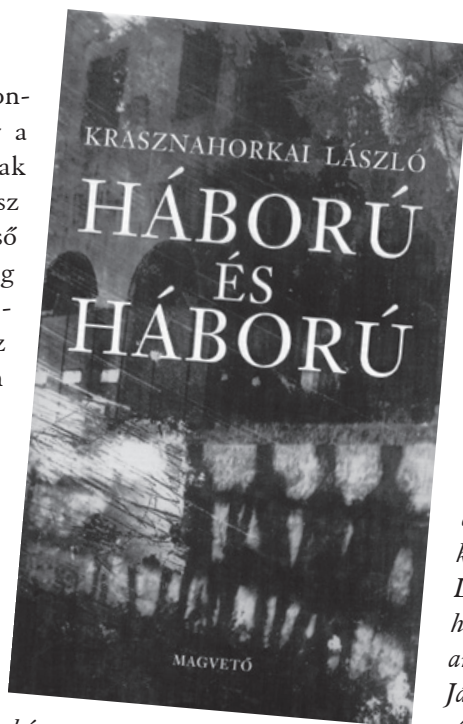

az nincs. Ez így csak egy sületlen mondatnak hangzik. De én láttam, hogy a schaffhauseni vízesés cseppjei vannak is, meg nincsenek is. Mert csak az egész van, gondoltam. De az még csak az első óra volt azon a stúdiumon. Még sokáig jártam arra a stúdióra, amíg megsejtettem, miről van szó. Ha egyáltalán ez sejtelem volt, és ha helyesen sejtettem meg. Schaffhausenben megtanultam azonban valamit, túl a sejtelmeken. Hogy közel kell menni a vízesésekhez. Nagyon közel kell menni. Különböző esélye sincs az embernek.

A 34-es számú novella a legtitokzatosabb, (amiben megtalálható a kötet címadó mondata: Seiobo járt oda-lent), de van benne egy csavar, mert akkor értjük meg, hogy az eleje tulajdonképpen a szénházi előadás leírása, amikor a híres no színész életéről olvasunk a továbbiakban, és minden, ami titokzatos volt, személyes riportban konkrét lesz. Mindegyik elbeszélésben van valami ezotéria. Nem akarom összehasonlítani műveit a manapság oly népszerű ezoterikus könyvekkel, nem is lehet, mégis megkérdezném, mi a véleménye arról, hogy akkora dömpingje van az ezoteriának?

A hülyeségnek mindig dömpingje volt, és dömpingje van ma is. Hogy éppen ezen mit értünk, az az adott korszak alacsony kultúrájának állapotából, véletlen összetételéből s a magas-kultúra lefelé is sugárzó, összefüggéstelen nyalábjainak a tartalmából következik. Minél inkább visszamegyünk az időben, természetesen annál kevesebbet tudunk arról, mi folyt a mélyben, hogy az alacsony kultúra légterében milyen volt a levegő íze, hullámmása. De azt hiszem, mindaz, amit mi ma ezoterikus irodalom s miegyéb címen megnevezünk, mindig megvolt odalent – vagy idelent. Nem a transzcendencia iránti igény valamiféle pótlékaról van szó. A hülyeség örök.

Ez egy különös útikönyv. Jellemző valamennyi helyszínre a hangulat, a hely szellemének sodrása, hangszínben, ritmizálásban is. Mindegyik másért kedvencem. Legjobban tetszik talán az Alhambráról szóló, de a barokk zeneci előadás is nagyon jó a vidéki

művűházban, meg a Milói Vénusz teremőrének lelkét bemutató elbeszélés... Önnek melyik a kedvence?

Maga a kedvencem, aki ilyeneket mond meg kérdez.

A történetek íveinek szerepét átveszik a korok és kultúrák közötti szellemi ívek. De az olvasó is találhat magának íveket, amennyit csak akar. Játékból (véletlenül) például összeolvastam

néhány szót, ami a különböző elbeszélésekben csupa nagybetűvel van írva, s ezt adta ki: MINDEN ISZONYATOS ÁLLAGMEGŐRZÉS. Ez a három szó akár jellemezhetné a világ jelenlegi állását?

Jellemezhetné, igen! Micsoda elképesztő ötlet! Honnan jutott az eszébe? Hihetetlenül jól hangzik. És hát, igen, nagyon találó is, mert valahogy tényleg erről van szó. Magyarázattal. Mert érthetem úgy, hogy minálunk itt a földön csak az fontos, ami állagmegőrzés cím alatt zajlik, kizárólag csak az, minden más lényegtelen! És érthetem úgy is, hogy a kozmikus rend nem egyéb, mint egy állandóan szétesni készülő gigakristályszerkezet, ahol ahhoz, hogy létezzen, aminek léteznie „kell”, iszonyatos erőfeszítésre van szükség, az állag megőrzésének iszonyatos koncentrációjára. A Buddhának híres és félrefordított, mert félreértett, döbbenetes közlésére utalok: a szenvedés fogalmára, arra, hogy az univerzumban a létezés peremén táncoló dolgok „individuum” elszenvedi a rá támadó dolgok mérhetetlen tömegét, mérhetetlen nyomását, hogy adja fel a létet, de ő iszonyatos esetlegességgel tartja magát, tartja az állagát ezen a peremén a létezésnek. Egy, az idővel nem mérhető pillanatig.

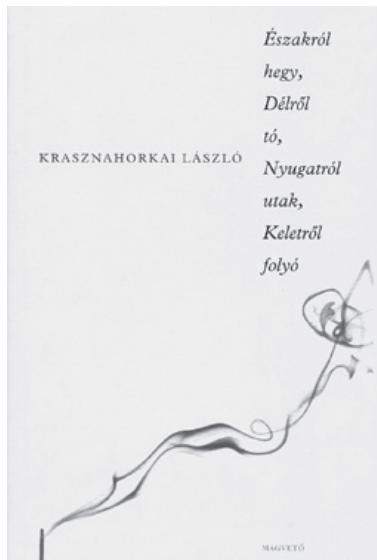
Mandelstam szerint a vers lélegzettel teli lépés: Ön is mondta egyszer, hogy „lélegzetre írom ezeket a mondatokat.” Finomak, szinte anyagtalanok, le-

het, hogy ezek az elbeszélések tulajdonképpen versek? Sokszor az az érzésem, hogy igen, csak több-rétegűek, van például egy hétköznapi szöszmötölés rétegük, az aprólékos tevékenységeírás, meg például a morcos turista zsörtölődése, a teremőrök, útbaitgázók, beengedőemberek ábrázolása, s mindig megjelenik a gigantikus egység. Miféle prozódia szerint működik ez a próza?

Nehezen beszélek erről. És ennek az az oka, hogy nem vagyok biztos benne, vajon módomban áll-e megítélni, mit csinállok. De ha mégis akarok válaszolni, és akarok, akkor azt mondom, de tényleg a legnagyobb bizonytalanságban, hogy ez nem próza – ez nem próza már! Hogy micsoda, azt megint csak nem tudom, és szerintem senkinek nem is kell tudnia, aki olvassa, ahhoz, hogy át tudja adni magát neki, ha át tudja adni, vagy át akarja adni. Ha azt mondom, közelebb áll a lírai formákhoz, hát, nem is tudom... A líra belülről: más. Ha azt mondom, lirizált próza, csak elkenem a dolgot. Mindenesetre: nyelv, és én csak ezen a nyelven tudok beszélni. Olyan nyelv talán, amilyen egyszer már volt ez a nyelv: de olyan is ugyanakkor, amilyen még egyszer sem volt nekünk. Nem én találtam ki, valami rávezetett, és tudomásom szerint csak én használom. Egy mise nyelve ez, azt hiszem. Olyan miséé, amelynek nincs se temploma, se egyháza, se katekizmus, semmije nincs. Még papja se, én nem vagyok az. Én csak laikus vagyok, aki a sivár pusztában áll, és mondja, mondja – amíg teheti.

Az Északról hegy, Délről tó, Nyugatról utak, Keletről folyó című regényének spanyol kritikájában azt írják, hogy a magyar Krasznahorkai László úgy ír és ábrázol, mint az angyalok. Mit szól Ön ehhez?

Hallgatnom kéne most, mint a sír. Mert honnan tudják, hogy írnak az angyalok?! Nem is írnak! Először is!!!

A könyvből azt szűrtem le magamnak, hogy semmi értelme nincsen semminek, ha nincs legalább valami halvány remény, hogy kapcsolódhassunk a teremtő erőkhöz. Ebben a könyvben mintha nem lennének „igazi” történetek, mintha csupán egy rezignált, regisztráló figyelem szervezné a dolgok menetét. Amit közléstesz, az például a szakrális favágás a templom építése előtt, a szertartások részletes leírása, a reneszánsz festékkészítés meg a no színházi maszkkészítésének rejtelmek. Mintha azt akarná sugallni ezzel, hogy az alkotási módszerek, a mestersegek precíz gyakorlása az ember egyetlen lehetősége visszatérni a teremtés vágyott szakrális rendjéhez. Így van?

Röviden: így. Részletesebben: azt kívánja ábrázolni ez a gondolatmenet, hogy egyfelől van olyan remény, hogy ez a visszatérés a „dolgok szakrális rendjéhez” a legfontosabb, másfelől, hogy van még értelme reményről beszélni, illetve hogy egyáltalán: van a dolgoknak „szakrális rendje”. Nem mindenki vélekedik így. Viszont mi, akik egyszerűen csak éljük az életünket, nem tehetünk mást, mint hogy a hagyománynak megfelelően kiműveljük mesterségeinket, s azt olyan tökéletesen, ahogy csak tudjuk, gyakoroljuk – és nem teszünk mást, csak ezt, például nem gondoljuk, hogy mi tudjuk, mi ez a szakrális rend, meg hogy van-e, és így tovább. Nem tudom, érthető-e ez így. Nem gondolkozni a végső dolgokon, mert abból csak rosszul jöhetünk ki, pusztán végezni a dolgunkat – valami efféle jelent ez.

„...A figyelemnek ez a védtelen és fölösleges művésze nem hagy kétséget afelől, hogy ez a figyelem benne valóban szakadatlan, teljesen mindegy, hogy jön majd hal. ...mit is csinál az a nagy, fehér madár ott moccanatlanul, miközben nyakát, fejét, csőrét előrenyújtva mereven nézi az elcsobogó vízhab felszínét.” – idézem a Kamovadászt. Az író is ilyen, nagy fehér madár?

Hát, rossz lenne. Én legalábbis nagyon bírom benne, hogy nem valami nagy, fehér madár

vagyok. Persze, még jöhetnek meglepetések ... De a kérdése komoly, ne viccelődjünk itt: a szakadatlan figyelem művésze, nos, ez egy ideális állapot a művészetben, pontosabban, ez az ideális jelenti egyedül azt, hogy egy ember művész. És azt is jelenti, hogy aki nem ezzel a megszakítatlan, megszállott, oszthatatlan figyelemmel létezik, az nem művész. Az a szórakoztatóiparban dolgozik.

A Sátántangóból és a Kárhozatból Tarr Béla filmet készített. Látásmódjuk különbözőségét Ön egyszer úgy jellemezte, hogy amikor a Kárhozatban a hordár kínéz az ablakon, Tarr Béla szerint a lelke mélyére néz, Ön szerint meg kínéz, de kint nem lát semmit. Ez érdekes, együttműködésük mégis gyümölcsöző. Készülnek új filmmel? Egyáltalán Ön írás közben már gondol rá, hogy ebből film lehet?

Írás közben nem gondolok semmire. Én írás közben egyáltalán nem gondolkodom az írásról. Ez képtelenség. Nem gondolkodom. Hanem írok. Ez két teljesen különböző dolog – ha most művészetről beszélünk. Ami a filmet illeti, én teljesen másként vállaltam szerepet a filmkészítésben, mint azt általában képzelik. Tarrnak segítettem. Odaadtam a könyveimet, odaadtam azt a világot, amit a mondatokkal létrehoztam. Odaadtam, és nem vártam érte semmit. Segítettem, hogy azt a filmet csinálja meg, amelyet ő ebből az inspirációból meg akar csinálni. Ehhez meg kellett mindig értenem, milyen filmet akar. És úgy már talán tudtam segíteni. Nem a forgatókönyveimmel, nem a könyveimmel, melyek – úgy mond – az alapját szolgáltatották Tarr '85 óta forgatott filmjeinek, hanem azzal, hogy vázolni igyekeztem neki folyton azt a világot, amelynek az ábrázolása, hogy arról ő filmet csináljon, például velem az oldalán, úgy véltem, fontos. Csak olyan filmben segítettem neki, amely filmnek a megteremtése elengedhetetlenül szükséges volt. Ha hiányzott a létezésből, a létezésünkéből az a film, akkor megérte kínlódni érte. De csak a filmért érdemes kínlódni, a filmrendezőért nem. Nem királyt kell csinálni, hanem filmet. A film a fontos, nem az, aki csinálja. Az nem fontos. Az, a személy, sajnos, lényegtelen. S amíg ebben egyetértettünk, addig nagyon jól megértettük egymást. Mióta inkább arrafelé kacsintgat a huncutja, hol

a trónja, engem már nem érdekel a dolog, ráadásul rendkívül veszélyes ez az állapot az ember ítélőerejére nézve. Ennek ellenére most ő még az én forgatókönyvemből kezd forgatni. Mindenesetre az utolsót, amiben – egy forgatókönyv s egy esszé erejéig, amelyből ezt a forgatókönyvet írtam – segíthettem neki.

Bölcsesség bölcsességet ér az elbeszélésekben, felfoghatók ezek, mint mottók, aforizmák, koanok. Az egyik kedvencem, amit a no színész mond: „attól fordulnak a dolgok jóra, hogy az embernek helyes elképzelése van a jelenről” – mert ez tulajdonképpen minden tevékenységünket előreviszi. Koan, mottó, aforizma: vannak-e példaképei ezekben a műfajokban?

Abban az értelemben, ahogy Ön gondolja, nincsenek, de persze rengetegen vannak, akiknek nem egy-egy mondata, hanem a világa – örökre fontos nekem. És ezek a művészek vagy tudósok természetesen mondtak olyan mondatokat olykor, hogy az embernek hirtelen megszakadt és megszakad a szíve, gondoljon például Thelonious Monkra, a zongoristaszénre, aki egyszer azt találta mondani, hogy „vagy sötét van, vagy nincs szükségünk fényre”. Korunk egyik legnagyobb írójára, Thomas Pynchonra is nagy hatással volt ez a mondat. És én is, alázattal, új könyvem mottójaként írtam az első oldalra.

„Én Magyarországon nem találom a helyem – mondta egy korábbi interjúban. Gyakran megyek száműzetésbe Amerikától Kelet-Ázsiáig bárhová, lassan, sok évnyi kényszerű vándorlás után egyre határozottabban azt súgja valami: nincs hely sem, ahová érdemes lenne elvándorolni. Hogy nincs már sehol semmi. Itthon tehát egy negatív vonzás, külföldön pedig egy pozitív taszítás.” – Hogy áll ezzel ma?

Sejtheti, hogy nagy változások nincsenek ebben a dologban. Az ember nem dobálózik az ilyen mondatokkal csak úgy. A baj abban van, hogy v o l t egy ideális elképzelés bennem, még kisgyerekként, és azt magától értetődően elvesztettem, de soha nem gyógyultam meg a veszteségtől, hogy Gyula az én városom. Kisgyerekkoromban nagyon szerettem Gyulát, rajongtam érte. Aztán amikor megértettem, Gyula micsoda, összetörtem. És nem gyógyultam meg, nem is

fogok. S aránylag keveset segít, hogy ebben a városban, az egyedülben, ahová egykor tartoztam, ahol otthon éreztem magam, semmiféle nyomot nem sikerült hagynom, mint művész. Amerikában, vagy Japánban, Spanyolországban, vagy Németországban jobban ismernek, mint Gyulán. Nem fáj ez, csak nem segít. Meg őszintén szólva: nem is értem.

Gyula, Kína, Pilisszentlászló, Berlin – mi a különbség alkotói szempontból a különböző helyszínek között? Hogyan telnek a napjai most Berlinben?

Gyulát akkor tehát kihagyhatjuk, megjegyzvén, hogy ez volt az egyetlen, ahová tartoztam valaha, a többihez nem tartoztam soha, mindig idegen voltam ezeken a helyeken, meg ahol a felsoroltakon kívül még éltem, de megszoktam ezt, az ember végül szomorú, vizes síkra ér, ott bérel egy lakást, fizeti a telefont, mosat, alszik, haragszik, örül, pontosan olyan az egyik, mint a másik, mindegyik idegen, én megszoktam, tizennyolc éves korom óta élek így, már hogyne szoktam volna meg, ráadásul koncentrációs készségemnek egy sajátos vonása miatt bárhol tudok írni, teljesen mindegy tehát ebből a szempontból, hogy hol vagyok, úgyhogy most Berlinben minden ugyanolyan, mint Kyotóban vagy Pilisszentlászlón ezelőtt, szar és jó, ha megbocsát a talán túl tömör kifejezés miatt.

Végül Önt idézem: „Vajon olyan biztos-e, hogy tényleg nem lehet ecset nélkül festeni, hangszer nélkül zenélni, és nemhogy számítógép, de papír és toll nélkül írni, és így tovább.” – igen, értjük ezt, ha nagyon muszáj, ám akkor mi lesz az Ön „társtalan, törődött, megsebzett” olvasójával?

Egyszer be kell fejezni úgyis. És hát hagyok itt néhány könyvet ennek az olvasónak, talán nem

darálják be azonnal, ahogy meghalok, de ha mégis, a mondataim tovább fognak élni, újrahasznosított papírként, olyan világ van, és ez csak még olyanabb lesz, ahol örülhet a művész, ha a mondatai egy újrahasznosított papírszatyor anyagában fenn maradnak. Maga például elmegy bevásárolni a Lidlbe, vagy a mit tudom én melyikbe, egyforma mind, kenyér, paradicsom, kis felvágott vacsorára, és a zacskó anyagában, amiben hazaviszi ezeket, ott lesz néhány szó, vagy betű, vagy egy-két betűdarab *Az ellenállás melankóliájából*, a *Sátántangóból* vagy éppen a *Sciobóból*. Ki tudja. Maga környezetbarát.

A megfoghatatlan szépség

Krasznahorkai László: *Seiobo járt odalent*

„Vagy sötét van, vagy nincs szükségünk fényre.” – így szól Krasznahorkai László régen várt új kötetének mottója (Thelonious Monk – Thomas Pynchon), mely kiválóan előrevetíti azt a melankóliát és kiábrándultságot, mely a szöveg egyik legfontosabb meghatározója lesz. A *Seiobo járt odalent* címe mintha azt ígérné, hogy ez a kötet is az utóbbi időben „megszokott” távol-keleti tematikát követi majd, ezzel ellentétben – noha a Kelet felé irányuló érdeklődés domináns marad – a főszerepet itt a művészet (elsősorban a képzőművészet) és a benne megnyilvánuló, vagy éppen általa létrejövő szépség kapja. Az a művészet és az a szépség, melynek fényére talán – a kötetben meghatározó mindentudó elbeszélő szerint legalábbis úgy tűnik – nincs szükség többé.

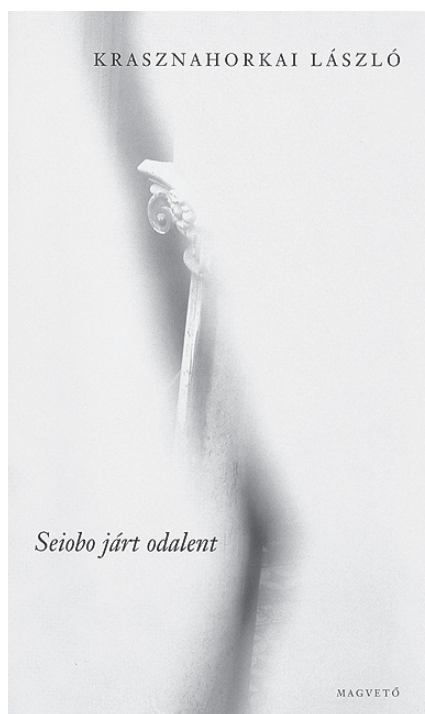
A rendkívül ízléses kiállítású könyv igen terjedelmes, hiszen a Krasznahorkaitól már a *Sátántangó* óta jól ismert hosszúmondatok több mint négyszáz oldalon át hömpölyögnek, erős sodrással húzva magukkal a vállalkozó kedvű olvasót. Ezekben a rendkívül kidolgozott, többszörösen összetett, halmozásokkal terhelt, mégis mindig világosan követhető mondatokban az emelkedettség (szerencsére ritkán hajlik csak rossz értelemben vett patetikusságba) az uralkodó hangnem, melyet különös ironia akaszt meg, illetve zökken ki időről időre. A vaskos könyv műfaja kétséges, maga a szerző nyilatkozza, hogy „éppúgy nevezhetnénk elbeszéléskötetnek, mint amennyire regénynek nevezhetjük, tulajdonképpen mind a két megoldás elfogadható (...)”. A két meghatározás közül mégis az elbeszéléskötet tűnik megfelelőbbnek, mert bár nyilvánvaló kapcsolat van a tizenhét szöveg között, mégis egy olyan ív, haladási irány, melyet a regények

esetében megszoktunk. Mivel az elbeszélések ugyanazokra a kérdésekre keresik a választ, bizonyos motívumok természetesen ismétlődnek, ugyanakkor nincsenek visszatérő szereplők, helyszínek, ezért talán célszerűbb erőteljes tematikus kapcsolódásokkal rendelkező novellafüzérként meghatározni a kötet műfaját. Mert arról, hogy mégsem csupán kapcsolódási pontokat nélkülöző elbeszélésekről van szó, a szerző maga kíván meggyőzni minket, mikor az egyes novellákat a Fibonacci-sorozat számaival jelöli, ami azt jelenti, hogy egy novella száma mindig az előző kettő szám összegéből adódik (nyilvánvalóan kivétel az első két írás). Ezzel érzékelteti azt, hogy két elbeszélés problematikája együttesen jelenik majd meg a harmadikban, majd a másodiké és a harmadiké a negyedikben, és így tovább. (Meg kell azért említeni, hogy Krasznahorkai annyiban eltér a Fibonacci-számsortól, hogy a sorozat elején nála nem két darab, hanem csupán egy darab egyes szerepel) Ez a rendkívül érdekes és mindenképpen említésre méltó strukturáló eljárás azonban sokkal egyértelműbben jelenik meg a tartalomjegyzékben és a címek fölött olvasható számokban, mint magukban a szövegekben, melyekben inkább visszatérő, újra meg újra notóriusan felbukkanó problémák kerülnek elő, az említett számsorhoz képest talán kevésbé tökéletes rendben.

Ha a struktúra nem is teljesen áttetsző, a kötet által felvetett kérdések egyértelműen azok. A *Seiobo járt odalent* a művészetről kérdezi: a műveket faggatja a művészetről úgy, hogy közben maga is műalkotássá válik. Olvashatjuk akár szépirodalmi formába öltöztetett művészetelméletként, hiszen a kötet által feltett problé-

mákban a szerző teoretikus elképzelései is igen jól körvonalazódnak. A mindenkori omnipotens elbeszélő ezeket a kérdéseket mindig egy-egy konkrét műalkotás kapcsán veti fel, és ezek megjelenítésénél rendkívül széles palettáról válogat. Az itáliai reneszánsz festészet, a spanyolországi Alhambra, az orosz ikonfestészet, a japán noh-maszkok vagy a barokk zene egyaránt lehetnek témák ebben a sokszínű kötetben, melyben ráadásul nem csak a művészet múzeumi koncepciójába beleillő műtárgyak, hanem az onnan „kiszorult”, vagy a múzeumok számára elérhetetlen és felfoghatatlan alkotások is helyet kapnak. Ugyanolyan joggal rendelkeznek itt a magaskultúra legalapvetőbb művei (mint például a milói Vénusz vagy az Akropolisz), mint a kötet egyik legkülönösebb műalkotása: egy gödörbe ásott, földből készült ló. A különböző időszakok és különböző kultúrkörök alkotásai azonban mind ugyanazokat a kérdéseket hívják elő, melyek között az alkotóval, a műalkotás objektumával, valamint a befogadóra tett hatással foglalkozó egyaránt akad.

A kötetnyitó elbeszélés (*Kamovadász*) egy, a kyotói Kamo folyóban halászó madár mozdulatlanságát tárja elénk igen részletesen. Ez a rezzenéstelen figyelemmel vadászó nagykovácság képviseli a mozdulatlanságot a mozgás, az állandó változások közepette: „... s áll ott egy nem múlásával mérhető, de minden kétségen kívül hátrározottan létező, egy nem előre, egy nem hátra, hanem csak úgy egy gomolygón sehová sem haladó, felfoghatatlanul bonyolult hálóként kivetett időben...” Fenségét éppen ennek a kimerevített összpontosításnak köszönheti, annak, hogy vele egy percre megállni látszik az idő. Első olvasásra – a kötet többi elbeszélését még nem ismerve – a művészt vélhetnénk felfedezni ebben a szépséges

Magvető Kiadó, Bp., 2008.

lényben, ebben a lankadatlan figyelemben. De a kötet összes szövegének ismeretében inkább úgy tűnik, hogy a kócsag nem az alkotó, hanem a műalkotás metaforája, mely a változó idő sodrában álló változatlanság maga. A változékonyság/mozgás és az állandóság/mozdulatlanság egyébként állandó oppozíciói a novelláknak, ahol az előbbi a mi világunk kaotikusságához, figyelmetlenségéhez, felszínességéhez kapcsolódik (például az athéni utak forgalmát leíró rész), míg utóbbi a művészeti alkotások fenségéhez (mint a kaotikus Athén fölé magasodó Akropolisz).

A szépség állandó ezekben az alkotásokban. A – Krasznahorkai elbeszélője szerint legalábbis – megfoghatatlan, elbeszélhetetlen, illanékony, de rettentő nagy hatással rendelkező szépség, mely minden egyes elbeszélésben előkerül. A felfoghatatlan szépség – jelenjen meg akár egy zeneműben, egy vásznon, egy épületben vagy egy színházi előadásban – minden esetben óriási hatást gyakorol egy-egy őt szemlélő személyre. „...tudja, ha nézem, mondta csendesén, és felemelte a szoborra a tekintetét, ha nézem, akkor csak az van bennem, és ez talán tényleg a fájdalom egy formája, hogy ez az Aphrodité milyen bűvöletesen, milyen magával ragadóan, milyen kimondhatatlanul szép.” – jegyzi meg a Louvre egyik teremőre, aki a megszállottságig rajong a milói Vénuszért. De ugyanez a megbűvöltség érhető tetten a barokk zenéért rajongó építész monológjában is: „...én például érzem, ahogy ha nem is szétrobban, e szétmegy a szívem, ahogy ettől az édes fájdalomtól összeomlom, mert ez a zene úgy ad meg mindent, hogy közben megsemmisít.” Egy másik elbeszélés szereplője Jézust pislogni látja egy festményen, melyet megbűvölten tanulmányoz, megint egy másik írás hőse nem képes szabadulni az egyik

óorosz vásznon megjelenített három angyal látványától, és így tovább. Ez a különös megszállottság azonban sohasem magyarázható. Nem tudni az okát, a katarzis érzése racionálisan nem megközelíthető. Ezért van, hogy a hősök maguk sem értik saját viselkedésüket, illetve képtelenek az ezt firtató kérdésekre kielégítő választ adni. Ez a probléma rendkívüli ironiával jelenik meg a *Magánszenvedély* című elbeszélésben, melyben a barokk zenével önszorgalomból foglalkozó építész két teljes órán át igyekszik meghatározni az általa kedvelt műfaj lényegét, elementáris hatásának titkát, de a hatalmas, végeláthatatlan monológ egyetlen ponton sem képes elragadtatott dicséretből magyarázattá válni.

A szépség, a fenség hatása megfoghatatlannak tűnik. Ennek kapcsán két meghatározó kérdés bukkan fel több írásban is. Az egyik a rész és egész viszonyának problematikája („...amikor itt fekszik kicsi darabokban az *egész*, akkor mégsem lehet azt mondani, hogy ez az *egész* is ott van, az ugyanis, az *egész*, mivelhogy darabokra van szedve, nincsen ott, csak a darabok, de sehol az *egész*...”), mely azt a kérdést veti fel, hogy ha a részek egyenként érthetők, magyarázhatóak, miért változnak egészen mássá, mikor az egész részei lesznek, és mi is tulajdonképpen ennek az átváltozásnak a lényege. A másik kérdés az értelem, a magyarázatok keresésének értelmetlensége, mely a gyakorta fölvetődő kelet–nyugat oppozícióban, a két kultúra gondolkodásmódjának szembeállításában mutatkozik meg. A nyugati kultúrában szocializálódott ember ott is értelmet keres, ahol a keleti megelégszik az értelemnélküliséggel, s nem próbál meg mindenáron racionalizálni. Nagyon élesen jelenik meg ez a kontraszt a *Hajnalban kel* címet viselő írásban, melyben egy noh-maszkokat készítő japán mester nem tud a nyugatról érkező tanítványok erőszakos kérdéseire adekvát válaszokat adni, hiszen nem tud a noh lényegét firtató kérdésekkel semmit sem kezdeni: „...ő nem foglalkozik azzal, hogy mi a noh, és mitől lesz a maszk „varázslatos” (...) de ez meg hogy mondható el, sehogys sem, különösen nem a nyugatról érkező tanítványoknak (...) de aztán azzal, hogy mit akar a noh, vagy hogy mi a lényege, és így tovább, a borzalmasan tapintatlan kérdésekkel tehát semmit nem tud kezdeni...”

Ugyanez a szembenállás, a két kultúra közötti párbeszéd képtelensége mutatkozik meg *Az isei szentély újjáépítése* című elbeszélésben, melynek végén egy japán fiatalember egy dombról mutatja meg az éjszakai Kyotót európai barátjának, ezzel a gesztussal igyekszik közelebb kerülni a másikhoz, aki észre sem veszi, mekkora szakadék tátong közöttük. De ez az utolsó kísérlet sem sikerül, az európai barát félreérti a gesztust, de hogy pontosan miért, azt az olvasó is legfeljebb csak sejtethi (lévén európai): „...amikor ez a barát a csodálatától eltelt szemekkel, egy jóvátehetetlen félreértés megkoronázásaként s mintegy megköszönvén ezt a varázslatos ajándékot, megszólalt, és biztos lévén az igenlő válaszbán, azt kérdezte, hogy Akio-san, ugye, nagyon szereted Kyotót, amitől Kawamoto egy pillanat alatt összeomlott, s csak annyit tudott mondani rekedten (...) csak annyit, visszafelé, hogy nem, dehogy, én gyűlölöm ezt a várost.”

A kétféle kulturális hagyomány nemcsak a megértéshez, hanem az alkotó személyéhez, az eredetiség és a másolat – mely szintén egyik kulcsproblémája a kötet írásainak – kérdéséhez is másképp közelít. Az európai eredetiség-kultusszal szemben az üresség, egy felsőbb erő akaratára előtt való meghajlás az, ami a keleti művész művészté teszi.

A felsoroltakon kívül nagyon sok kérdést lehetne még felvetni. Meg lehetne vizsgálni a szemotívumának jelentőségét, különböző kontextusokban való megjelenését és lehetséges jelentéseit, a restaurátorok – kik gyakori szereplői az írásoknak – munkáját az eredetiség kérdése kapcsán, a múzeumok és a művészet viszonyát, a teremőrök figuráit, a művészet és a megszállottság kapcsolatát. A legfontosabb azonban a már említett probléma: a műalkotások szépségének, hatásának megfoghatatlansága, rejtélyessége, a magyarázatok elől kitérő létmódja. Meg lehet-e fejteni a szépség titkát? El lehet-e mondani, mi a szép, mi a bűvölet magyarázata? A kötet erre a kérdésre egyértelmű nemmel válaszol, de egy furcsa csavarral úgy, hogy éppen e próbálkozása közepette válik műalkotássá.

Végezetül néhány szót kell ejteni arról, hogy ez a kötet, bár elének tárja a szépséget, megmutatja annak nagyságát, mégis mérhetet-

lenül pesszimista. A *Seiobo járt odalent* írásait olvasva úgy tűnik, a művészetre, a szépségre nincs többé szükség. Az emberi mulandósággal szemben az örökkévalót képviselő művészet arra a sorsra jutott, mint az egyik elbeszélés (*Christo morto*) szerint Krisztus: „...és minden úgy van, és minden most is megvan, és minden most is úgy – DE MINEK, kérdezte meg valaki benne, (...) szégyellte, hogy így történt, hogy

itt van Krisztus, TÉNYLEG, de már nem kell senkinek – *eljárt felette az idő...*” A szövegek alapján úgy tűnik, hogy a mai világnak nincs szüksége a múlhatatlan szépségre, nincs szeme, hogy meglássa azt. Seiobo, a sintó istennő örök életet adó, ritkán, mindössze ezer évente termő barackjai talán éppen a műalkotások. Kérdés, ki eszik belőlük, s jelent-e valamit, hogy Seiobo járt idelent.

holó Hóbel László: *Száz év magány* (2008, tempera, lakk, fólia, 40x35 cm)

Civilizált és barbár játékoság

holó Hóbel László festészetéről

Amennyiben hagyományos képi elvárással közelítünk holó Hóbel László műveinek vizuális szellemteréhez, akkor a művek minden bizonynyal zavarba ejtik az értelmezőt, s akár meg is fogalmazódhat benne: a világ korunkban már olyan „képzavarrá” vált, amelyben nemcsak a képek, hanem a fogalmak kiürülését is tapasztalhatjuk, sőt, az azt összetartó céltételezés, morális erő is elveszni látszik.

A néző nem is jár olyan messze az igazságtól. Hiszen még a mi békéstáji világunk horizontján is felsejlik, feldereng e változó kép, amelyben a művészet átkerül egy új időszámításba. Ezt az új időszámítást a képzőművészet úgy éli túl, hogy maga a művészet fogalma értékelődik át. Mi több, a szép értelme is módosul.

A képzőművészet történetét tehát újra kell olvasnunk, újra kell értelmeznünk, hogy látásunkat – Hegel klasszikus, de lejáratott fogalomhasználatánál maradván – „megújítva megőrizhessük”. Szükség van erre, hisz a hazai globalizálódó szabad-versenyes kapitalizmus uralmi viszonyai még a regionális képzőművészetet is szétbomlasztják. holó Hóbel László műveit látva felkiálthatunk: kitöltött lett az üresség! Pedig holó Hóbel látványosan nem tudott megérkezni. 1943-ban született Békéscsabán. Az ötvenes évek végén – gimnáziumi évei alatt – Mokos József legendás szabadiskolájába járt rajzolni, festeni tanulni. A hatvanas évek közepén megismerkedett Gaburek Károly békéscsabai festőművésszel, aki emberileg és szakmailag is támogatta és felkészítette az Iparművészeti Főiskola felvételi követelményeinek teljesítésére. A háromszori sikertelen próbálkozás után azonban a befelé fordulás évei következtek. Biztos volt abban, hogy nem a ké-

pességei szerint ítélik meg, hanem a lényéből, viselkedéséből, hajviseletéből és ruházatáról sugárzott protestálás szerint.

A hatvanas évek végén és a hetvenes évek elején igen sok tehetséges, a kibontakozási lehetőséget kereső alkotóember volt Békéscsabán. Önérvényesítő reakcióként kialakult egy helyi, a nemzetközi és hazai neoavantgárdhoz igazodni kívánó, új kifejezési formákat kereső fiatal alkotók csoportja. feLugossy László, Mengyán András, Gubis Mihály és Bereznai Péter életében a társadalmi normák ellen való tiltakozás volt a közös nevező. Ennek ellenőrzött levezetésére szerveződött Békéscsabán a Gyopár klub. Az alkotók visszaemlékezése szerint az aktív

holó Hóbel László: *Angyal madár* (2008; tempera, farostelemez; 92x75 cm)

klubélet ellenére mind többen a besúgóktól mentes magánlakásokban kerestek inkább menedéket. Ennek következményeként kialakult egy sajátos szubkultúra, amelynek motivációs tartalma: élni, szabadon élni az extravagáns különcök életét, a személyes választáson alapuló önkifejezés lehetőségét.

A békéstáji képzőművészet eddig számon nem tartott történetéhez tartozik, hogy 1968-ban az új gazdasági mechanizmus bevezetésével már a központi kultúrpolitika irányelveiben is érzékelhetőek voltak az oldódás jelei. Ezt az irányított változást a helyi, „viharsarki” gyakorlat nem követte.

Holó Hóbel László az aktív ellenállás menekülő útját választotta. 1968-ban Lantos Jantyik László (Jatya) tehetséges képzőművész barátjával nyugatra kívántak menekülni. Taktikai érzékük azonban cserbenhagyta őket. Jugoszlávián keresztül ugyan kiszöktek, de a prágai forradalmi események miatt foganasított szigorított határ-ellenőrzések miatt a jugoszláv és olasz határon elfogták, majd harminc nap elzárás után visszatoloncolták őket. Ennek hosszú ideig tartó rendőrségi megfigyelés és zaklatás lett a következménye. A szabad élet – szabad képzőművészet kifejezését kereső, úgynevezett „nagy generáció” – tagja politikailag megbízhatatlan lett, rendszert el nem fogadó lázadó. Jól jellemzi a korabeli helyi kultúrpolitikai közállapotokat, hogy Jantyik László, a Jókai Színházban 1970 tavaszán megnyitott szürreális szemléletű kiállítását annak elenére tiltották be, hogy az „éberén alvó” cenzori szigor (a városi KISZ szervezet vezetősége) még írásban is engedélyezte. Az ismétlődő kiállítási tilalmak miatt Jantyik László a hivatalt újabb és újabb útlevélkérelemmel provokálta. Végül 1971-ben úgy kapott útlevelet, hogy a hatalmi megbízott tudatta, sőt ajánlotta, többé ne is jöjjön vissza. Azóta is Amerikában él.

Holó Hóbel László az őt ért megpróbáltatások után is megmaradt kívülállónak, bizalmatlan és bizalmat kereső alternatívnak. Életmódjában egyre kevésbé, de külsőségeiben sajátosan „viselve hordott” lett a kemény rockzenével is összefüggő szubkulturális magatartás, valamint az értelmiségi körökben jól ismert passzív rezisztencia önpusztító módja: az ismételt vodka

rummal. Az elfogadható foglalkozást is megtalálta, beteghordó lett a városi kórházban, majd a vérállomáson asszisztens. Szerény, de biztos megélhetést jelentett számára. Mindeközben a lakótelepi szűk konyhában rajzolt és festett. Csoportos kiállításokon csak baráti kérésre vett részt. Körbevette magát Amerikában élő barátja itthon maradt műveivel; „A levelezés, az emlékek elszakíthatatlan szállal: Én bent, barátom kint. Bent, legbelül.” Sajátos önterápia volt ez.

Kínkeservesen teltek számára a Kádár-korszak szürke és színtelen évei, de a rendszerváltozás megszólaltatta benne a vészcsengőt. Újra bekapcsolódott a helyi művészeti életbe. Békéscsabán a Munkácsy Mihály Múzeumban két évente megrendezett Alföldi Tárlaton már többször szerepelt műveivel. Tagja lett a helyi szerveződésű MASE-BÁT elnevezésű alternatív művészeti társaságnak. A rendszeres alkotómunka eredménye lett, hogy egyre több önálló tárlattal jelentkezett. A Jankay Gyűjtemény és Kortárs Galériában, a békéscsabai Mokos Teremben, majd a Féja Géza Közösségi Házban bemutatott absztrakt expresszionizmushoz közelítő alkotásai némi eligazítást adnak számunkra a békebeli mozgósítás időszakáról is. Mégis, a sors fintorát látom abban, hogy holó Hóbel László, aki az elmúlt rendszerben rendőrségi megfigyelés alatt állt, korát tekintve ugyan nyugdíjasan, de nem megöregedve, azt gondolja, sőt a Jankay Galériában megrendezett kiállításának megnyitóján kifejezetten kéri is, hogy hangozzék el: nem akart ő semmiféle tagadást. Pontosabban, nem akart ő semmit a rendszer ellen tenni, sőt, az úgynevezett szocializmuson sem azt értette, amivel vádolták! Bizonytalanul, de joggal vetődik fel az emberben, hogy talán az idő által való megtörítés, esetleg beletörődés, vagy a dadaista hevület tüze lett elemésztő, vagy netán a kifejezés szabályozhatatlan törvényszerűségeivel állunk szemben. Nehéz eldönteni. De az mégsem véletlen, hogy egyéni sorsa összefonódott a békési régióban a hatvanas évek végén megjelenő avantgárd kifejezésformákkal, egy (nagy)generáció szabad kifejezési vágyával.

A folytonosság, mint egy valamikor elvesztett és újra megtalált érzékiség éled fel holó

Hóbel László műveiben. Nem kreál magának semmiféle ideológiát. Pontosabban elveti az apologetikus eszmét, mint ideát. Végre felszabadultan az irracionálist, az ösztönös uralmát éli meg. A kékek, feketék, sárgák vörösek for-

maképző kivetülését, amelyben az ösztönös már nem akar metafizikai rendszert, hanem, oly sok megszakítás után, azonos kíván lenni önmagával. Érzékelhetően ebben a kifejezési formában holó Hóbel László otthon van. Nem

holó Hóbel László: *Übű / Reményiség* (2007; tempera, fárostlemez; 92x72 cm)

holó Hóbel László: *Kitárulkozás* (2006; tempera, farostlemez; 89x87 cm)

is szükséges számára a munkához mindig ecset. Képterei szűkek, zsúfoltak; minden feltárulóban van.

Az utóbbi években végbement illúziót veszejtő társadalmi történések, események meggyőzték arról, hogy a „művészet-csinálás” nemcsak képek létrehozását jelenti, hanem tulajdonképpen valamiféle belső életet. Hosszú út volt ez önmagától önmagáig. Rendszerint tempera alapú festéket használ, de az anyag nem mindig engedelmes, sokszor meglepetéseket okoz, és természetesen a saját tulajdonságait akarja érvényesíteni, sőt, gyakran csábít a dekoratív megoldásokra. holó Hóbel néha görcsös, néha darabos, de a figyelemreméltó fordulat éppen az, hogy saját élete lett a legfontosabb forrása és gyökere művészetének. Őszinte próbál lenni, őszinte

akar lenni. Valójában itt már olyan elhagyott érdekek érvényesülnek, amelyek érvényre juttatják a mindenkori szabályok árnyékát: a kaotikust, a sokszor démonit. Most éppen: az örökké fénylő nap árnyékát. A kiállítóterben művei mindig, a látszólagos rendezetlenség ellenére sem fenyegetőek, hanem felszabadult módon „szépek”. Másként fogalmazva: szabadon szépek. Persze, ha a képek jelentése mögé nézünk, akkor önkéntelen láthatóvá válik a nehezen artikulált vadság és önerő. Képtereiben viszontláthatjuk azt, ami nem megfogható a megfoghatóban, ami kontrollja a belsőnek. Az emberi környezet szétesett roncsaiból és romjaiból új minőségű élet, új minőségű létezés mód születhet. Műtárgyként értelmezve, maga a kiállítás is olyan installációvá válik, ami látni engedi ezt az árnyékot, amely

az éppen aktuális rendre vetül. Látszólag alig van a két dolognak köze egymáshoz. De holó Hóbelnek nincs olyan művészi gesztusa, amely ne ezt az árnyékot festené. Körülöttünk falfirkák fragmentumai, az egymásra rakódó, véletlennek tűnő gesztusok áthatásai. Bármilyen ellentmondásos, művei felerősítik az úgynevezett absztrakt expresszionizmus elemi illemszabályát, azt, hogy nincs olyan szabály, amely korlátlanul érvényes lenne. A jelek közötti relációk elérik azt a szintet, amikor a jelentés varázslatos módon felszabadul, az ösztönös önkifejezés pedig tagolt, szuggesztív megnyilvánulássá alakul át.

Következésképpen holó Hóbel nem hisz abban, hogy a dolgok egyetlen nézőpontból megragadhatók. Kívülálló művészetnek is nevezhetném, hiszen a szép fogalma értelmezésének elmentmond, de megmarad az elevenség, a hatásosság és a rejtélyesség, valamint az előbbieki miatti különbözőség.

A lélekre, miként a kihívó üres papírra, minden hat. Értelmezésében nem csupán arról az észlelésről van szó, ami a tudat tartományában megjelenik, vagy aminek jelentőséget tulajdonítunk. holó Hóbel alkotói viszonyulásában éppen a nem tudatosan szabályozott, a véletlen „törvényszerűségét” éri tetten. Elegendő, ha egy-két órát eltölt az ember a művek által újraéledő térben, és minden esztétikai retorika nélkül kiderül: ez a körülöttünk lévő szétesettség is olyan ránk erőltetett rend, amelyet hajlamosak vagyunk nem megkérdőjelezni.

Holó Hóbel egy olyan világot fest, amely nem csupán a metafizikát, hanem a hatalmi, uralmi viszonyokat is kikerüli. Illúziótlanul szabad művész. Keresi azt a létezést, ami tökéletesen áttetsző, amelynek nincs árnyéka. Keresi, még akkor is, ha ilyen nem létezik és vélhetőleg nem is fog. Ez a dezillúzió élteti. Szabad, de a kitágított határok miatt ez veszélyes, hiszen a felszabadult (tudatosan alig ellenőrzött) semmibe tévelyedhet, akár a kimerevített messzeségig. Az effajta képi paradoxon alapja a világkép nélküli rejtett képvilág. Az üresség határértéke

persze matematikailag is ugyanolyan problematikus, mint az önfelszámolás metaforikus megvalósítása. Az előbbi a fogalmi gondolkodás logikája vezeti, az utóbbit pedig a legbenső érzelem rejtekező jelentése irányítja. Kiállított művein gesztusszerű vonalfutamok jelennek meg. Lírai, expresszív lendületű látomások, ahol fel-felsejlenek a figurák újraéledő körvonalai, a természeti múlandóság, a mindent átható enyészet. Ha nehezen is artikulálva, de festői módon kódolja: minden elbomlik, felszívódik, a rendezetlenségbe tart.

Éppen ez a valóságképzés az, amelyben a meghatározásokra törekvő emberi értelem és a meghatározatlan elemi ösztön működik. Másként fogalmazva: civilizált és barbár játékoság. A csak rá jellemző formateremtő erő az, ami ledönt és alkot, romból és épít. Vélhetőleg a mitológiai időkben lehetett ilyen közvetlen a teremtés, még tisztábban pedig talán a létezés osztatlanságát vallató mágia korában.

Korunkban éppen az ilyen felszabadult jellegű művészet őrzi még számunkra az emberit, az eredethez való teremtő ragaszkodást. A civilizált és barbár játékoságot. Persze itt nem közvetlen cél az esztétikai motiváció, mert a formateremtés eufóriája a létezés szintjén artikulálódik. Ez a teremtő erő egyébként a tudatosság elől elzárt mélységből származik, amely racionálisan nehezen határozható meg. Az elfojtások, a tudat alatti érzelmek, a csillapított vagy tomboló feszültségek, az indulatok spontán ereje és a festéshez felhasznált anyagok egymást átható gesztusa teremti magát a szépséget. Ezért van, hogy a magára maradt alkotó egész élete és alkotása elválaszthatatlan egymástól. A hitelesség megteremtésében ez az ősforrás. holó Hóbelt is ez a kiismerhetetlen ösztönzi, amely önmagában, a mélyre szállás bűvöletében mindegyre csak keres. Keresi a lét és a semmi határát, megidézve és feltárva a hiteles élet festészeti bizonyosságát. Bár a közösségi eredet elveszett, ez a képzőművészeti feltárási mód, ha egyéni áldozat árán is, azért folytatódik.

Napló: most

Tőzsér Árpád: Szent Antal disznaja

Az elmúlt két évtizedben mind nyilvánvalóbbá vált, hogy a „Mi az irodalom?” kérdés nem tehető fel a hagyományos, azaz bizonyos műfajok és szövegek kizárását követelő módon. Sokkal izgalmasabbá vált az a kérdés, hogy mitől irodalom egy nyelvi megnyilatkozás, amivel a szöveg kívül a szerző és az olvasó attitűdje is fontos lett, azaz a műfaji határok, avagy a „magas” irodalom ismérveinek keresése helyett az vált érdekessé, mitől tekint bármely olvasó egy szöveget irodalomnak, más szöveget viszont miért nem. A napló műfaja viszont még ebben a kontextusban is bizonytalan státuszú: nem mindegy, ki írja, és persze az sem, milyen céllal, milyen módon és milyen nyelvi igénytel.

Tőzsér Árpád naplókönyve azonban mintha elébe menne ezeknek a kérdéseknek. Történetesen azzal, hogy nem egyszerű közlése az 1992 és 1997 között született feljegyzéseknek, hanem azok megrostált, újragondolt, a jelen igényeihez igazított változata. Ennek a különös eljárásnak viszont eleve irodalmias íze van. Pedig a napló sajátja éppen az, hogy bár olvasásakor a múlt hangjának hallatszik, lejegyzésekor nagyon is a jelenről szól. Az más kérdés, hogy itt érződik leginkább az írás mindenkor megkétszerezése – például a fotográfiától eltérően –, hiszen

a történések és azok leírása között elkerülhetetlen az időbeli eltérés, az viszont nagyon is idetartozik, hogy Tőzsér a könyvében a tizenöt évvel ezelőtti majdnem-jelenből csinál régmúltat, pusztán azáltal, hogy közli, a naplóját újraolvassa, pontosítva, rövidítve, sőt bizonyos helyeken kibővítve adja közre, azaz nagyon finoman, de a memoár felé billenti el. És mivel szerencsére nem jelzi, hol történtek változások az eredetihez képest, minden egyes bejegyzésnél gyanakodhatunk a fikcióira, a megszépítő emlékezetre vagy épp a kihúzásokra. Egyszóval nem valódi naplót olvasunk, hanem a napló műfaját újragondoló, a személyes feljegyzések közlésének okairól és értelméről is gondolkodó könyvet – ahogy az alcímben maga a szerző definiálja: a naplók naplóját.

Formailag persze klasszikus képet látunk: naptári adatok, mellettük néhány mondatos bejegyzések az akkori jelen párperces híreiről, kiforratlan ötletekről, hétköznapi eseményekről, vásárlásokról, sétákról, találkozásokról, hogy e bejegyzések között helyet kapjanak a két ország, Szlovákia és Magyarország kulturális hasonlóságainak és különbségeinek villanásnyi vizsgálatai, illetve a kisebbségben vagy még inkább a kétnyelvűségben élő, az önmaga békéjét kereső értelmiségi

esszészerű vallomásai. Feltűnő, hogy bizonyos hónapokból csak egy-két bejegyzés olvasható, sőt vannak olyan hónapok is, melyekben – hiszen nem szerepel a könyvben – semmilyen említésre méltó esemény nem történt. Pedig az is látszik, hogy a konkrét történések rögzítése és az esszészerű gondolattöredékek kiváló ritmusban, mondhatni gondos terv szerint követik egymást, azaz feltételezhető, hogy a szerző nem pont 1995. május 19-én gondolkodott el például azon a fanyalgásnak tűnő, de egészen Schopenhauerig kifuttatott problémán, hogy miért viseljük el a körülöttünk lévő zajt, milyen arányban van ez a butaságunkkal, és hogy mi lesz, ha a Földön hamarosan egy talpalatnyi csendes hely sem marad – merthogy ez a pár mondat nyilvánvalóan leválik a konkrét időpontról, az tehát, hogy ehhez a dátumhoz került, inkább a szerkesztés önkényének, illetve a szöveg belső igényének tulajdonítható. Bár ha már itt tartunk, említsük meg, hogy a könyv címe épp arra a Szerb Antal által terjesztett legendára utal, miszerint Flaubert teljesen újírta a *Szent Antal megkísértését*, amikor megtudta, hogy nem hősné, Remete Szent Antalnak, hanem évszázadokkal később élt névrokonának,

a padovainak volt attribútuma a disznó. Ez Tőzsér számára a vaskalapos realizmus viszolygó csodálattal említett példája, de egyszersmind arra is példa, hogy az „életmásolás” programja és a képzelet kísértése az írói munkában megkerülhetetlen konfliktust jelent. Nyilván nem véletlen, hogy épp a naplóírás során emlegeti ezt a furcsa legendát, hiszen a napló maga az életmásolás, ahol elvileg nincs helye a képzeletnek, ahol a tényeknek erősebbnek kéne lenniük az írói fantázia játékánál, de még a szöveg belső igényeinél is. Csakhogy aki naplót ír, és különösen az, aki kiadja a naplóit, elsősorban jó szöveget próbál írni, és ha ehhez az kell, hogy bizonyos, úgyis visszakereshetetlen gondolatösszefüggéseket átdátumozzon, vélhetően nem fog habozni, talán még akkor sem, ha Flaubert-nek hívják.

Nagy kérdés ugyanakkor, hogy ha valaki nem kíván a tényekhez foggal-körömmel ragaszkodni, akkor miért ír naplót. Miért nem ír regényt, ahol ellentétes irányból, a fikció keretei közül lehet a ténnyel manipulálni? A megoldás valahol ott keresendő, hogy Tőzsért láthatóan izgatja a napló kulisszái között megjelenő személyesség különleges varázsa. Mert a vers és a próza mint fiktív szöveg végső soron a legszemélyesebb közléseket is leválasztja a szerzőről, hogy helyére a „beszélőt”, a „lírai ént” vagy a szövegben megképződő kitalált figurát állítsa. A naplóban azonban ez a retorikai ugrás eleve lehetetlen. Itt minden közlés a szerzőre vonatkozik, ennek minden következményével, esetenként in-

diszkréciójával, brutalitásával, nyers őszinteségével. Ennek az izgató játéknak tudom be azokat a mondatokat, melyeket a széperzékre egyébként oly büszke Tőzsér szemrebbenés nélkül ír le: „Úgy teleraktam reggel nagy, férfias durungokkal a Metró Szálló végcéjének a kagylóját, hogy már csak ezért érdemes volt idejönnöm.” (1997. 06. 08.) Ez a mondat igazán attól erős – attól irodalom, ha már ezt a kérdést emlegettük –, hogy nem egy bűjtött, hanem egy nagyon is előttünk álló személyiség szemérmét fedi fel, ráadásul magát a beszédhelyzetet sem torzítva, nem mást idézve például, ahogy ez a posztmodern irodalomban hasonló esetekben oly gyakran szokás. Másrészt egy olyan tabut érint, mely a nyilvános beszédben, még a szabadabbban, azaz provokatívabban fogalmazók szövegeiben is csak ritkán jelenik meg. Ez pedig megint Tőzsér alapkérdéseit érinti: mitől napló a napló, mitől válik közlésre érdemessé, és mitől tarthatnak a benne lévő feljegyzések közérdeklődésre számot? Az, hogy valaki milyen minőségű és mennyiségű székletet ürített könyvhét idején egy budapesti szállodában, nyilván nem különösebben fontos információ, ám Tőzsér kettős célt ér el vele: egyrészt olyan benyomást kelt, mintha egy nem nyilvánosságának szánt naplót olvasnánk, és így a sokszorosan rejtett intim szférába nyerhetünk bepillantást (mint például Csáth Géza naplójának olvasásakor), másrészt nagyon is önironikusan bagatelizálja „az élet nagy eseményeit”, azaz a műfaj (például Márainál megismert) kereteit.

De a könyv attól a *naplók naplója*, hogy mindkét törekvés rögtön meg is kérdőjeleződjön: először is tudjuk, hogy egy nagyon is gondosan szerkesztett, tudatosan (újra)írt naplószerű szöveget olvasunk, azaz szó sincs kukucskálásról, másodszorban pedig a könyv más részein kiderül, hogy a különféle gyomorpanaszok olyannyira meghatározzák a szerző életkörülményeit, hogy bizony egy egészséges ébredésnek komoly információértéke lehet. De van egy harmadik eredménye is az idézett mondatnak: hogy talán ez a könyv mégsem csupán az emlékezetért dolgozik, nem csupán dokumentálni szeretne, hanem, mint erről már volt szó, elsősorban jó szöveggé próbál válni, melyben egy jó írói megoldás felülírhat mindenféle történeti hűséget.

Nagyon is jellemző egyébként, milyen politikai-kulturális eseményeket tart említése érdemesnek Tőzsér, amellet persze, hogy a saját élettörténetének ezt a rövid, hat éves, de annál intenzívebb szakaszát hogyan írja meg a kisebb-nagyobb napi történetek segítségével. Érdekes, hogy a pozsonyi hétköznapiakat Tőzsér mindig a város kultúrtörténetén keresztül láttatja, mintha a város levegőjében lenne, miért lett Pressburgból Pozsony, majd Bratislava, mintha az utcák, az épületek, de még a könyvesbol-

Kalligram Kiadó, Pozsony, 2008.

tok is nap mint nap erre emlékeztetnék az ott élőt. De ez az érzés egészen meglepő következtetésekre sarkallja Tőzsért. Azt állítja például, hogy végső soron a szlovákok és a magyarok egy nép, valahogy úgy, ahogy a bolgárok és az elszlávosodott dél-balkáni népek azok (1993. 06. 10.). Szerinte a szlovák és a magyar nép lelki-szellemi egységesülése már a középkorban végbement, és csak idő kérdése, hogy ezt a közép-európai tapasztalatot és sorsot mindenki egynek, párhuzamosnak és egymástól elválaszthatatlannak lássa. Sőt, azt is hozzáteszi, hogy két nyelv hordozza a másik teljes múltját, aminek persze az az oka, hogy sokáig a lakosság jelentős része – Tőzsér szerint „a fele, vagy legalábbis a harmada” – kétnyelvű volt, és ha nem szlovákul, de valamilyen szláv nyelven értett. Ebből viszont arra a nagyon is szimpatikus következtetésre jut, hogy a felvidéki magyarságnak nem kéne félnie a szlovák kultúrától és nyelvtől, hiszen attól, hogy azt is elsajátítja, még a sajátját nem kell elveszítenie, sőt (1992. 07. 10.).

Azt pedig, hogy mit ért Tőzsér a kultúrák átjárhatóságán, a kétnyelvűség hasznán, leginkább az olvasmányélményei mutatják meg. Mintha egy könyvtárban járnánk: Tőzsér olyan sokféle, olyan sok könyvet említ friss vagy épp csak felidézett élményei között, és olyan lelkesedéssel, a felfedezés olyan elemi örömeivel, ugyanakkor az irodalomértő annyira óvatos mértéktartásával beszél az elé kerülő művekről, hogy már ez a szellemi kaland megtartaná a

kötetet. És az olvasmányok között természetesen sok-sok szlovák mű – sőt, jó néhány szlovákul megjelent magyar mű – is helyet kap, ami rögtön izgalmas alkalmakat kínál a magyar és a szlovák poétikai tendenciák összehasonlítására, például a népi és a liberális megosztottság párhuzamaira. Külön érdekes látni egyébként, hogy a Kalligram Kiadó és Szigeti László körül már akkoriban, a Meciar-érában milyen sok szlovák ellenzéki tömörült, sőt szlovák nyelvű folyóiratuk és könyveik jelentős része is itt jelent meg. Ugyancsak jellemző Tőzsér olvasói magatartására, hogy amikor arról beszél – egyébként Hizsniai Zoltán Tsúszó Sándor-versei kapcsán –, hogy „szlovákiai magyar költő” nincs, csak magyar költő van, és milyen mókás is, amikor valaki, mint a fiktív Tsúszó, a szlovákiai magyarságából próbál megélni, megemlíti azt is, hogy bár Hizsniai leleményét nem lehet túlbecsülni, hiszen benne a kilencvenes Lázáry René Sándort és más posztmodern fiktív szerző-alakok úttörő jelentőségű előzményét kell látnunk, Hizsniai költészetét távolságtartással kell kezelnünk: „Mind den költő végül is annyit fog érni, amennyit kritikusként (a saját kritikusaként) ért, mondja Valéry. Hizsniai, sajnos, nem tud következetes kritikusa lenni saját magának.” (1997. 05. 10.)

Mindezek után tehát azt mondhatjuk, hogy a naplóról, mint választott műfajról Tőzsér pontosan tudja, hogy mára közelebb került az irodalom központi részéhez tartozó műfajokhoz, mint bármikor, azaz sokkal inkább olvassuk

szépirodalomként, mint dokumentumként vagy életrajzi forrásként. Nem véletlen, hogy a szöveg megformáltsága, belső arányai minden kommentár nélkül is sejtetni engednék, hogy a könyv végső formája nem napról napra, bejegyzésről bejegyzésre alakult ki, hanem utólag, egy világos szerkesztői koncepciónak engedve. A *Szent Antal disznaja* tehát olyan töredékszerű feljegyzéshalmaz, melyben elenyésző szerepe van a szövegrészek időbeli egymásutánosságának. A töredékeket végső soron az köti össze, hogy a szerző minden egyes továbbírásakor ugyanazt a szerepet igyekszik felvenni, azaz végső soron egy retorikailag megformált beszédmódhoz igyekszik igazodni. A könyv ezzel együtt is rendkívül pergő, könnyed és információgazdag olvasmány, mely egy nagy formátumú költő, irodalomtudós és tanár gondolkodásának művészi igénnyel megrajzolt dokumentuma. Pont abban az értelemben, ahogy a Tőzsér által egyébként feltűnően sokszor idézett Derrida fogalmaz, miszerint a naplóírás olyan művész terepe, aki tudja, miként lehet megragadni az alkalmat, élni az alkalommal, miként lehet gazdagon bánni az esetlegességgel, azaz a káoszából és a káoszából jelentős, megőrizhető, sőt akár kitörölhetetlen eseményt létrehozni. Tőzsér nyitottsága teszi, hogy az efféle események sorába a párizsi kirándulások és például a perőcsényi vendégszereplés felvillanó képe egyformán belefér.

A tapintható transzcendens

Acsai Roland: *Két ég satujában*. Acsai Varga Vera festményeivel.

Nem finn költő, de északi költő írta a végtelenbe vesző hómezőkről, hogy ott „semmi sem áll a költészet útjába”: Halldór Laxness, az izlandiak pontos látomású, Nobel-díjas prózaírója.

Két ég satujában címmel adta közre verseit, illetve képeit Acsai Roland és Acsai Varga Vera, a költő-festő házaspár, egy év finnországi tanulmányút, munka és kalandozás után, eltelev a finn hómezők végtelenjével és végességével, azzal, ami transzcendens, és mindazzal, ami ebből tapintható.

Már a könyv címe is – *Két ég satujában* – abból a felismerésből fogant, hogy az ismeretlen présbe fogható; a közönséges prés, a *satu* bezár bennünket, míg az *ég* szabadon bocsát. „A föld nem szökhet meg a menny elől” – emeli a felismerést a kötet kontextusába Acsai Roland, s hol eszünkbe juttatja a finnországi égteret („A szau-názás spirituális élménye”-ről beszél), hol úgy tesz, mintha megfeledezhetnének róla (a holdról idéződik fel versében „A halál angyala, aki a hatodik / Mennyszámban / Ül trónján. Testét szemek borítják. / Amikor

lehunyja valamelyiket – / Egy angyal meghal”).

Ez a hold azonban Finnország holdja, a fehér éjszakáké, amelyekben összeér a hajnal a sötéttel, „a tó lúdbőrös vize” a horizonttal, másképp, mint délebbre Európában: tapinthatóbban. Ahogyan Acsai Roland írja címadó versében, a felcserélhető *fent* és *lent* „...közötti keskeny, / Fényes sávban / Egy gyár épülete derengett fémesen”. Nem templom – gyár. Áhítatos gyár, mondanám, ha nem tartanék a blaszfémiaától. Acsai Roland másféle jelzőt használ: „Csak Finnországban látni ilyen metafizikus / Gyárakat» – gondoltam, / Ahogy ott álltunk a stégen / Egymás mellett, / Két ég satujában.”

Ebben a satuban mások a szószerkezetek („...egy fenyő / Lábnyomai...”; „A zuzmók ideje...”), az érzéki észleletek („Kikerültem, össze ne tapossam / Meztelen talpad nyomát a havon”), a hasonlítások („...a fából ácsolt épületek... / olyanok, mint Gallén-Kallela / Vagy Pekka

Palatinus Kiadó, Bp., 2008.

Halonen műtermei...”), és más az idő dermedtsége („Finnország: folyamatos jelen idő. / Nem kezdhető el róla mondat / Úgy, hogy: »Emlékszel?«”). Ez az egész égsatu látható, tapintható és fáj: „...sirálykiáltás timsója húzza / Össze a széltől összekaszabolt ég sebeit...”

A versbe préselt mozdulatlanságot, fájdalmasan lassú elmozdulást a műfaj törvényei szerint mozgatják meg Acsai Varga Vera képei. „Azok a csillagok, ez az este, / És a Mikulás messze lakik, északon. // Hat-

éves voltál, és tudtál mindent” – írja feleségéről, a kötet egyenrangú szerzőjéről Acsai Roland.

A képek útja megfontolt, akár a csillagos estéké északon. A gleccser töve hatalmas angyszárnny; a temetőben a fejfák az erdő felé mozognak; a fákat elvezetik az árnyékok; az ösvény megfordul a tengelye körül, mintha női köldököt kerülgetne; a fenyők feszületté világosodnak; a hóban letérdel a róka; a távolodó rénszarvasokat óriás szemgolyó figyeli; elsiet a *Helsinki Nighttrain*, az éjszakai vonat; egy imádkozó férfi térdre esik a hóban; a rénszarvas maga elé mered, mit gondolhat?, zu-

hog rá a hó; madarak zúgnak az ég sávjai között.

A versek *Hószobrokat* farnak az örökkévalóságnak; a képek táncba viszik a szobrokat. A kötet érvényességét jelenti ez a kettős látás, ez a két szólam, az érzékletes érzékelhetetlen.

Akseli Gallén-Kallela, a finnek nemzeti festője, a Kalevala illusztrátora, akinek műhelyét Acsai Roland is fölemlíti *Joulu* című versében, 1907-ben és 1908-ban látogatott el Budapestre, kiállításon vett részt és képeket festett itt; állítólag a Lánchíd oroszlánjának hátáról is lefestette a Duna-partot. A festő lánya, Kirsti Gallén-

Kallela 1965-ös nyilatkozata szerint apja ezt mondta a látogatás után: „Nincs a magyaroknál barátságosabb, vendégszeretőbb és nagyvonalúbb nép. Megvan bennük a francia szellem, az angol fair play, az elegáns oszt-rák társasági viselkedés és a keleti vendégbarátság.”

Acsai Roland és Acsai Varga Vera könyve olvastán-láttán nemcsak a mozdulatlan-mozgó finnországi hószobrokat képzeljük erősen magunk elé, de a finn festő rólunk alkotott, babonásan szép véleményét is való-ságnak hisszük, mindenképpen szeretetnek, Északról kapott, folyamatos jelen időnek.

holó Hóbel László: *Unicornis* (2005; tempera, üveg; 50x55 cm)

Mítoszok között

Hász Róbert: Sok vizeknek zúgása

Novelláskötettel jelentkezett *Sok vizeknek zúgása* címmel Hász Róbert. Figyelemreméltó, hogy a szerző újra a rövidebb prózai formák felé fordul, hiszen pályakezdő kötete után terjedelmesebb elbeszélő szövegeket, regényeket jelentetett meg. Munkáit komoly figyelemmel fogadták értelmezői, azok többféle megközelítés számára bizonyultak nyitottnak. Elemzői felkészült, művelt írónak tekintették Hász Róbertet, elismerve mesterségbeli tudását. Hozzáértéssel keresték a választ arra a kérdésre, hogy ezek a regények hogyan kapcsolódnak a történelmi regény, a parabola magyar irodalmi hagyományaihoz, mennyiben felelnek meg egy (poszt)modern olvasat elvárásainak.

A most megjelent válogatáskötet azért is különleges, mert annak első négy, hosszabb szövege újraközlés. A négy írást (két másik társaságában) már tartalmazta *A szalmaakuttyák szigete* című 1995-ös, még Újvidéken megjelent gyűjtemény. Ez nem csupán azért jelentékeny tény, mert az 1995-ös kiadvány kis példányszámban, különösebb figyelmet nem keltve jelent meg, hanem azért is, mert

jelzi, hogy alkotójuk azóta eltelt évek és megírt szövegek távlatából is fontosnak, aktuálisnak érzi őket. A *Sok vizeknek zúgása* azonban azt is jelzi, hogy Hász Róbert műfajilag, hangnemileg is sokszínűbb szövegeket létrehozó alkotóvá vált.

„Azért vagyunk mi igricek, költők és írók a világon, hogy az igazságokon túl elmondjuk az embereknek a történeteket is” – fogalmaz a kötethez írt fülszövegében a szerző. A fülszövegek, mottók és egyéb járulékos szövegek mindig különleges, paratextuális viszonyt alkotnak a művek szövegével. Értelmezik, megerősíthetik azokat. Hász Róbert hangsúlyozza, hogy az írástudók feladatát másokéval nem pótolhatónak tartja. Az ő hivatásuk történeteket elmondani, amelyek mindannyiunk közös ismeretanyagán alapulnak, de túl is lépnek azon, újraértelmezik azokat.

Hász Róbert írásaiban különleges szerepe van annak a közösségbeli tudásnak, ami sokszor sejtelmes, és leginkább a mítosz elnevezéssel adható vissza. Olyan valami ez, ami nemcsak összekapcsol bennünket, hanem amit tovább is adunk. Történetek, amelyeket

„folyamatosan újramesélünk, nyelveken, időkön, kultúrákon át”. Ennek a kulturális emlékezetnek egyként része a zsidó-keresztény, a görög-római vagy a keleti mitológia és a megélt és ránk hagyományozódott történelem. Hász Róbert úgy meséli újra ezeket, hogy egyben e történetek napjaink távlatából történő újragondolására is ösztönöz.

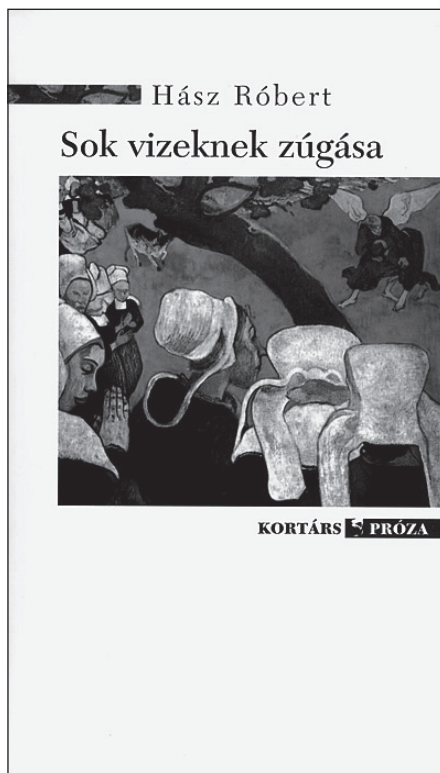
A novellák témái változatos képet mutatnak. Elmondják, hogy a bölcs, öreg mágus, Al-Ahmatall miként próbál az álmok titkának mélyére hatolni, és e titokért aztán a saját életével kell fizetnie. Ezékiel prófétának és tanítványainak a földöntúli mindenható rejtelmes megjelenési formáival és különleges hagyatékával kell szembesülniük. Az athéni hadvezér, Nikiász, a szicíliai hadműveletekről és Szürakuszai tragikus kimenetű ostromáról számol be vallo-másos hangú levéltöredékekben Lüsziásznak. A *Johannan* felidézi, újramondja, hogy a „hűség, megbízható, gondolatban és tettekben egyaránt állhatatos” János apostol miként kap ösztönzést a Jelenések könyve apokaliptikus látomásainak papírra vetéséhez. Hász Róbert sajátos mítoszparafrázisainak közös

jellemzője, hogy az emberi lét titkainak mélyét kutatják. Ez pedig nem működhet másként, mint hogy „felismerjük a titok lehetőségét, amikor az ismert jelenségek özönéből elkülönítjük az ismeretlent, a meg nem magyarázottat”. Az egyes emberben és egy közösség kapcsolatrendszerében egyaránt.

Ezekielnek, Nikiásznak, Jánosnak, vagy egy későbbi novellában Ebn-Nálinak a kiválasztottak felelősségével és nehézségeivel is szembe kell néznie. Az *Elmondom, én Lüsziászom, teneked...* emberi magatartásformákat állít szembe: a jószándékú, de tétova, és ezért szinte törvénytörően bukásra ítélt Nikiász és az érvényesüléséért az árulást is vállaló Alkibiádész alakjában. Ember és történelem viszonya a regényeknek is központi kérdésévé válik.

Hász Róbert szövegeinek jellegadó sajátossága az elbeszéléssel mint írói hivatással történő szembenézés. Ez egyaránt megvalósul a történetek szereplőinek (például a *Johannan főhősné*), vagy a szövegek narrátorának esetében. A történetmondó tisztában van feladatának nehézségével és bonyolultságával. Az elbeszélés menetét önreflexív szövegek szakítják meg, tudatosítva a befogadóval a mű megalakultságát: „Azt hiszem, rosszul kezdtem az egész mesét. (...) Az a baj, hogy nagyon tömören

szeretnék elmondani valamit, de ez a tömörség és visszafogottság nem fér össze a tartalommal, amely éppenséggel szétfeszíti azt, mint az ember teste a szűkre szabott ruhát”. *A gileádi csoda*

Kortárs Kiadó, Bp., 2008.

feladatáról valló narrátora pedig nem csupán megszólítja olvasóját. Kommentárját ironia is áthatja: „Mivel azonban tekintettel kell lennem elmondandó történetem nem mindennapi voltára, valamint arra, hogy az események, melyeket szavakba igyekszem foglalni, nagyon régen, a letűnt idők homályában zajlottak (...) egy harmadik lehetőséget tartok a legszerencsésebbnek, mégpedig hogy in medias res, ahogy az öntelt latinok mondják, vágjunk bele a közepébe, billentsük át az olvasót a korláton, egyenest a mély vízbe,

hiszen ha tud úszni a szavak folyamában, majdcsak fennmarad a felszínen, ha meg nem tud, akkor úgysem kár érte.”

A novellák felépítésének fontos jellemzője az elmondott események időrendjének gyakori felbontása. Legnagyobb szerepe ennek a leghosszabb terjedelmű szövegben, az *Elmondom, én Lüsziászom, teneked...* címűben van, ahol Nikiász a hadjárat jelen idejű eseményinek sorába illeszti a korábban, még Athénban történeteket, de gyakori strukturáló eleme ez a kötet egyéb írásainak is. Feszültséget teremt és árnyalja, vagy éppen újra is értelmezi a már korábban elmondottakat.

Hász Róbert prózaírói művészetének gazdagodását, sokszínűbbé válását mutatja a kötet egésze. Hász továbbra is hisz a folyamatos újramesélés szükségességében, de ehhez új formákat, új eszközöket talál. A már említett, *A gileádi csoda* című novellát mindvégig áthatja az ironikus hang. Maga a történet mítoszparódiaként is olvasható. A kiválasztott nép és öreg vezetője (akiben nem nehéz Mózesre ismernünk) azért kénytelen negyven évig a pusztában vándorolni, mert az őket fogadók fonnyadt gyümölcsseinek láttán kizártnak tartják, hogy az ígéret földjére jutottak. Más szövegek tudatosan irodalmi előzményekhez kapcsolódnak. A Gárdonyi Géza, Hajnóczy Péter és Lázár Ervin stílusában írt *Partitúra-átiratok* Hász Róbert játékosságáról árulkodnak. Nem csupán stílusgyakorlatokról van azonban szó. A megidézett al-

kotók világszemléletét felhasználva teremtdődnek új, egyedi szövegek.

Különleges helyet foglal el a kötetben az *Aszály* című novella. Az egyes szám első személyű elbeszélő, sodró lendülettel, tudatáramszerűen meséli el élményeit, emlékeit. Nem csupán az ok-okozati összefüggésen alapuló felépítettséget, de az időrendet is felfüggeszti a szöveg. Az pedig, hogy a főhős

Mancika nevű macskájához intézi szavait, és a halála után őt gyászolókat szemléli, már a groteszkbe hajlik. Hász Róbert az *Aszály*ban magánmitológiát teremt. Felbukkannak ebben a mitológiában a mindennapok, a családi kapcsolatok, a Vajdaság, a második világháborús emlékek, sorstragédiák, az áttelepülés létélménye. A fiatal író alakjában pedig nem nehéz Hász Róbertre ismernünk.

Jelentékeny gyűjtemény a *Sok vízeknek zúgása*. Mind tartalmi sokszínűségében, mind nyelvi megformáltságában. Egy életmű keresztmetszete. Szerzője még nem veszítette el a hitet abban, hogy érdemes történeteket mondani, „hogy a kardokat tartó kezek ne érezhessék úgy, mintha a saját igazságaikon túl nem lenne más realitás”. Figyeljünk rá.

holó Hóbel László: *G. M. emlékére* (2008; tempera, vászon; 72x58 cm)

Ismerősöm, Eötvös József

Devescovi Balázs: Eötvös József

Meghalt-e a szerző? A kilencvenes években tettek egy próbát elföldelésére. Ma azonban már valamiféle elégikus és nosztalgikus mosollyal gondolhatunk arra a dicső időszakra, amikor észre sem vettük, mi van a cím fölé írva. Azóta – az irodalomtörténészek legnagyobb meglepedésére – történt néhány újabb fordulat. Az „elsődleges kontextus” presztízisének felértékelődése újra szükségessé – vagy legalábbis megalapozottá – tette, hogy a szerző „feltámadjon” – vagy legalább ismét beszéd tárgyát képezze. Nem is kellett sokat várni az új, modern szemléletű életrajzok megjelenésére, amelyek azonban nemegyszer kísértetiesen hasonlítanak a „hagyományos”, a kilencvenes évek előtti biográfiaakra.

Az új életrajzok rendjébe illeszkedik a Kalligram Kiadó *Magyarok Emlékezete* című sorozatának újdonsült tagjaként megjelent, Eötvös Józsefről írt könyv. Devescovi Balázs nem egyszerű feladatra vállalkozott, amikor elhatározta, hogy „feltámasztja” a reformkori író és politikust. A sorozat ed-

digi irodalmárokról szóló kötetei ugyanis – Sárközy Péter *Faludi Ferenc (1704–1779)* és Kerényi Ferenc *Madách Imre (1823–1864)* című életrajza – a szerzők témabeli jártasságának köszönhetően igencsak magasra tették a mércét a következő könyvek számára. Szerencsére Devescovi Balázs, aki több publikációjával gazdagította már az Eötvös-szakirodalmat, aki digitális formátumban is elérhetővé tette *A falu jegyzőjének* 1845-ös kiadását, és akinek doktori disszertációja is Eötvös regényeiről szólt, sikeresen megfelelt az elődök által az olvasóban keltett elvárásoknak.

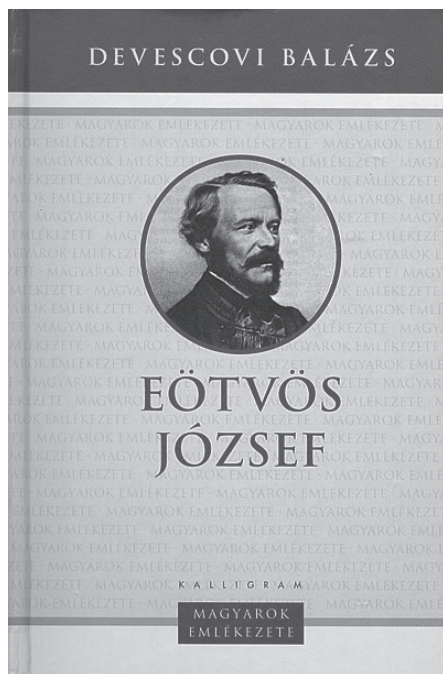
A könyv a sorozat többi darabját is jellemző elegáns külalakban jelent meg. Látni való, a kiadó külön törekedett arra, hogy a vörös-arany színű, az életrajz szereplőjének képét felmutató, ízlésesen egyszerű borítóval rendelkező kötet a könyvtárak és az olvasók polcainak díszé lehessen. Dicséretet érdemel az olvasást könnyítendő és érdekesebbé tevő mellékletek és képek alkalmazása, ahogyan a szép könyvhöz dukáló könyvjelző is. A mellékletek azon-

ban kötetről kötetre változóak. A Madách-könyv főszövege után találhatóunk családfát is, ami a többi kötetre nem jellemző; a Faludi-kötetben pedig teljes bibliográfiával találkozunk, ugyanakkor az *Eötvös József* könyvjegyzéke „csak” a legfontosabb könyvek leírását mutatja fel. A képek sem egységesek a sorozaton belül, hiszen Sárközy Péter könyvében a szöveg közben helyezkednek el, míg Devescovi Balázs mellékletbe rendezve jelenteti meg őket. Hasonló a lábjegyzetek helyzete is (Sárközy Péter alkalmaz lábjegyzeteket, Devescovi Balázs nem). Ez akár azt is jelenthetné, hogy a kiadó – slendrián módon – nem törekedett arra, hogy egységessé tegye a sorozatban megjelenő életrajzokat. Azonban valószínűleg közelebb állunk az igazsághoz, ha azt mondjuk, ez a slendriánság voltaképpen ígéretes sokszínűség, hiszen láthatjuk, hogy többféle módon, más-más eszközökkel, sokféle kapcsolt szöveggel és vizuális ábrázolással, különböző elbeszélési formák használatával is lehet élvezetes élettörténeteket írni. Ezt az első látásra talán rendszertelenség-

nek tűnő jelenséget tehát a mai olvasók, akik az életrajzírás reneszánszát élő irodalomtörténet-írást figyelemmel kísérik, és akik élesebb szemmel figyelnek a paratextusok szerepére, valószínűleg helyeslő bólintással fogják honorálni.

Más kérdés, hogy a *Magyarok Emlékezete* sorozatcímet helytállónak érzi-e ez az olvasó. Az emlékezettel, az emlékezet helyeivel és a kulturális örökséggel foglalkozó elméletek láthatóan hatással lehettek a sorozat életrajzaira – így az *Eötvös Józsefre* is –, hiszen a szerző halála (?) után az emlékezetben fennmaradó anekdotákat, legendákat előszeretettel sorolja Devescovi Balázs is. Ezt viszont éppen azért teszi, hogy semmissé tegye, lerombolja azokat a kultikus jellegű történeteket, amelyek hamisnak, hiteltelennek minősülnek a tudományos szemléletű, „sine ira et studio”-igényű életrajzírás ítélőszéke előtt. A szerző itt inkább a nagy rendszerező szerepét vállalja magára, aki elválasztja a babot a lencsétől, a hazugot az igaztól, holott az emlékezetnek sokkal jobban kedvezne az ellenőrizetlen, homályos és jótékony káosz. A valótlan, de pozitív érzelmeket előhívó történetekből építkező emlékezet és az észérvekkel dolgozó tudományos történetírás közötti összeférhetetlenség többször megmutatkozik a kötetben. Devescovi Balázs célja leginkább népszerűsítő jellegű, amint *A magára hagyott szobor*

című bevezetésben írja: „Eötvös József életútjának elővezetésével felfrissíteni egy kissé a magyarok emlékezetét” (9). Ennek az lehetne a következménye, hogy az elfelejtett Eötvös-szobor (amely Eötvös magára hagyatottságát is

Kalligram Kiadó, Pozsony, 2007.

szimbolizálja) térképészeti fogalomból újra emlékezhellyé válna, hogy a málladozó Eötvös-emlékműveket felújítanák, hogy a polcokon porosodó regényeket újra kezükbe vennék az olvasók. Kérdés, hogy ezt el lehet-e érni tudományos hipotézisek felállításával, szoros forráselemzéssel, szigorú tények felmutatásával? Sokszor tapasztalhatjuk, hogy a tudományos megállapítások éppen az emlékezettel szemben működnek, lehetetlenné téve egy érzelmetli, kultikus viszonyulást a tudományos tényekbe bebörtönzött személy iránt.

Gyakori persze, hogy éppen a tudomány leírásai hasz-

nálnak legtöbbet a kultusznak. Amikor például kiderítették, hol állt Móricz Zsigmond valószínű szülőháza, nem egyszerűen tanulmány született róla, de rögtön emléktáblát is avattak az új helyen. Az avatás után viszont a résztvevők mégiscsak elmentek a „korábbi” szülőházhoz, hogy megtekintsék az ott lévő múzeumot, jelezve, hogy a kultusz több helyen, több formában is működhet egyszerre. Hasonlóan örömteli például, hogy Békés megyéről is egyre többet tudhatunk meg Eötvös kapcsán. A Trefort Ágoston által elmondott emlékbeszéd idézete mellett – ami egyébként valóságos idillként mutatja be az író alföldi életét (idézi – 138.) – megemlíti az életrajz Eötvös saját véleményét: „[a] pusztáról írok, hol négy nap óta jármás ökrök, bárányok és néhány komondor s igásló

társaságában töltöm időmet, gyönyörködve a trágyán, mely kihordatott, [...] s fonnyadt vetéseimen s a még szántatlan tarlón, egyszóval élvezve mindazon gyönyöröket, miket a mezey élet az év ezen szakában nyújt, s mik előtt, ha véletlenül Olaszország helyett nemes Békés V[ár]megyébe szorul, még a nagy Máro múzsája is valószínűleg elhallgatott volna.” (idézi – 139.) Trefort, úgy látszik, inkább *A falu jegyzője* végén olvasható reményteljes Alföld-leírást tartotta autentikusnak, míg Eötvös inkább a „magyar ugar”-jelenségről számol be levelében. Szinte dúskálunk a

Békés megye-leírásokban, amelyek egyaránt a kultusz alapjául szolgálhatnak.

Szerencsére tehát Devescovi Balázs nemcsak tudományos eszközöket használ az „emlékezet felfrissítésére”, de megpróbál az olvasók érzelmeire is hatást gyakorolni. Mindenekelőtt az az, hogy szánalmat ébreszt az elfeledett író iránt, akinek szobra mellett fel sem nézve elballag az egyszerű járókelő, akinek méltatlanul elhanyagolt kriptája és emlékműve „siralmas állapotban van” (297). Ezeket a megállapításokat egyébként saját fotóival is igazolja a szerző. Az Eötvös téri szobor alatt emberek ücsörögnek – természetesen háttal az érdektelen írónak –, az emlékműtől jobbra pedig inkább az utcakövekkel foglalkozó járókelő sétál, mit sem sejtve a fölője tornyosuló szoborról (315.). Hasonlóan ábrázolja az író kriptáját a melléklet két képén. Az egyiken Eötvös mozgalmasságát látható (Ranics A. fametszete Keleti Gusztáv rajza után) hintókkal és rengeteg emberrel. Ezzel szemben Devescovi Balázs fényképe a ma már omladozó, gazzal felvert kriptát mutatja, elfeledetten, emberek nélkül (333.).

Mielőtt azonban az olvasó túlságosan megsajnálja az emlékezetből kihulló Eötvöst, azért azt is megemlíthetjük, hogy a Sváb-hegyi Eötvös szobor nagyon is jó állapotban van, díszes virágoskerttel körülvéve (Devescovi Balázs fényképe – 332.), jelezve, hogy az író helyzete azért nem teljesen reménytelen. Valószínűleg ugyanígy vé-

lekedik az, az irodalomtörténet iránt érdeklődő olvasó is, aki a reneszánszukat élő történelmi regények körül is vizsgálódott. Ő ugyanis láthatja, hogy a *Magyarország 1514-ben* igenis élő olvasmány. Hozzáteszem, Eötvös még az iwiw nevű népszerű ismerősgyűjtőgető honlapon is megtalálható (fia, Lóránd küldte neki a meghívót) és bejelölhető ismerősnek. Valóban, nem sok ismerőssel büszkélkedhet (330-cal), de olyan prominens személyek is találhatók közöttük, mint Tacitus, Bulgakov, a két (!) Töhötöm vezér, vagy a skót szabadságharcos, William Wallace. A tréfát félretéve, azért sok olyan nagyszerű író található a magyar irodalomban, akiket még a Mohácsy-féle irodalomtankönyvből is kirekesztettek, és akik a kánon perifériáján didegve várják sorsuk jobbra fordulását (Eötvösről pedig – íme – még új életrajz is született!).

A másik eszköz, amivel Devescovi Balázs a magyarok emlékezetét fel kívánja frissíteni, az emlékezhelyek kijelölése. Sokat sejtet ezzel kapcsolatban a képmelléklet is, hiszen a harminchét képből Eötvös műveinek címlapjairól hat kép található, az író hét képen szerepel, viszont nyolc kép készült azokról az épületekről, ahol Eötvös lakott (igaz, a Karthausi-lakról két kép is található a mellékletben). Ez azt sugallhatja, hogy a házak legalább olyan mértékben meghatározzák az életrajzt, mint a művek, amiket az író maga után hagyott. Ugyanez a következtetés vonható le az életrajznak azokból a gyakran igen hosszú rész-

leteiből, amelyekben Devescovi Balázs arra keres választ, hol is lakhatott Eötvös. A leghosszabb ilyen rész *A hazatérés után* című fejezetben található; több mint hat oldalon keresztül olvashatunk az író lakásproblémáiról (232–238.). Az emlékezhelyeknek szentelt ilyen kitüntető figyelem miatt nagy gondot fordít az Eötvösről szóló emléktábláknak is a szerző (pl.: 52, 103, 150.), ami a sorozat Faludi Ferencről írt életrajzára is jellemző. Devescovi Balázs ezekben és az ehhez hasonló részekben mintha követendő például akarná állítani a Goethe karlsbadi szállásához ellátogató Eötvös József magatartását, aki a nagy német költő iránti kultikus tiszteletét azzal is kimutatja, hogy a polgármestert rábírra, tegyen emléktáblát Goethe házára.

A könyv azonban nemcsak az emlékezők számára nyújt érdekességeket. Az olvasó ugyanis találhat az életrajzban részletes és élvezetes elemzéseket az Eötvös-regényekről, több tudományterület eredményeit is felhasználó következtetéseket, a szakirodalom alapos, jó érzékű ismertetését (ha a szakszerű lábjegyzeteket hiányolhatja, és a gyakori, hosszú idézeteket nehezményezheti is az olvasó). A regényelemzések valóságos könyvajánlások. *A falu jegyzője* Devescovi Balázs szerint „bizonyos szempontból kifejezetten élvezetes olvasmány” (178.), amit az Eötvös főművének tartott alkotás aprólékos, jó érzékű elemzésével bizonyít, külön kitérve az író által használt súlyos és nemegyszer fárasztó, még a

magyar szakos egyetemistákat is elrémítő körmondataira. A szerző úgy gondolja, „célravezetőbb a méreg és a kritika helyett inkább átadni magunkat az eötvösi mondatok hömpölygésének” (178.). A *karthausiról* és a *Magyarország 1514-benről* is hasonlóan élvezetes elemzések olvashatók a kötetben, amiknek hatására tényleg kedve támad az embernek kezébe venni a „három nagy regényt”. Más kérdés, hogy maga Eötvös hogyan vélekedett saját életének és műveinek kapcsolatáról: „ahhoz, miként támadtak az egyes művek s miként jutottam meggyőződéseimhez, a publikumnak semmi köze” (idézi – 21–22.). Ez a mondat nemcsak azt mutatja, hogy Devescovi Balázsnak nagyon nehéz dolga volt, amikor a magáról nyilatkozni nem kívánó Eötvös életútját megírta, de azt is, hogy az olvasó nagy

titkokkal szembesülhet, ha belepillant egy író magánéletébe.

A szerző feléledését ünneplők azt is tapasztalhatják, hogy az életrajz hagyományos sémái, elbeszélésformái nagyon maradandónak bizonyultak (például hogy egy író, költő szövegeit fel lehet osztani „zsenigékre” és „érett művekre”, hogy a személyiségek élettörténetében léteznek „előzmények” és „fordulópontok”). Eötvösnek a Devescovi Balázs által ábrázolt életútja ugyan modern töredezettséget mutat. Több, egymással lazán egybefüggő fejezetre osztja könyvét a szerző, mutatva azt is, milyen nehéz – vagy egyáltalán: lehetetlen – megismerni, és egységes, organikus narratívába önteni egy sokoldalú, bonyolult, még önmaga számára is nehezen érthető személyiség sorsát (a fejezetcímek egyébként néha talán túlságosan is figyelemfel-

hívóra sikeredtek, ilyen például a *Születés versus keresztelés*, az *A három nagy regény mint szépirodalmi alkotás* és a *Katasztrófa és házasság*). Az életrajz után következő kronológia viszont éppen arra mutat rá, hogy – ha csak dátumok és események felsorolásával – lehetséges egységes történetet összeállítani.

Látható, a szerzők „újraéledését” bemutató életrajzokat nem valamiféle hajmeresztő zombi-történetként kell kezelnünk, hanem egy újfajta irodalmi divat nagyon is ígéretes dokumentumaiként. Ezek a népszerűsítő elemeket is tartalmazó, de az irodalomtudomány számára is értékes könyvek talán tényleg képesek lesznek arra, hogy az olvasót rábírják, ismerősként tekintsen az írók szobraira, emléktábláira, előkeresse, és újraértelmezés tárgyává tegye a régi szövegeket.

holó Hóbel László: *Kasszandra emlői* (2008; tempera, vászon; 83x150 cm)

Két író, három önéletrajzi-szociografikus műve

Dudás Sándor: *Az angyalcímeres, Képfecskék;*
Kőszegi Barta Kálmán: *Agglegénybefőtt*

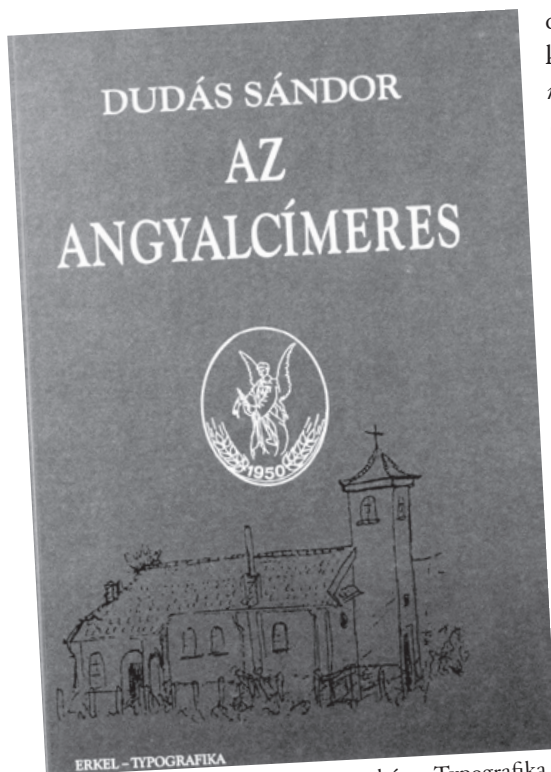
A könyvkiadásban nem ismeretlen az a gyakorlat, hogy „fregoli-kötetet” ad ki a kiadó, azaz mindkét feléről olvasható a könyv, amely így általában két, valamiben egymáshoz köthető, egyenrangú írónak ad egyidejű megjelenési lehetőséget.

A Magyar Téka Erkel Sándor Könyvesház a Typografika Kft.-vel együtt így adta ki 2007-ben egy kötetben, egyfelől a ma Békéscsabán élő Kőszegi Barta Kálmán fogorvos és író *Agglegénybefőtt*, másfelől az Újszilváson élő Dudás Sándor nyomdász, író, költő *Az angyalcímeres és Képfecskék* című önéletrajzi-szociografikus kisregényeit.

Mi köti össze az alkotókat? Mindketten 1949-ben születtek, a Pest megyei Tápiógyörgyén, amelynek 1950 óta különvált része Újszilvás, tehát egy korsztályú földiek, barátok, ugyanannak a homokos tájnak szépségeit és keserveit tanulták, egy nyelven beszélnek. Témájuk-

ban, írói stílusukban is van hasonlóság, egyfajta személyes, önéletrajzi íráskényszer, ami jelenben és múltban elkeveredve dokumentumokkal, anekdotákkal, szociografikus látásmóddal olyan montázszerű szépprózát teremt, amit szívesen olvas az is, akinek nem élménye sem a táj, sem az itt megtörténtek. Így, amikor az olvasó végére ér a történeteknek, ráérez arra, mi köti össze a két ember három kisregényét?

A szülőföld, a gyermekkor gyökereket növeszt az ember talpába, aki ha marad, vagy ha el is megy, ebből a földből szívja magába később is az életet. Tápiógyörgyét, pláne Újszilvást úgy kell kikeresni a térképen annak, akinek elsőre nem sokat mond a Szolnok – Cegléd – Nagykáta háromszög Tápió átszelte homokvidéke. De annak, aki itt él, ez a legfontosabb táj. És Dudás Sándor, aki ma is újszilvási őslakos, úgy érezte, meg kell írnia szülőföldje krónikáját. Mert az *Angyalcímeres* magának Újszilvásnak epitheton ornansa, jóllehet tán még ma sem hivatalo-

ERKEL-TYPOGRAFIKA
Magyar Téka Erkel Sándor Könyvesház – Typografika, Békéscsaba, 2007.

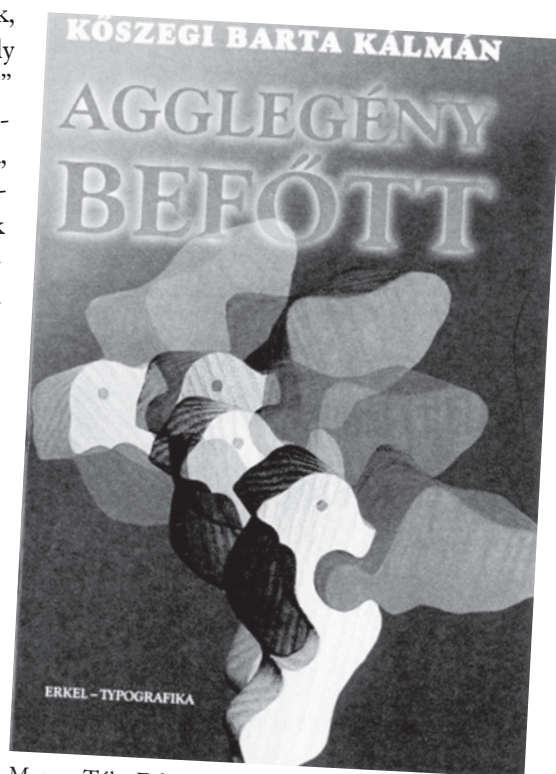
san jóváhagyott a szilván álló, alapítási okmányt és olajágot hozó szárnyas lény. Itt, ezen a tájon találkozik írónk a volt, nincs, mégis van Fuit úrral, az itt élő nép küzdelmeinek jelképével, s a vele való múltidéző emlékezésből álmodja össze Dudás a maga költői falukrónikáját. Ismert és ismeretlen nevek úsznak el, álmajelenetek és dokumentum idézetek kavarganak a szél kavarta homokban, és az ismeretlen, 2500-3000 lakosú falu szólítása elér nagyvárosi szívkünkig.

Dudás Sándor született költő, akinek prózáját is áthatja anyanyelve, amit tökéletesen megtanult, de amit sosem hallott. Ő ugyanis siket emberként él ebben a világban, de szebben, sőt kevésbé siketesen alkalmazza ezt a nyelvet, mint sok halló. A siketség állapotát hiteles egyszerűséggel tudja ábrázolni, hogy a halló is átérzi az ilyen élet nehézségeit, ám ugyanakkor néha, némi humorral még talán az előnyeit is érzékelheti. A *Képfecskék* című önéletrajzi írása átutalásokkal mintha az előző kisregény folytatása lenne, immár magára a szerzőre koncentrálva, aki körül ugyanaz az újszilvási táj és nép él, kavargóban és álomban is képfecskecikkanással, csak most még közelebb kerülve ismeretségi körünkhöz. Új háttérként belép a Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége is, a sorstársak világa. Az író-földi, Kőszegi Barta Kálmán is bevillan az arcok között, ahol mindenekelőtt az édesanya kap főszerepet. Az apró képeket idéző mikrokörnyezet minden jelentéktelen

mozzanatával jelentőséget kap, a töredékek, ide foglalt novellák szociografikus-életrajzzá sűrűsödnek. Jó olvasni.

Kőszegi Barta Kálmán *Agglegénybefőttjében* a cím értelmét maga az író fedi fel, mikor az egymásra rétegzett első gyümölcsök rummal, vagy pálinkával való tartósítását írja le, amit asszony nyilván nem tenné így el, de magányos férfiembernek éppen megfelel ez a vegyes íz-kavalkád. Azután 100 oldalon maga is egymásra rétegez irodalmi montázsszerű értelemben emlékeket, élményeket, anekdotákat, neki fontos személyeket, tartósítja tájszavakkal és szociografikus adatokkal, s feltáralja az olvasónak, mint afféle ritka, férfias fogyasztánivalót. „Nesztek, ebben én éppen úgy benne vagyok, mint a föld, amely termette mindezt!” Bár az író gondolatai csaponganak, az időben előrehaladás mégiscsak megőrzi és viszszaidézi azokat a rétegeket, melyekből egymásra halmozódik mindez, és az olvasó már egy vegyes ízű, de többé-kevésbé összeérett, XX. század második feléből való családi és egyéni életrajz részese lesz. Ráadásul ki-ki összevetheti a maga életének hasonló

epizódjaival a hitelesség végett, ha ismerősek az előforduló nevek, hát úgy, ha pedig idegenül olvasó, mint magam, hát emígy. Ennek következtében – bár írónk stílusa jó –, hol érdekes, hol unalmas az olvasmány. Agglegénybefőtt. Nekem hiányzik belőle az a fajta „költészet”, ami jobb fajta irodalommal nemmesítené az amatőr tehetséget, így minél távolabb vagyunk az élményközösségtől, annál érdekeltenebbek a személyes élmények, mert nem többek önmaguknál. S minél több a költelességszerűen felsorolt név, az olvasó annál kevésbé akar már tudni róluk, ha nem történik velük semmi más, mint hogy fel- és eltűnnek. Miként egyhangú táj a vonat ablakából. Vagy ami-lyen egy agglegénybefőtt?

Magyar Téka Erkel Sándor Könyvesház – Typografika, Békéscsaba, 2007.

Ezotéria, nép és líra az alföldi tájban

Békés megyei alkotók kötetei 2008-ban

(Hartay Csaba: *Nyúlzug*; Kaķuk Móni: *Holdvilág*; Kőváry E. Péter: *Lépcsőn ülni veszélyes*; Nagy Mihály Tibor: *A várható érzéke*; Somi Éva: *Aranypor. A Békés megyei irodalom kézikönyve*; Ványai Fehér József: *A feloldott bűbáj*)

„A perspektivikus torzítás nem az optika tulajdonsága. Hanem az életé.”
(Kiss Dóra fotóművész)

Átfogó képet adni a megyénkben élő szerzők idén megjelent kötetéről – a küldetés (szinte) lehetetlen. Már az sem világos, mely kiadványok tekinthetők egyáltalán Békés megyei irodalmi produktumoknak. Apró kiadóknál vagy magánkiadásban követhetetlenül sok cím látott napvilágot 2008-ban (is), miközben a valódi irodalmi folyamatba (a recepció látóterébe, az országos könyvterjesztő hálózatok kínálatába) alig két-három könyv tudott bejutni. Most akkor a nagyon sok, vagy a nagyon kevés reprezentálja torzításmintesen megyénk ez évi irodalmi termését? Egyszerű válasz lenne, hogy az utóbbi, hogy csak sok helyen kapható, többfelé emlegetett kötetek jelentik a régió irodalmát. Egyszerű, és téves. A mostani felhozatal is bizonyítja, hogy egy kis példányszámú, a szakmai nyilvánosságot elérni sem képes könyv bírhat kiemelkedő esztétikai erővel, ahogyan a rangos kiadónál megjelent, médiatámogatást

élvező kiadvány sem feltétlenül problémátlan. A helyzet ebből a szempontból zavaros, nincs egy elvi megalapozottságú módszer, ami alapján kiválogattuk az itt tárgyalt könyveket. Azokról lesz szó, amelyek valami miatt fontosak a Bárkának.

Ráadásul az alcímben felsorolt munkák köré nem rajzolható egységes keret. Nem mutatnak tendenciákat, nem kapcsolódnak egymáshoz semmilyen módon, belőlük aligha lehetne következtetni a szellemtörténet jelen helyzetére/állására. Termékeny eklektikát, sokszínűséget emlegethetnék – de nem akarom elkenni a véleményemet. Hogy ez a végletes széttartás, esztétikai összevisszaság inkább zavaró. Hogy elkeserít, ahogyan egymásra sem képesek hatni a szerzők. Hogy csak mondja mindenki a magáét. Hol jobban, hol gyengébben. Egyetlen általános érvényű megállapítást lehet tenni: van ez a hat könyv

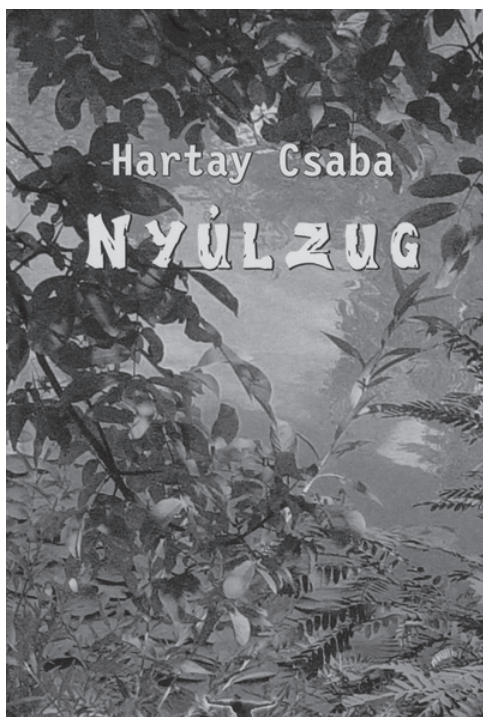
(Nem elhagyható kiegészítés, hogy szerkesztői érin-

tettséggel miatt az ideai regionális könyvtermés két kiemelkedő darabját, Elek Tibor *Magatartások és formák. Magyar irodalom Erdélyben tegnap és ma* című tanulmánykötetét, valamint Kiss László *Árnyas utcai szép napok* című novelláskönyvét itt nem tárgyaljuk.)

A Szarvason élő Hartay Csaba fiatal kora ellenére régi motoros az élő magyar irodalomban. Első két kötete [*Vakuljon meg az árnyék* (1996); *Gyertyataposás* (1998)] Sárándi József szerkesztésében jelent meg, Hartay az azóta legendássá vált Sárkányfű körének tagja volt, több mint tíz éve rendszeresen publikál verseket nemcsak irodalmi folyóiratokban, de napilapokban (*Népszabadság*, *Népszava*) is. Legújabb,

Nyúlzug

című könyvét a Podmaniczky Művészeti Alapítvány gondozta, az anyag szerkesztője maga Podmaniczky Szilárd

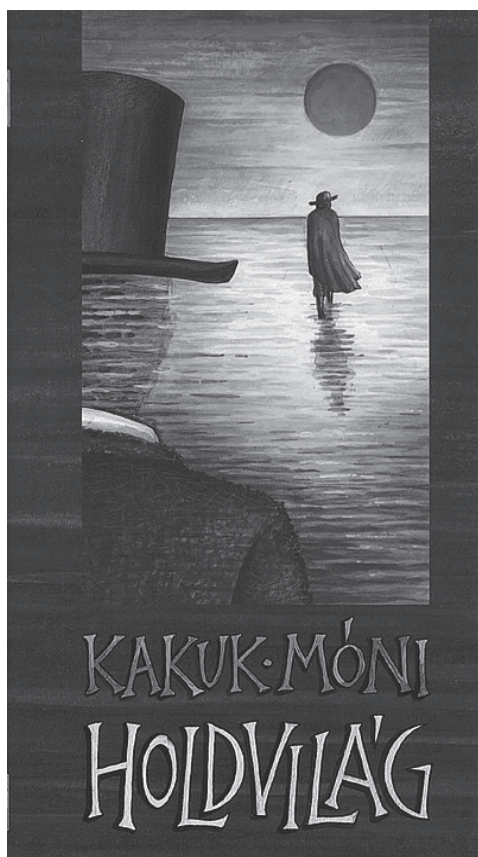

Podmaniczky Művészeti Alapítvány,
Szeged, 2008.

volt, a korábban kizárólag a névadó munkáit megjelentető kiadó ezzel a válogatással nyitott a profilján. Alcíme nincs a *Nyúlzug*nak, sem a szerző, sem a kiadó nem tájékoztatja az olvasót, hogy a gyűjtemény szövegeinek többsége már megjelent Hartay-kötetekben. *Best of Hartay* ez a könyv, nem vitás, az újraközlések tényének elhallgatása viszont aligha véletlen, sőt, annak (lehetséges) okai is megfeythetők. Évekig tartó kötetfejlesztés, nagyon aprólékos szerkesztői munka előzte meg a *Nyúlzug* megjelenését, nemcsak válogatás történt, de szinte minden versen finomított, gömbölyített a szerző és a szerkesztő alkotta munkaközösség. Lecsiszolt, besimított anyag került ebbe a könyvbe, a változtatások miatt kvázi új művek születtek.

Öt ciklusba rendezve százharmincegy vers, plusz (keretként) egy-egy opusz az elején és a végén (a ciklusokból mintegy kiemelve). Tekintélyt parancsoló mennyiség, soknak is tűnhet első pillantásra, ám tényleg csak elsőre, a szerkesztés ebből a szempontból is igen gondos volt, nem túlbeszélt, nem túl húzott a gyűjtemény, egyetlen íven mozog a könyv, és nem lógna ki belőle se ciklusok, se egyes versek. Hartay lírája különleges képződmény, megzabolázott gesztusköltészet ez tulajdonképpen, meglepő, eredeti trópusok, nagyon határozott expressziós és atmoszférateremtő erő, valamint verstani képzetlenség jellemzik a verseket. Szabadon futó, poétikai alakzatokba nem gyömöszölhető szövegek sorakoznak egymás után a könyvben, helyzetdalok (plusz a *Titokváltozatok* című ciklusban egy csokornyí koan), amelyeknek sajátos, csak Hartay Csabára jellemző karakterét a szerző furcsa ritmusú versbeszéde és koravén látásmódja adja. Nagyon izgalmas, ahogyan a szövegekben megjelenő fiatalos, mozgalmas élményvilág (pörgős bulizás, ivászat, horgászat, munka) összeakad az ezt elmesélő higgadt, szemlélődő szerzői hanggal, feszítik és megtartják egymást, a kettő ellentéte lerontás helyett egy di-

namikus egyensúlyt kölcsönöz ennek a lírának. Működik, és működteti olvasóját is. Hartay szövegalkotási gyakorlata szövegszinten könnyen kiismerhető, általában egy egyszerű, de rendkívül plasztikusan megjelenített élethelyzetet vagy mozaikot tágít ki annyira, hogy az képes legyen metaforikus tartalmat hordozni. [A békési tanyák hunyorgó fényeitől a remegtető létbizonytalanságig (*Félelemfüggetlenség*), a felpenderedő linóleum látványától az otthontalanság megéléséig (*Hazaérni*), a haszonállatok etetésétől az élet megváltoztathatatlan monotonitásáig (*Tanyán*).] Visszatérő, motivikus életképek hálózák be a kötet anyagát, az elfogyó víz, a piszkos üveg, a mólón megélt élet, a részegség, a tehenészet, a horgászat, na meg az újra és újra felbukkanó holt-körösi partszakasz, a *Nyúlzug* világa. Sok a tájvers jellegű mű, de nem valódi tájlírárt épít Hartay, nem önmagában álló, önmagáért való a természetábrázolás, a szövegek minden esetben a szerző arcélét rajzolják, ha táj, akkor az ő személyes viszonyát ahhoz a tájhoz, azt a módot, ahogyan él a környezetében, ahogy megéli a környezetben szerzett élményeket. A *Nyúlzug* nem mozgat közösségi érdekelttségű üzeneteket, nem kezdeményez párbeszédet eszmékkel, de esztétikai konvenciókkal sem – ösztönvezérelt életlira. Egyszerű, kifejező. A kötet egységes, erős, a könyv pedig (mint tárgy) kiváló anyagokból készült, szép papírra nyomott, jó tipográfiájú.

Noran Kiadó, Bp., 2008.

Szintén Szarvason él a Békés megyei irodalmi életet leginkább meglepő kötet szerzője, Kakuk Móni. A szerző a semmiből bukant elő, folyóiratos publikációk nélkül, előzetes irodalmi jelenlét nélkül közölte első könyvét az Alexandra cégcsoporthoz tartozó Noran Kiadó. A

Holdvilág

című regény mozaikos cselekményszerkezete tulajdonképpen egy filozófiai tanmesét ad olvasói elé. Don Antoniót, a szöveg főhősét egy emberfeletti képességekkel és hatalommal rendelkező kísértő (tanító?), Werter hét csodálatos utazásra viszi, olyan kirándulásokra, amelyekben Don Antonio az emberi élet

szempontjából lényeges sorshelyzeteket tapasztalhatja meg. Az utazások mind-egyikére jellemző, hogy a főhős eredeti identitását elveszíti az út idejére, szerepekbe kényszerül, mások életét éli, miközben feladata az, hogy a számára kiosztott, modellszerű élethelyzetekben felismeréseket, igazságokat gyűjtsön az emberi létezés természetéről. Budapesten vendégeskedő karmesterként, párizsi festőművészként, vidéki kislánként, szabadon szárnyaló madárként, egy kiégett életművészként (aki, ha jól

értem, rájön, hogy ő valójában Attila, a hunok vezére), fiatal indiánként, névtelen középkori angol lovagként, végül pedig önmaga identitásához visszatalálva, Don Antonioként próbálja megérteni a hős, hogy mi végre van a világon, és minden utazás alkalmával szembesül azzal, hogy a tapasztalati valóság (minden, amit átél), valójában csak illúzió. A regény azt a (védikus gyökerű, de a szolipszizmusban teljessé váló) bölcséleti tételt bontja ki, hogy a tudat csupán egy vetített, imaginárius képet ad elénk létező világként és énként, hogy identitásunk valójában hamis egó, illetve azt, hogy a történelem mint olyan tulajdonképpen az örökéletű, de folyton más testben-sorsban-szerepben

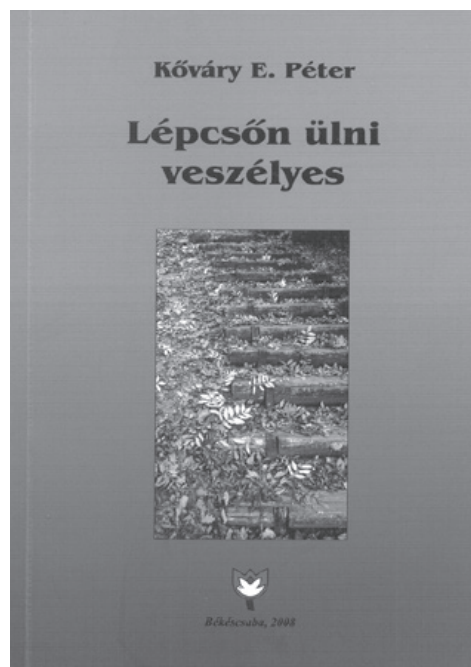
inkarálódó hamis egók játéka csupán. Arra azonban nem ad választ (számomra) a *Holdvilág*, hogy az illúziók mögötti valóság – az milyen is. Ha abszolút minden illúzió, akkor semmi sem az. Elvesznek a tétek. A regény koncepciója több klasszikus előképet is felidéz, leginkább talán *Az ember tragédiája* és az *Orlando* újrairásaként lehet értelmezni. Érdekes, izgalmas próbálkozás, hogy a szerző nem alkot művéhez sem egységes, azonosítható teret, sem időt, a főhősnek nincs múltja, nem jön sehonnan, nem tart sehová mint ember. A *Holdvilág* ennek köszönhetően kizárólag parabolaként olvasható, szereplői nem gondolhatók el létezőként, amely jellegzetesség szerencsésnek mondható, tekintve, hogy a regény legerőteljesebb üzenete éppen az, hogy a létező igazából nem létezik. A szöveg esztétikai ereje nagyon erősen hullámzó, egyes fejezetek működnek, jelentéseket generálnak, bevonják az olvasót a mű univerzumába (tipikusan ilyennek látom a *Vadrózsa* és *Az esthajnalcsillag* címűeket), más fejezetek viszont bántóan szét-esők, hamisak, történetként sem hitelesek (számomra zavaró volt a *Madártávlat* didaktikussága, és teljesen elhibázottnak, széttartónak érzem *Az agancsos tündér* című utazást, amely annyira zavaros, hogy a primer jelentését követni sem könnyű). Egy regény hitelét alapvetően befolyásolja, hogy az írója milyen világtudással rendelkezik, és hogy ezt képes-e érvényes módon beágyazni a műbe. A *Holdvilág* ebből a szempontból meglehe-

tősen problémás, Kakuk Móninak mintha még nem lenne elég tapasztalata egy ilyen történet elmeséléséhez, sok helyen érezhető, hogy olyan eseményeket ábrázol, amelyeket ő maga sem ismer (az *Élet-szimfónia* című fejezetben ez direkt módon is kibukik, egy zenekari próbafolyamat, a premierre készülődés egyszerűen nem olyan, mint amilyennek azt a szerző leírja, például nem elképzelhető, hogy a bemutató napjáig a zenészek nem találkoznak a dirigenssel). Miközben a regény karakterábrázolása is instabil, a szereplők sokszor váltanak (akár egy párbeszédn belül is) attitűdöt, a megjelenő figurák csapongók, permanensen (és indokolatlanul) indulatosak, ami rontja a jellemek szervesként, egészként értelmezhetőségét. Ehhez társul, hogy a cselekmény váratlan fordulatai mintha a szappanoperák dramaturgiáját követnék. A kettő együtt veszélyes kombináció, a lektűrök világa felé mozdítja el a művet (ugyanakkor elmélyült témája idegen azok felszínességétől, alkalmatlan arra, hogy a ponyvairodalom tartalmává váljon). A *Holdvilág* jobb helyein érvényesülni tudó atmoszférateremtő erő talán a legnagyobb erénye a regénynek. Kakuk Móni romantikus miszticizmusa egyedi, mással össze nem téveszthető hangulatot kölcsönöz az elmesélt történeteknek, a valóság mögé tételezett csodavilág élővé, szórakoztatóvá válik egy-egy jelenetben, és már attól, hogy a szövegen átút a szerzői vágyakozás, hogy a másik világot nem egyszerűen Don

Antonio megvilágosodása miatt kellett létrehozni, hanem azért, mert Kakuk Móni maga vágyódik a megtapasztalható mögötti értékeesebb (szellemi tartalmakkal telítettebb) után. Ez teszi kiválónak a harmadik fejezetben Guvkoszkij Tamás történetét, amelynek bármelyik irodalmi folyóiratban helye lehetne önálló novellaként is. Kakuk Móni rutintalansága legerősebben a regényben mozgatott prózanyelven érződik. Hogy ennek a szövegnek nincs önálló, csak rá jellemző megjelenési formája. Túlhúzott, funkciótlan képiség, nem megfelelően láttató leírások jellemzik a prózaszöveget, nyelvi karakterét tekintve a *Holdvilág* a Szilvász-Berkési kettőt idézi, párbeszédei itt-ott (a mai magyar prózában szokatlanul) a közhelyesség határait súrolják. Nehéz egységes véleményt formálni a könyvről. Saját jogon, a szöveg alapján sem könnyű, és nem lehet tudni, milyen szándék vezérelte a kiadót, amikor vállalta a kötet gondozását. A *Holdvilág* (szigorúan véve) az, ami: egy ifjúkori zsenge. Néhány jó ötlet, kellemesen olvasmányos részletek, de összességében mégis döcögős próza, nem kellően átgondolt üzenetekkel. Talán szerencseesebb lett volna, ha ez még kiadatlan marad. Vagy ki tudja. Első könyve alapján könnyen elképzelhető, hogy Kakuk Móni-

ból egy új Szepes Mária születik (fejlődik ki), hogy az ő történeteinek keresztül látnak majd rá az olvasók az ezoterikus világképre. Ez is egy lehetséges cél.

Nem vitás, hogy jelenleg Kőváry E. Péter a legnagyobb múlttal rendelkező Békés megyei prózista. Közel három évtizedes szépírói munkásság áll mögötte, számos kötet jegyez,

Magyar Téka Erkel Sándor Könyvesház, Békéscsaba, 2008.

két regényét (*Nem jön többé a drótotstót; A szik virága*) a Magvető Kiadó gondozta a nyolcvanas években. A már eddig is tekintélyt parancsoló életmű legújabb darabja, az idei Ünnepi Könyvhét alkalmából a Magyar Téka Erkel Sándor Könyvesháznál megjelent

Lépcsőn ülni veszélyes
című prózakötet huszonkét rövid (jellemzően háromflekkes) novellát ad az olvasó

elé száz oldalon, egy kis alakú, puha borítójú könyvben. Fiatalabb befogadók számára (amilyen a recenzens is) zavarba ejtő, nyugtalanító olvasmány a *Lépcsőn ülni veszélyes*. A szövegek többsége az államszocializmus időszakában játszódik, a történetek a Kádár-korszak vidéki valóságát rajzolják meg. Kőváry olyan életmódokat (és az ezekből adódó léthelyzeteket, konfliktusokat) ábrázol különösebb magyarázat nélkül, magától értetődőnek tételezve, amelyekhez hasonlókkal se találkozhatunk ma már. A kötetben mozgó szereplők törekvései, problémái a rendszerváltás előtt szerzett személyes élmények nélkül csak nehezen, vagy sehogy sem értelmezhetők. A *Biliárd fél hét-kor* című novella elbeszélőjét (mint munkaerőt) a csordakúti tsz állami támogatásként kapja, a *Kafka elvtárs pálinkájában* egy nyári gyakorlatát töltő egyetemista magyarázza lelkesen (az 1960-as években) az új gazdasági mechanizmus lényegét néhány falusi főkádernek (akiket jobban érdekel a szesz, mint a politikai gazdaságtan, és akiknek éppen megfelelő minden úgy, ahogyan van), a *Leleplezés* főszereplője azon idegeskedik, hogy visszaveszik-e végre a pártba, a kötet címét is adó *Lépcsőn ülni veszélyes*ben pedig azért kezdenek csendes ülősztrájkba egy közelebről meg nem nevezett tanintézet diákjai, mert az (egyébként reformpárti) igazgató nem járul hozzá, hogy Che Guevarra képével vonuljanak a fiatalok

május elsején. Az ábrázolt emberek motiváltak, sokszor indulatosak, ám cselekedeteik belső, emberi mozgatója, érzelmeik forrása valahogy nem jön át a szövegeken, a kötet világa olyan, mint egy panoptikum: érdekes, részletgazdag, de élettelen (legalábbis akkor, ha az olvasónak nincs élményközössége a szerzővel). Kőváry E. Péter egy erősen publicisztikus beszédmódot alkalmaz műveiben, a történetek aktualizálóak, többnyire társadalmi gyökerű problémákat bontanak ki, a direkt szerzői jelenlét rendkívül erős az írásokban (az elbeszélő sok helyen beleszól a cselekménybe, értelmezi, kommentárt fűz hozzá, megfogalmazza saját viszonyát a láttatott eseményekhez). A könyvben megjelenő sorsokat, életeket szinte kizárólag a társadalmi és politikai környezet határozza meg, a szereplők identitását munkahelyi pozíciók, tudományos ambíciók, eszmei elkötelezettségek szervezik, a kapun belüli élet, a személyesség csak nagyon szűk teret kap a novellákban. Érdekes módon ott a legjobb ez a próza, ahol a közösségi determináltságot átüti az egyéni, az emberből jövő, a nem elvonható. A kötet legizgalmasabb írásában (*Mária országa*) egy Budapesten kivégzett francia diplomata magyar özvegye ájul el (fel kell locsolni), amikor a terhes lánya bemutatja udvarlóját, és az anya a fiú arcában felismeri a férjét 1951-ben letartóztatott államvédelmis őrnagy vonásait (értsd: a férje gyilkosa egyben az ő leendő unokájá-

nak a nagyapja). Kitelepítések, meghurcolások, erőszakos halál terhelik a család múltját, sérülések és frusztrációk, de a fiatalokat ez már nem érdekli. Ők csak szeretik egymást, gyereket csinálnak. Ebből a szövegből is, de a kötet szinte minden írásából sugárzik Kőváry E. Péter sajátos kiábrándultsága, sötét tónusú világlátása. Szereplői a legtöbb esetben korrumpálódnak, vagy kollaboránssá válnak, megkötik a szükséges alkukat, hogy érvényesülni tudjanak a diktatúrában. Mindenki megvehető, megfélemlíthető, együttműködésre bírható, ezt üzenik a művek. És hogy nincs ezen semmi elítélni való, az ember próbál boldogulni, ahogyan tud, ahogyan lehet, a kivégzett francia diplomata lánya például kéri felvételét apja gyilkosainak a pártjába (és sikerrel), hogy egyetemre mehessen. A csordakúti tsz-elnök eredetileg ötvenhatos forradalmár volt, akit jól megvertek a pufajkások, ezért elvállalta, hogy ő maga vezeti-szervezi majd az újratészesítést (*Biliárd fél hét-kor*). Az *Elmaradt mérkőzés* című írásban a jóindulatú, vidéki iskolaigazgató szívinfarktust kap, amikor megérti, hogy helyi politikusok az apja ávós múltjával akarják zsarolni (slusszpoénként kiderül, hogy helyettese és bizalmasa III/III-as ügynök volt; ez a novella a rendszerváltás után játszódik, természetesen). A szövegeket Kőváry sűrűn berakta efféle tisztátalanságokkal, árulásokkal, és úgy tűnik, mintha a szerző személyes fenyegetésként élné meg az általános romlottságot.

A mára leginkább *a békési szonettkirályként* ismert Nagy Mihály Tibor második,

A várható érkezése

című verseskötete többféle értelemben is elszomorító irodalmi produktum. A gyűjteményben kibomló végletes és végzetes hiánylíra, a tragikumként, kudarc sorozatként megélt élet felmutatása már önmagában lehangolja olvasóját. De ez a legkevesebb, ilyen van, létezik, és érvényesként is létezhet, nem kell mindig szórakoztatni, a befogadó meg, ha nem bírja már a gyomrot tornáztató drámaiságot, hát, kapaszkodjék a fotel karfájába! A valódi problémát az adja, hogy egyrészt a kötet lehetne sokkal jobb, egységesebb, másrészt viszont még a jelenlegi formájában, egyenetlenségeivel együtt is minden könyvesbolt polcán ott lenne a helye, a kortárs magyar líra élvonalbeli alkotásaihoz mérhető csak, miközben ez a könyv, megjelenésének körülményei miatt, külleme miatt (egy vékony, ragasztott füzetről van szó, amelyet a Békési Városi Könyvtáron kívül gyakorlatilag sehol nem lehet megvenni) nem kaphatja meg az őt megillető esélyt. Szomorú. Nagy Mihály Tibor formakultúrája, versészeti felkészültsége páratlan, a néhány sorból felismerhető, csak rá jellemző hangtelített és hiteles, versbeszéde mesteri pontosságú, olyan magától értetődően, görccstelenül tud beleírni mondatokat teljesen lezárt, ezer helyen rögzített formákba, hogy a befogadónak fel sem tűnik, milyen finom-

ra csiszolt szövegeket olvas. A gondolatok Nagy Mihály Tibor költészetében természetes módon találnak rá külalakjukra, döccenések nélkül folyik, hömpölyög ez a líra, ritka az ilyen. A békéscsabai székhelyű Magyar Téka Erkel Sándor Könyvesház gondozásában megjelent, negyvenhárom verset felvonultató könyv egészében, kötetként mégis problémás, de legalábbis esztétikai kérdéseket vet fel. *A várható érkezése* mintha arra lenne eklatáns példa, milyen az, amikor a szerzőt elsodorja saját költészete, viszi magával önnön hangja, témái, és nincs jelen egy erős kezű szerkesztő, aki megkövetelné az arányok megtartását, aki kereket adna, korlátokat állítana a magát irányítani nem képes tehetségnek. Nagy Mihály Tibor alanyi költő, a személyes életvilágát énekli meg, vágyait, élményeit, sikertelenségeit, de nem panaszkodik, nem jajong, az ő érett, kifinomult lírája sokkal inkább önelemzés, számvetés, a megélt élet belepumpálása kibomló, egymásba fonódó költői képek sokaságába. „*ha ágait magasra űzi fel / virágai a napba hulljanak / ha egyesül a vágy zenéivel / amíg a teste szerteszt*

szakad // csíráiban az akaratos élet / világra jön és önmagára ébred / nevét kimondják lüktető szavak”, olvashatjuk a *ha szette-ríti* című kötetnyitó vers második és harmadik strófájában, és tényleg gyönyörű, csodásan lük-

Magyar Téka Erkel Sándor Könyvesház, Békéscsaba, 2008.

tető szavak, mondatok, ugyan-ez fut végig, erővel, izomból, mély, bűgő hangon – csakhogy. A pontos ritmus, a plasztikus képek, a zseniális rímek meg az alatta/mögötte lévő gazdag érzelmvilág ugyan valameddig bódítják az olvasót, de egy-egy szövegnek a végére érve, vagy (legkésőbb) másodszori olvasáskor mégiscsak felmerül a kérdés, hogy tulajdonképpen miről is szól a mű. Amikor az ember megpróbálja elképzelni az ábrázolt élethelyzeteket, ak-

kor kezdődnek a gondok. Nagy Mihály Tibor lírájából teljesen hiányzik a tárgyiasság, miközben túl sok a homály, témái megragadhatatlanok, nem lehet elmesélni, megérteni is alig, hogy pontosan mi is a versek primer jelentése. A szerző nem ad biztos pontokat, tisztán ábrázolt jeleneteket, olyan fogódzókat, amik segítenék az olvasót, ebben a költészetben nincsenek terek, pihenők, ahol a befogadó megállhat kicsit, fellélegezhet. *A várható érzésképe* egy permanens kábulat vagy nyomasztó álm, benne minden folyik, semminek sincs biztos helye, a beszélő én vár valakit, valakit, de nem tudni, kit/kiket, sem azt, hogy miért, hogy mire kell neki az az érkező, aki nem érkezik meg sohasem, „*babilon / folyóin híd zörög / síkoltozik vöröslő végzeted / mitévő légy ha nem lehetsz örök / ha síkfutásod padlatán remek // kis lábnymok ragyognak feltörölve*” (*balilon*), gyönyörű sorok ezek is, de sose derül ki, mitől síkoltozik, mitől vöröslök a végzet, se az, hogy hová mutat ez az egész. Az ilyen típusú absztrakt líra akkor tud igazán hatni, ha a környezetében megfogható, tapintható, húsból és vérből lévő világdarabok ábrázolódnak, valamik, amikre az olvasó rá tudja írni, amin képes értelmezni a burjánzó, nagyon motivált képőzont. Ebben lett volna szerepe egy határozott szerkesztőnek, beilleszteni (akár megírni a szerzővel, ha nincs az életművében ilyen) a kötet kívánta nyugvóhelyeket, viszonyítási pontokat, mert így megroppan, bedől az építmény, az olvasót az

ötvenedik oldal után menthetetlenül elfogja a csömör. Túlságosan zárt is Nagy Mihály Tibor költői világa, az önanalízis minden eleme a szenvedéstörténetet írja tovább, nem nyílik rá az örömré, a szépségre sehol, nincs meg benne a felhőtlen egység egyetlen mű erejéig sem, csak az abszolút kiúttalanság, a megtörhetetlen magány élménye szólal meg a tökélyre csiszolt harmóniákban. A másik tanulsága a könyvnek, hogy az emelkedett hang, ami a hiánylírát elviszi a hátán, a szerelmi költészetben (ha nincs más mellette) kevés. Nagy Mihály Tibor könyvébe több, direkt módon is szerelmesversként olvasható szöveg került, és ezeken nagyon átüt valami elégtelenség. A szerelmesdit írni versben ma már nem lehet úgy, mint a népdalokban, vagy Csokonai elégiáiban. „*idő jó lenne még / ha másra nem csak nézni összebújva / hogy januárban tündököl az ég / de tükre megvakul júniusra*” kezdi a szerző *az elveszett* című versét, és értem én a lényegét, hogy a hónapokon keresztül az ablakban összebújva könyöklő párban olyan társ igényét fogalmazza meg a beszélő, aki marad, akire számítani lehet, aki még júniusban is ott van a januári közös égbámulás után. Ámde a szerelem nemcsak égbámulásból áll, a szerelmi költészet pedig a 21. században testiséget követel, valós vágyat, nedveket, szagokat, orgazmust és halált. Ám, függetlenül az említett, szerkesztéssel kiküszöbölhető melléütesektől, *A várható érzésképe* nagy élmény, az

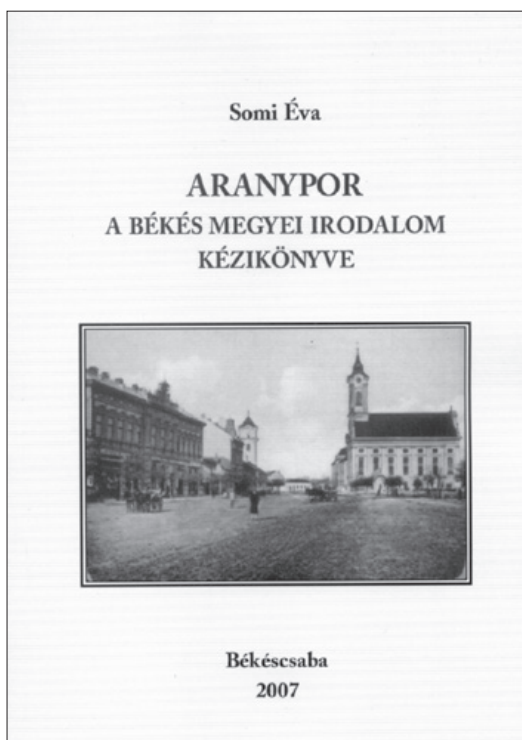
eltalált darabok valami szavalhatót üzennek a befogadónak, a recenzens például szokta is szavalni ezeket. Magának, félhangosan, rosszkedvében.

A szépirodalmi művek között egy kiváló szekunder munka. Somi Éva

Aranypor. A Békés megyei irodalom kézikönyve

című kötete tankönyvnel sokkal több (ha irodalomtörténetnél, önálló kutatási eredmények híján, kevesebb is), egy igazi ismeretterjesztő anyag, jól átgondolt koncepcióval, alapos gyűjtőmunkával, nagyon pontos, mégis oldott nyelven elővezetve – a tárgyalt kötetek közül ez bizonyult a legkellemesebb olvasmányának. Az *Aranypor* három fejezetből áll, ezek közül az első számba veszi a klasszikus írók, költők Békés megyei kötetéseit Petőfi Sándortól Szabó Magdáig, és remek történetekkel fűszerezve, megtudhatjuk például, hogy Petőfinak miféle szerepe volt a Mezőberényi utcák korszerűsítésében, hogy Arany János kedvenc geszti időtöltése a földmérés volt, hogy Móricz mennyire felszínes benyomásokat szerzett Orosházáról, hogy Szabó Magda Békés megyei gyökerei (az anyai nagypapa volt a köröstarcsai református lelkész) milyen módon jelennek meg életrajzi ihletésű műveiben. A második, *Népi írók és örököseik* című fejezetben a mozgalom legjelesebb alkotóinak életművét mutatja be a szerző Szabó Páltól a ma is dolgozó (bár megyénkbeli már elköltözött) Sarusi Mihályig. A fejezet

legérdekesebb, és talán leginkább emblematikus része a Viharsarok-percek részletes tárgyalása. Féja Géza könyörtelen szociográfiája borított mindent 1937-ben, a mestert nemzetgyalázással, sajtó útján elkövetett osztály elleni izgatással vádolták, el is ítélték, tulajdonképpen ennek köszönhető, hogy 1945-ben Békéscsabára került könyvtárosnak. Tíz évig élt itt. Somi Éva nagyon érdekesen, értelmezően foglalja össze Féja falukutatói törekvésének motivációját, körülményeit, a kötet visszhangját, a hatalom (akkori és későbbi) reakciójának bornírt-ságát, s mindezt (a *Viharsarok*-ból) biztos kézzel választott szemelvény támasztja alá. Nagyon furcsa érzés ma a népi írókról, népi íróktól olvasni. A görcsös realizmus, a valóság kérlelhetetlen igénye csak varázsvilágként tud működni a XXI. században, tekintve, hogy az életformák, amelyekhez a mozgalom kapcsolódott, teljesen fölszámolódtak. Nincs falu, nincs már nép. Abban az értelemben nincs, ahogyan ezeket a szavakat Féja használta. A zárt világok, a három generációt együtt tartó közösségek, a csak a falusi emberekre jellemző világlátás és tapasztalatkincs, ezek mind eltűntek. Az *Aranypor* utolsó fejezete a Bárka redakciójából olvasva mulatságos, megható és felemelő egyszerre. Kortárs szerzők (eddig) életművéről,

munkatársainkról, barátainkról olvashatunk itt, márpedig kézikönyvben találkozni valakivel, akivel előtte nap még kéziratokról egyeztetünk – azt nehéz mosolygás nélkül. Persze, a kortársak se egyforma módon kortársak. A gyomai származású, a 90-es években többször haza is látogató Határ Győző a kötet készítése közben meghalt, Gergely Ágnes, Krasznahorkai László és Závada Pál kanonizált mesterek ma már, a szó (általam) eredetinek gondolt, dinamikus értelmében talán csak Grecsó Krisztián és Kiss Ottó a kortárs író a kötetben szereplők közül. Élő, alkotó szerzőkről az irodalomtörténet nyelvén olvasni, az sajátos élmény, talán azért is, mert az irodalomtörténet retorikája a már helyére került életművek feltárására való, a kortársak munkáiról szóló

szövegek általában inkább a recepció körébe tartoznak, és mindig megjelenik bennük a(z) (méltató, vagy bíráló jellegű, de mindenképpen kritikus élű) értékelő mozzanat. Somi Éva tárgyilagos (visszafogottan interpretatív) összefoglalója Grecsó Isten hozottjáról és Kiss Javriktól könyvéről olyan érzést támaszt az emberben, mintha köztéri szobrot látna a falu polgármesteréről. Izgalmas és (/mert) szokatlan. Talán érzi ezt a szerző is, a Grecsó-regény bemutatása során ugyanis (a kötet módszertanától

idegennek tűnő módon) felhívja a figyelmet a mű néhány hibájára is.

Ványai Fehér József gyűjteményes verseskötete, a

Feloldott bűbáj

nagyon nehezen nyílik meg az olvasó előtt. Talán a ma már anakronisztikusnak ható versbeszéd miatt, talán a túl széles merítés (a könyv több mint két évtizednyi alkotómunka terméséből válogat) és a riasztó tematikus széttagolás miatt. Olyan sokféle ez a líra, és annyira koridegen hangon szólal meg, hogy előszörre nem könnyű fogást találni rajta. Ványai Fehér nyelvét tanulni kell, szokni, elfogadni, és közben elfelejteni mindent, amit a kortárs költészetről az irodalmi folyóiratok aktuális publikációi alapján gondolunk. A Kráter Műhely Egyesület gondozásában

megjelent *Feloldott bűbáj* kétszáznál több művet ad az olvasó elé, hét (névleges) ciklusba rendezve ugyan, de tartalmi/tematikusan vezérfonál nélkül, jól kivehető törekvés nélkül, együtt van itt mindenféle élmény, téma, forma, és ömlesztve, hamar zúgni kezd tőle a fej. Ha azonban szánunk rá időt, bírjuk türelemmel, képesek vagyunk átkapcsolni ennek a poétikának a lassan zötykölődő tempójára, egész különleges élményben lesz részünk. Az elsőre körülményeskedőnek tűsző beszédmódra egy idő után rááll az agy, elfogadja hitelesként, és onnan kezdve megmutatkozik a szerző sajátos humora, életigenlése, a szinte minden második-harmadik versben előbukkanó, bő-

vérű erotika, az önmaguk paródiáiként is működő avantgárd formajátékok bájossága. Ványai Fehér József nem egy nyelvzsonglőr, verssorai ki-kitörnek a ritmusból, rímei sok helyen kézenfekvőek, ötletlenek, ám ahol működik, ott nagyon jó, „csak zengve maradni ennyi ez / vállsúlyát kieresztelni tágra / csak töltöni-lőni-töltöni”, így zárul a *Kicsi Diána dala*, az olvasóval összekacsintva fogalmazza meg a hosszan tartó éjszakai törvényét. Sok a kötetben a szellemes, friss, jól etalált szöveg, de, sajnos, még több az üresjárat, a sehová sem mutató csasztuska, az anyagra ráfért volna egy alapos húzás, kétszáz helyett ötven verset közölni, és széthúzott, szellős

VÁNYAI FEHÉR JÓZSEF

A feloldott bűbáj

Kráter Kiadó, Bp., 2008.

tipográfiával. „Kiskukutyin messze van, / Irázd sincs közelebb. / A sánta kutya apám házából / idegen földre ment” (*Kiskukutyin messze van*), az efféle szövegeket nehéz versként olvasni, nem hiányoznának a könyvből, ha a szerkesztő Kovács Attila Zoltán kiszedegette volna őket. Miközben tényleg minden második-harmadik oldalra jut valami vidám, érdekes vagy megrázó, valami igazi költészet, a *Nagyapám a Fiume Kávéházban* című vers például átütő erejű, a felmenő rumot iszik, kávét, újra rumot, zavarja a kávéház falán a tükör, az izmai lassan megacélosodnak a szesztől, finom életkép, és a végén a sötét felhő a békebeli kép egén: a

nagyapa mindezt fiatalon csinálja, 1914. június 28-án, azon a napon, amikor az osztrák–magyar csapatok gyalogosaként elindul Szerbia felé. Az olvasót meg a hideg rázza. Ez egy szép vers. Ványai Fehér helyenként próbálja felvenni a tempót a modern utáni beszédmóddal, ezek a kísérletek szintén a húzandók közé tartoznak, ha komolyan gondolta őket a szerző. Ha viccnek szánta őket, akkor kicsit más a helyzet, vagy ki tudja, mit lehet mondani egy olyan opuszról, amelynek a következő sorok alkotják az első strófáját, „Mint két paraszt a Champs-Élisées-én / a lét és a tudat. / Egy Garacziba ojtott Illyés / nagy, nagy itt a huzat.” (*Mercedes Benz*).

A kötet legerősebb, leginkább hiteles ciklusa a *Nyári hófelhők lába* című, ebben jelenik meg igazán letisztultan a magát népnemzetiként meghatározó költő poétikájának valódi értéke.

* * *

A megyebeli alkotók 2008-ban megjelent művei. A leltár nem teljes, s a számba vett kötetek értékelése sem lehet annyira differenciált egy összefoglaló írásban, mint az kívánatos lenne. Meg ez a sokféleség valahogy továbbra is zavarja a recenziót. Nem a színesség, hanem az, hogy a művek, az életművek nem képesek, nem is akarnak kapcsolatba lépni egymással, hatni egymásra.

holó Hóbel László: *Szárnyszerget* (2005; tempera, farostlemez; 90x81 cm)

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békés Megyei Jókai Színház

Felelős kiadó: Fekete Péter igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrássy u. 1.

Telefon: 66/519-558. Fax: 66/519-560. E-mail: barka@bmk.hu; Internet: <http://www.barkaonline.hu>

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A lapot tervezte: Lonovics László

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 2400 Ft.

Terjeszti a LAPKER Rt.

„Meg nem rendelt” kéziratot csak nyomtatott formában, postai úton áll módunkban fogadni.

Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden, felbélyegzett válaszbörítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.

Az előző számunk tartalmából

Tandori Dezső, Balla D. Károly, Pintér Lajos, Rapai Ágnes, Bajtai András, Vida Gergely, Becsy András, Aletta Vid, Simai Mihály, Oláh András, Simek Valéria, Bondár Zsolt versei

Lőrincz György, Miklya Luzsányi Mónika prózája

Zalán Tibor drámája Janus Pannoniusról

Gyarmati György, Valuch Tibor, Sáfár Gyula tanulmánya a Kádár-korszakról

Sümei György és Hajdú László esszéje Lipták Pál művészetéről

Kritikák Tolnai Ottó, Fehér Béla, Ambrus Lajos, Miklya Luzsányi Mónika, Jenei László, L. Simon László kötetéről

Bárka-díj

A Bárka szerkesztősége 2000-ben pénzjutalommal járó díjat alapított, amelyet minden év végén oszt ki azon, a laphoz hosszabb ideje kötődő szerzők között, akik az adott évben is jelentős publikációval, publikációkkal gazdagították a folyóiratot és olvasóit. A pénzjutalmat 2002-től Kiss György szobrász- és éremművész kispasztikája egészíti ki. Az elmúlt évek díjazottjai voltak, többek között: Tandori Dezső, Podmaniczky Szilárd, Zalán Tibor, Grendel Lajos, Nagy Gáspár, Szepesi Attila, Varró Dániel, Vámos Miklós, Tarján Tamás, Bogdán László.

A 2008. év díjazottjai:

Darvasi Ferenc kritikus (Egyenesen, de hová? – *Fehér Béla: Alszik a doki Betlehemben* – 6. szám; Osztódással szaporodó – *Prágai Tamás: Pesti Kornél* – 2. szám; Szélmalomharc – *Podmaniczky Szilárd: Hutchinson rugói* – 3. szám; Túl jón és rosszon – *A Gyulai Várszínház 45. évadáról* – 5. szám; A Vidéki Színházak Találkozója néhány előadásáról – 4. szám),

Tőzsér Árpád költő, irodalomtörténész, esszéíró (Frivol rímek három költőhöz – A létbevetetthez, A mizantróphoz, A semleges szenthez –, *Perfectum* – versek – 5. szám; A lekötött kalóz – *Naplójegyzetek 1997-ből* – 2. szám; Nyugat népe, 2008, – 3. szám)

Kedves szerzőinknek gratulálunk és további eredményes alkotómunkát kívánunk!

Bárka

Kéthavonta megjelenő irodalmi, művészeti, társadalomtudományi folyóirat.

Kedves Olvasónk, amennyiben folyóiratunk elnyerte tetszését, legyen megrendelőnk, s ezáltal a szponzorunk! Ha rendszeresen és biztosan hozzá akar jutni a Bárkához, tölts ki ezt a megrendelőlapot és küldje el a szerkesztőségünkbe, vagy küldjön egy e-mail megrendelést a következő címre: janikati@bmk.hu! Ajándékozzon barátainak, rokonainak Bárka-előfizetést! Köszönjük a bizalmát, a megrendelésben megnyilvánuló szimpátiáját és támogatását!

Címünk: 5600 Békéscsaba, Andrássy u. 1.

Megrendelem a Bárka című folyóiratot példányban.

Név:

Lakcím:

Aláírás:

Vélemény: